

RUCH FILOZOFICZNY

KWARTALNIK

z a ł o ż o n y p r z e z

KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO

WYDAWANY PRZEZ POLSKIE TOWARZYSTWO FILOZOFICZNE

T R E Ś Ć

B. Juhos, Aktualny stan filozofii naukowej w Austrii.
L. Gumański, Jean Piaget. — Recenzje i sprawozdania. — Polemika. — Autoreferaty z odczytów i wykładów. — Przegląd czasopism. — Zapiski bibliograficzne.
Wiadomości bieżące

TOM XXI

NUMER 4

T O R U Ń 1 9 6 3

WYDANE Z ZASIŁKU POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Komitet Redakcyjny
Zarząd Polskiego Towarzystwa Filozoficznego

Redaktor:

Tadeusz Czeżowski

Sekretarz Redakcji:

Leon Gumański

Adres Redakcji i Administracji: Toruń, Uniwersytet, Zakład Logiki.

Rachunek czekowy PKO Toruń nr 24-9-170.

Cena tomu XXI w prenumeracie 80 zł. — Cena niniejszego zeszytu 30 zł.

SPIS RZECZY

Béla Juhos, Aktualny stan filozofii naukowej w Austrii	355
Leon Gumański, Jean Piaget	375
Recenzje i sprawozdania	383
Stanisław Kamiński; Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk (H. Moese), s. 383. Panorama des idées contemporaines (J. Sikora), s. 385. S. L. Rubinsztejn: Byt i świadomość (A. Lewicki), s. 386. John Stuart Mill: System logiki dedukcyjnej i indukcyjnej (L. Gumański), s. 391. A. N. Prior: Formal Logic (L. Gumański), s. 395. Karl Holzamer Philosophie. Einführung im die Welt des Denkens (H. Moese), s. 397. H. I. Marrou: De la connaissance historique (Fr. Indan), s. 400. B. A. Grušin: Očerki logiki istoričeskogo issledevanija (J. Giedymin), s. 402. J. L. Austin: Sense and Sensibilia (B. Wolniewicz), s. 407.	
Polemika	409
Klemens Szaniawski: W sprawie kanonów indukcji, s. 409.	
Autoreferaty z odczytów i wykładów	413
Olgierd Narbutt: Sylogizmy Wiszowatego w świetle krytyki Leibniza, s. 413. Olgierd Narbutt: Juan Caramuel de Lobkowitz (1606—1682) o metalogice, s. 416. Leopold Regner: Wnioskowanie ze skutku według J. Zabarelli, s. 418. Wiesław Sztumski: Analiza pojęcia przyczyny i skutku w fizyce cząstek elementarnych, s. 419. Wacław Heinrich: O poglądach Marksa i Engelsa na istnienie i przedmiot filozofii naukowej, s. 421. Wacław Heinrich: O poglądzie Lenina na istnienie i przedmiot filozofii naukowej, s. 423.	
Przegląd czasopism	427
Roczniki filozoficzne, s. 427a. <i>Studia Filozoficzne</i> , s. 427a. <i>Analysis</i> , s. 428b. <i>Archiv für Mathematische Logic und Grundlagenforschung</i> , s. 428b. <i>The British Journal for the Philosophy of Science</i> , s. 429a. <i>Cercetări Filozofice</i> , s. 429a. <i>Deutsche Zeitschrift für Philosophie</i> , s. 429b. <i>Ethics</i> , s. 430b. <i>Les Étude Philosophique</i> , s. 430b. <i>Filosofia</i> , s. 431a. <i>Filosofska Mis'l</i> , s. 431b. <i>The Journal of Aesthetics and Art Criticism</i> , s. 432a. <i>The Journal of Phylosophy</i> s. 432b. <i>The Journal of Symbolic Logic</i> , s. 433a. <i>Logique et Analyse</i> , s. 433a. <i>Mind</i> , s. 433b. <i>The Philosophical Review</i> , s. 433b. <i>Philosophy</i> , s. 434a. <i>Philosophy and Phenomenological Research</i> , s. 434b. <i>Philosophy of Science</i> , s. 435a. <i>Revue Internationale de Philosophie</i> , s. 435a. <i>Revue de Métaphysique et de Morale</i> , s. 435b. <i>Revue Philosophique</i> , s. 435b. <i>Rivista di Filosofia Neo-Scolastica</i> , s. 436a. <i>Science & Society</i> , s. 436a. <i>Theoria</i> , s. 436b. <i>Woprosy Filosofii</i> , s. 437a. <i>Zeitschrift für philosophische Forschung</i> , s. 437b.	
Zapiski bibliograficzne	439
a) Prace polskie i przekłady na język polski: Skróty, s. 439, <i>Filosofia</i> w ogóle, s. 440a. Wstępny, podręczniki, nauczanie, s. 440a. Wydania	

(Dalszy ciąg na 3 str. okładki)

RUCH FILOZOFICZNY

Kwartalnik założony przez

KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO

wydawany przez Polskie Towarzystwo Filozoficzne

Komitet Redakcyjny: Zarząd Polskiego Towarzystwa Filozoficznego

Redaktor: Tadeusz Czeżowski

Sekretarz Redakcji: Leon Gumański

Béla Juhos (Wiedeń)

Aktualny stan filozofii naukowej w Austrii*

1. NARODZINY FILOZOFII NAUKOWEJ W AUSTRII

Podobnie jak w większości krajów europejskich, tak i w Austrii druga wojna światowa z wszystkimi jej konsekwencjami przyniosła olbrzymie zmiany. W dziedzinie kultury tego rodzaju niszczące oddziaływanie grozi zazwyczaj załamaniem się rozwoju duchowego i niepodobna przy tym z góry przewidzieć, czy i w jakim kierunku potoczy się nowy rozwój. Obok znanych od dawna za granicą wybitnych austriackich osiągnięć kulturalnych w dziedzinie muzyki i medycyny, istniały tutaj także gałęzie badań naukowych o swoistym zabarwieniu, których rezultaty nie tylko znalazły uznanie w opinii specjalistów poza Austrią, ale również wywarły swój wpływ na prowadzone tam badania naukowe.

W drugiej połowie ubiegłego stulecia wystąpili w Austrii filozofowie, którzy także za granicą znaleźli zwolenników i kontynuatorów. I chociaż odmienne były stanowiska, jakie reprezentowali Alexius von Meinong (Graz), Franz Brentano (Wiedeń) i Ernst Mach (Wiedeń) — by wymienić tylko nazwiska najwybitniejsze — można jednak dzisiaj z perspektywy czasu odnaleźć u tych myślicieli wspólne podstawowe rysy ich nastawienia filozoficznego. Prowadzonym przez nich badaniom towarzyszył cel uzyskania podstaw dla ścisłego poznania naukowego, przy czym szczególne znaczenie miały w ich opinii metody i wyniki nauk szczegółowych, jako wytyczna dla analizy procesu poznania.

W tendencji tej uwidacznia się charakterystyczna cecha prowadzonych w Austrii badań filozoficznych, które doczekały się uznania za granicą oraz wpłynęły tam na rozwój nauki. Wyniki są wprawdzie często

* Autor niniejszego artykułu Béla Juhos, ur. w 1901 r., jest obecnie tytularnym profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu w Wiedniu. Artykuł ten podajemy w tłumaczeniu Mieczysława Pieczyńskiego.

rozbieżne: von Meinong za pewną podstawę poznania przyjmuje syntetyczne zdania *a priori*, dla których ustalenia konstytuuje odrębną metodę; Brentano natomiast podstawę poznania upatruje w zdaniach (czy to logiki czy też doświadczenia) ufundowanych psychologicznie; u Macha zaś uprawniony fundament poznania to wyłącznie wypowiedzi o wrażeniach zmysłowych — tym niemniej uzyskano je właśnie dzięki dążeniu do identycznego poznawczo-analitycznego celu. Różnice między wymienionymi systemami mają obecnie w dużej mierze znaczenie raczej historyczne, a to dlatego, że z biegiem czasu badania poznawczo-logiczne w naukach szczegółowych oraz w filozofii doszły do nowych wyników i metod, a tym samym — do nowych także zagadnień. Właśnie ten — realizowany (zgodnie z utartą w Austrii tradycją) w ścisłym związku z badaniami nauk szczegółowych — postęp w ujawnianiu się nowych problemów filozoficznych i w rozwoju nowych dla ich rozwiązywania metod decydujące bodźce uzyskał dzięki wkładowi austriackich myślicieli.

W latach po pierwszej wojnie światowej badania filozoficzne w Austrii przeżyły okres rozkwitu, który wywarł silny wpływ na rozwój filozofii za granicą; ponadto okres ten w naukach szczegółowych sprzyjał większej ścisłości w kształtowaniu pojęć i kryteriów sprawdzających, prowadząc do nowych i precyzyjniejszych metod — oddziałał więc także na same badania szczegółowe. Fakt, że filozofia w Austrii przyjąć mogła taki właśnie rozwój, miał swoją podstawę we wnikliwej znajomości i głębokiej wykładni historii filozofii. Uniwersytet w Wiedniu miał w okresie międzywojennym uczonych tej miary co Robert Reininger i Heinrich Gomperz. Dzięki doskonałemu opanowaniu i przenikliwej analizie materiału filozoficzno-historycznego uczeni ci w swych publikacjach i wykładach dostarczyli źródeł zarówno obfitych, jak i bezwzględnie godnych zaufania.

Systematyczny postęp w myśleniu filozoficznym — postęp, który słusznie odczuwano jako rewolucyjne odnowienie — przyniosły w tym czasie badania Moritza Schlicka oraz członków założonego przezeń Koła Wiedeńskiego. Schlick studiował fizykę i był następcą Ernsta Macha w Uniwersytecie Wiedeńskim; przejął po nim metodę analizy podstawowych pojęć i form poznawczych w naukach przyrodniczych. Metoda ta została przez Schlicka uogólniona dzięki włączeniu logistycznych kryteriów weryfikacji, rozwiniętych przez Bertranda Russella i jego ucznia Ludwika Wittgensteina (urodzonego Austriaka). Również dzięki Schlickowi habilitował się w Wiedniu logik Rudolf Carnap. Przełomowe studia logiczne Carnapa dostarczyły filozoficznemu kierunkowi Koła Wiedeńskiego ścisłego fundamentu i poważnie oddziaływały na dalsze ukształtowanie się poznawczo-analitycznej metody Schlicka. W ciągu ostatnich dwudziestu lat życia Moritz Schlick (zamordowany w 1936 roku) jasno w wielu rozprawach naszkicował owe cele, ku którym — zgodnie z wynikami logiczno-matematycznych i ściśle empirycznych nauk szczegółowych — winny wyłącznie zmierzać badania filozofii naukowej. W przekonaniu Schlicka jedynie negatywna może być odpowiedź na pytanie, czy filozofia dysponuje odrębnymi źródłami poznania, dzięki którym osiągałaby swoiście filozoficzne poznanie niezależnie od metod i kryteriów nauk szczegółowych. Filozofia winna w swych

badaniach posługiwać się z zasady tymi samymi metodami, co nauki szczegółowe, albo ściślej: wyniki swoje powinna poddawać — jak to czynią nauki szczegółowe — tym samym logicznym względnie empirycznym kryteriom sprawdzającym.

To zasadnicze nastawienie, pogłębione w Kole Wiedeńskim, wyczelowane przy pomocy środków logiki współczesnej i zastosowane do rozmaitych obszarów poznania, miało dla dalszego rozwoju filozofii znaczenie decydujące, pozostawiając swoje ślady także i dzisiaj. Postulat głoszący, że metody filozofii naukowej winny być tego samego rodzaju i identycznym winny podlegać kryteriom co metody badań szczegółowych, doprowadził do nieprzewidywalnego rozdzielenia filozofii, które obecnie ujawnia się szczególnie wyraźnie. Dzisiaj mianem „spekulatywnych” kierunków filozoficznych określić można ogólnie te kierunki, które dla filozofii przyjmują odrębne źródła poznania — tym się zasadniczo mając różnić od metod nauk szczegółowych, że nie są podporządkowane kryteriom poznawczym tych nauk, tzn. że nie podlegają kryteriom logiki i doświadczenia. Tym samym kryteria ważności „poznania” filozoficznego ugruntowane są w regionach pozanaukowo-metafizycznych. Członkowie Koła Wiedeńskiego poddali ściślej analizie logicznej metody i tezy kierunków spekulatywnych wykazując, że tezy spekulatywne stawia się dzięki pogwałceniu naukowych reguł językowo-logicznych. Już z tego względu ich wypowiedziom nie może przysługiwać treść naukowa. Tezy spekulatywne mogą być dowolnie afirmowane albo negowane — jest to zgoła bez znaczenia dla badań nauk szczegółowych, ich metod i poznania. W Kole Wiedeńskim tezy spekulatywnych kierunków filozofii zostały także poddane analizie językowo-psychologicznej. Okazało się przy tym, że spekulatywne sformułowania językowe — jeśli nawet wypowiedzi ich pozbawione są treści, jako logicznie niedopuszczalne zestawy słów — doskonale mogą się nadawać do wywierania uczuciowego i przeżyciowego wpływu na czytelnika czy słuchacza, skłaniając dzięki temu do zajmowania postaw światopoglądowo-wartościujących. Są to oczywiście oddziaływania, które nie mają nic wspólnego z poznaniem naukowym.

Kierunkom filozofii spekulatywnej przeciwstawia się — zgodnie z poznawczo-logicznym rozróżnieniem Koła Wiedeńskiego — filozofia „naukowa”. W jej ujęciu poznanie filozoficzne poddaje się tym samym kryteriom, co poznanie w naukach szczegółowych. Nie istnieje więc żadna metoda swoiście filozoficzna, dla której kryteria sprawdzające nauk szczegółowych, tj. logika i doświadczenie, nie byłyby w tym samym sensie decydujące, w jakim są one w odniesieniu do wyników badań nauk szczegółowych. Istnieją oczywiście zagadnienia, które bada filozofia, a nie nauki szczegółowe. Są to tzw. „zagadnienia podstawowe” (*Grundlagenfragen*) poznania naukowego, tj. poznania w naukach szczegółowych. Takie pojęcia podstawowe, jak: „liczba”, „nieskończoność”, „kontinuum”, „przestrzeń”, „czas”, „prawo natury”, „prawo prawdopodobieństwa”, „życie”, „cudza psychika”, „podświadomość” i wiele innych, które są często stosowane w naukach szczegółowych, a nie zostały jednoznacznie zdefiniowane, filozofia naukowa bada przy pomocy metody poznawczo-analitycznej, która wszakże — jak powiedziano — wyniki swoje tak samo sprawdza w oparciu o kryteria logiki lub doświadczenia, jak to się stale czyni w naukach szczegółowych.

Ta charakterystyka filozofii naukowej, jaką jej dało Koło Wiedeńskie, sprawiła, że kierunek ten został później określony mianem „filozoficznych” względnie „poznawczo-logicznych badań podstawowych”. Godna uwagi jest tendencja filozofii naukowej do rozpatrywania podstawowych zagadnień badawczych nauk szczegółowych w takim ujęciu, aby dzięki wyjaśnieniu problemów podstawowych jego wpływ w danym przypadku rozciągał się na same badania szczegółowe. Tak więc badania Moritza Schlicka nad pojęciem przyczynowości nie pozostały bez wpływu na badania w dziedzinie fizyki teoretycznej. Logiczne osiągnięcia Carnapa często były wykorzystywane w swoim matematycznych badaniach podstawowych, zaś logiczno-matematyczne dowody Kurta Gödela stanowią nie tylko rezultat filozoficznych badań podstawowych, ale wywarły również silny wpływ na kształt wszystkich teorii logiczno-matematycznych. Mniejsze było początkowo oddziaływanie poznawczo-analitycznych dociekań Koła Wiedeńskiego na badania w naukach humanistycznych, społecznych i aksjologicznych. Dopiero po drugiej wojnie światowej dążenie do stałej współpracy z badaniami nauk szczegółowych, właściwe poznawczo-analitycznej metodzie Koła Wiedeńskiego, mogło się zrealizować także w dziedzinie nauk humanistycznych. Nie należy także zapominać, że przez dłuższy czas uczeni spoza Austrii uczestniczyli w dyskusjach Koła Wiedeńskiego i znajdowali się pod wpływem metody poznawczo-analitycznej. Tak np. Alfred Tarski, wówczas członek Warszawskiej Szkoły Logicznej, nieraz zatrzymywał się w Wiedniu i w swych licznych publikacjach nie tylko polemizował z pracami Carnapa i Gödela, ale także poprzez swe badania logiczno-matematyczne oddziałwał na wiedeńską szkołę poznawczo-analityczną.

Kiedy spojrzeć wstecz rzuca się niewątpliwie w oczy fakt, że filozofia austriacka już około połowy ubiegłego wieku główne swoje zadanie upatrywała przede wszystkim w wykrywaniu podstaw poznania w sposób, jaki właściwy jest badaniom prowadzonym w naukach szczegółowych. Do celu tego dążyli już Meinong, Brentano i Mach: analizowali oni pojęcia i metody nauk szczegółowych, kierując się ich kryteriami. Jeżeli dążenie to stało się założeniem systematycznym w Kole Wiedeńskim, to w fakcie tym upatrywać można coś więcej niż zwykłą kontynuację tradycji: raczej ujawnia się tu szczególnie wyraźnie istotny rys filozofii austriackiej w ogóle.

2. WSPÓŁCZEŚNI PRZEDSTAWICIELE FILOZOFII NAUKOWEJ W AUSTRII

Wraz z tragiczną śmiercią Moritza Schlicka w roku 1936 załamał się rozwój ugruntowanej w Austrii filozofii naukowej. Już po upływie roku katedrę zajmowaną kolejno przez Ernsta Macha i Moritza Schlicka uzyskał Alois Dempf. Reprezentował on jednak światopoglądowo-konfesjonalnie powiązany kierunek filozoficzny, należący z systematycznego punktu widzenia do obszaru filozofii spekulatywnej. Rozpoczęła się emigracja członków Koła Wiedeńskiego. Carnap już na kilka lat wcześniej przyjął był zaproszenie do Ameryki Północnej. Druga wojna światowa również ograniczyła możliwości badawcze filozofii naukowej. Dodajmy, że w ostatnich latach wojny uniwersytety zostały w ogóle zamknięte. W okresie wojennym prowadziłem własne badania poznawczo-analitycz-

ne, których rezultaty ująłem systematycznie w następujących publikacjach: *Erkenntnisformen in Natur- und Geisteswissenschaften* (Lipsk 1940) oraz *Theorie empirischer Sätze* (Sonderdruck des Archivs für Rechts- und Sozialphilosophie, Berlin 1945).

Po wojnie wypadało we wszystkich dziedzinach rozpoczynać od nowa. Wszakże wprowadzona w Austrii i trwająca po dzień dzisiejszy państwowa polityka kulturalna żadną miarą nie sprzyjała ponownemu rozwojowi powstałej tu filozofii naukowej. Wprawdzie Viktor Kraft, wybitny członek Koła Wiedeńskiego, zdołał jeszcze w późnym wieku uzyskać w Uniwersytecie Wiedeńskim godność profesora zwyczajnego, jednak poza nim żaden z przedstawicieli filozofii naukowej nie otrzymał po wojnie katedry w uniwersytetach austriackich. Tak oto swoiście austriacki kierunek filozoficzny, który ugruntowywał w ciągu minionego stulecia sławę filozofii austriackiej poza jej granicami, nie jest obecnie reprezentowany (po ustąpieniu V. Krafta) ani przez profesurę zwyczajną ani nadzwyczajną na żadnym z trzech istniejących uniwersytetów. Oficjalne wypowiedzi i wyjaśnienia ministra oświaty oraz innych kompetentnych czynników nie pozostawiają wątpliwości, że to niedopuszczanie „pozytywistycznych” badań podstawowych do katedr jest przejawem świadomej i zdecydowanej tendencji państwowej austriackiej polityki kulturalnej. Oficjalnie stale się też podkreśla, że katedry filozoficzne obsadzone będą przez „myślicieli” bliskich światopoglądowo. I rzeczywiście obecnie jest tak, że filozofia reprezentowana w uniwersytetach austriackich stała się *ancilla theologiae* i kierunków pokrewnych. Te spekulatywne kierunki, nie uznające dla swych spekulatywnych, „filozoficznych” metod kryteriów logiki i doświadczenia, nie mogły przynieść postępu naukowego, i tym samym — jak zresztą można było oczekiwać — poszła w zapomnienie owocna współpraca filozofii z badaniami nauk szczegółowych. Odrzucenie badań podstawowych przez państwową politykę kulturalną zmierza tak daleko, że nawet specyficznie matematyczne badania, które w Uniwersytecie Wiedeńskim miały przedstawiciela o światowej sławie w osobie Kurta Gödela, nie są wykładane od czasu jego emigracji przed drugą wojną światową na żadnej z oficjalnych katedr naukowych.

Następstwa tej nadal jeszcze aktualnej polityki kulturalnej są aż nadto widoczne. Filozofię naukową reprezentują w uniwersytetach austriackich jedynie nie opłacani docenci; ich działalność nauczycielska nie zabezpiecza im warunków bytowych, zniewalając bądź do dodatkowych zarobków, bądź też do wyjazdu za granicę. Tak więc obecnie przedstawiciele filozofii naukowej odnaleźć można w Austrii jedynie wśród docentów, z których niektórzy uzyskali tytuł profesora nadzwyczajnego — tytuł, który w sytuacji docenta niczego nie zmienia. Poza owymi docentami w kraju austriaccy przedstawiciele filozofii naukowej działają jako profesorowie w uniwersytetach niemieckich i anglo-amerykańskich.

Mimo tych niekorzystnych w Austrii warunków znaleźli się tu jednak przedstawiciele filozofii naukowej, którzy doczekali się uznania dzięki swym publikacjom oraz wystąpieniom w obcych uniwersytetach i na organizowanych za granicą kongresach.

Viktor Kraft (ur. 1880), emerytowany profesor zwyczajny Uniwersytetu w Wiedniu, senior żyjących jeszcze obecnie członków Koła

Wiedeńskiego, już w pierwszych latach po drugiej wojnie światowej opublikował prace ¹, w których częściowo zbiera rezultaty zrealizowanych w Kole Wiedeńskim poznawczo-analitycznych badań, a częściowo wyjaśnia problemy wyłaniające się z analizy poznawczo-logicznej. Ponadto już tutaj wysnuwa z krytyki podstawowych pojęć i metod nauk szczegółowych pewne dość daleko idące konsekwencje. Na specjalną uwagę zasługuje jego dowód, że skrajne zastosowanie konwencjonalizmu jako metody przyrodniczo-naukowej jeszcze na obszarze fizyki klasycznej prowadzić by musiało do opisu przy pomocy praw statystycznych. Kraft jest także pierwszym, który metodę analityczno-statystyczną zastosował w jednej z dyscyplin humanistycznych, mianowicie w aksjologii ². Analiza podstawowych pojęć i tez teorii wartości prowadzi go do empiryzmu aksjologicznego. W pojęciach wartości dzięki analizie logicznej wyróżnić można ich charakter wartości oraz ich treść rzeczową. Empiryczne urzeczywistnienie się charakteru wartości wyjaśnia Kraft przy pomocy analizy psychologicznej. Charakter wartości wyłania się z różnych źródeł. Zadowolone i niezadowolone mogą tu uczestniczyć, wszakże żadną miarą nie warunkują wartościowania wyłącznie i w każdym wypadku. Zaspokojenie popędu i pożądania, przyzwyczajenie, przejmowanie poprzez sugestię i naśladownictwo — wszystkie te czynniki mogą mieć, jako czynniki decydujące, wcale nie mniejszy udział przy powstawaniu i określaniu wartości. Tak oto dzięki swej aksjologicznej analizie Kraft zdecydowanie przeciwstawia się hedonizmowi. Godne uwagi jest także wyjaśnienie, jakie Kraft z punktu widzenia swego empiryzmu aksjologicznego daje w kwestii powstawania obiektywnych ponadosobowych sądów wartościujących. Oczywiście subiektywne sądy wartościujące są możliwe zawsze. Różnią się od nich, według Krafta te, które na gruncie praw przyrody wyrażają użyteczną wartość jakiegoś środka do osiągnięcia określonego celu, lub te, które są logicznie wyprowadzalne z zasad wartościowania. Zasady wartościowania kształtują się dzięki kolektywnemu ustaleniu przez zbiorowość społeczną, co warunkuje ich normatywny charakter. Przy ustalaniu zasad wartościowania zbiorowość społeczna ma na względzie warunki niezbędne dla zaspokojenia wspólnych potrzeb. W celu zaspokojenia tych potrzeb uznanie ustalonych wartości ponadindywidualnych staje się nieodzowne. Wszakże i te wartości mają tylko względny charakter, bowiem zależą od afirmacji określonych celów (potrzeb). Zdaniem Krafta wartości „absolutne” lub „oczywiście prawdziwe”, wprowadzane w innych teoriach wartości jako podstawa wartościowania, nie są niczym innym jak wartościowaniem w wymienionym wyżej sensie znormowanym. Metody zastosowane przez Krafta w jego teorii wartości są zatem logiczną analizą i empiryczną interpretacją, dzięki czemu zasady filozofii naukowej przeniesione zostały także na teren aksjologii.

Dopiero w osiemdziesiątym roku życia (w 1960 r.) opublikował Kraft swoją teorię poznania, obejmującą całokształt naukowej metodologii ³. Ta teoria poznania poddaje krytyce wyniki Koła Wiedeńskiego

¹ V. Kraft, *Mathematik, Logik und Erfahrung*, Wien 1947; tenże, *Der Wiener Kreis*, Wien 1950.

² V. Kraft, *Die Grundlagen einer wissenschaftlichen Wertlehre*, 2. Auflage, Wien 1951.

³ V. Kraft, *Erkenntnislehre*, Wien 1960.

i kierunków pokrewnych, z punktu widzenia dalszych osiągnięć logiki, dbając jednak o podtrzymanie i kontynuację ich powiązań z rezultatami nauk szczegółowych. W swej teorii poznania Kraft stara się dojść do syntezy między poznaniem czysto logicznie-racjonalnym a empirycznym, dzięki której to syntezie realizować się powinno poznanie rzeczywistości. Obszar „poznania racjonalnego” obejmuje według Krafta stosunki logiczne między pojęciami i zdaniami; stosunki te nazywa „czysto myślowymi stanami rzeczy” (*Sachverhalte*). Tym samym Kraft odbiega od starszego ujęcia tego problemu przez Koło Wiedeńskie, gdzie przez „*Sachverhalte*” chciano rozumieć wyłącznie zdania o treści empirycznej oraz odróżniano od *Sachverhalte* czysto logiczne relacje, jako pozbawione treści formy myślenia. Kraft właśnie tutaj reprezentuje stanowisko, że u podstaw stosunków logicznych spoczywają elementarne myślowe stany rzeczy (*Sachverhalte*) — myślowo wytworzone układy. Tak więc jego zdaniem „klasy”, które stanowią główny przedmiot logiki, są wynikiem porządkowania według równości z punktu widzenia określonych kryteriów. Zgodnie z tym, stosunki logiczne — to stosunki między wytworzonymi układami, które stanowią właśnie niesprowadzalne elementy logiczne.

Poznanie rzeczywistości dochodzi według Krafta do skutku dzięki temu, że racjonalne układy znajdują w formie hipotez zastosowanie do danych empirycznych. Wprawdzie dają się empirycznie ustalić stosunki między wrażeniami w sensie powtarzania się identycznego następstwa zjawisk przy nawrocie identycznych (lub podobnych) warunków, tym niemniej wyłącznie dzięki samemu tzw. indukcyjnemu uogólnieniu nie można z wrażeń oraz stosunków między nimi osiągnąć poznania rzeczywistości ani dojść do jego ugruntowania. Zgodnie z tym Kraft waloru poznania rzeczywistości nie przypisuje jeszcze założeniu, że po stanie A nastąpi stan B, jak o tym dotychczas informowała obserwacja. Poznanie rzeczywistości ma miejsce dopiero wtedy, gdy ta zaobserwowana regularność może być wyprowadzona z jakiejś hipotetycznej konstrukcji i gdy z hipotezy tej wywieść można dalsze jeszcze przewidywania, potwierdzone z kolei przez doświadczenie. Skonstruowanym hipotezom, które w danym przypadku mogą być przez doświadczenie dostatecznie (wszak nigdy całkowicie) potwierdzone, odpowiadają realne prawidłowości, zaś jako „realnie istniejące” uważać można te przedmioty, dla których jakaś prawidłowość potwierdza dostatecznie uprawomocniona hipoteza. W ten sposób dochodzi Kraft do jakiegoś „realizmu”, wykraczającego — jak sam podkreśla — jedynie poza realność danych świadomości, a nawet samych spostrzeżeń.

Na tak ukonstytuowanym pojęciu „konstruktywnego” poznawania rzeczywistości opiera się teoria prawdy Krafta. Ponieważ poznanie rzeczywistości zakłada u niego system zdań dokonstruowany do zdań wyprowadzonych z obserwacji, przeto prawdziwość jakiegoś zdania nie może polegać na samej zgodności z danymi empirycznymi. Dla zdań dotyczących transcendentnej w stosunku do przeżyć rzeczywistości, takiej jak ją Kraft określa, „rzeczywistość” nie jest dostępna bezpośrednio porównaniu. Do tej transcendentnej w stosunku do przeżyć rzeczywistości należy zarówno obiektywny świat cielesny, jak i cudze przeżycia. Realność ta dana jest nam tylko w skonstruowanych a następnie sprawdzonych hipotezach. W konsekwencji prawdziwość jakiegoś zdania o rzeczywistości polegać może jedynie na zgodności z innymi zdaniami. A zatem

prawdziwość jakiegoś zdania można — według Krafra — rozumieć wyłącznie relatywnie w odniesieniu do jakiegoś zakresu (systemu) innych zdań. Kraft reprezentuje tutaj stanowisko, które w literaturze anglo-amerykańskiej określa się mianem „teorii konsystencji”. Dążąc do dania jednolitej dla wszystkich rodzajów zdań definicji prawdy, Kraft definiuje także prawdziwość zdań „idealnych”, tj. zdań „logiczno-matematycznych” jako zgodność z jakimś odpowiednim zakresem (*Bereich*) zdań.

Ta teoria prawdy natrafia na trudności podobne do tych, jakie zwykle towarzyszą teoriom konsystencji. Również Kraft stwierdza przede wszystkim, że o prawdziwości zdań o przeżyciach decyduje istnienie (własnych) przeżyć, niezależnie od jakichkolwiek innych zdań. Byłyby to zdania prawdziwe niezależnie od jakiegokolwiek zespołu zdań. Dopuszczając również tego rodzaju zdania, gubi Kraft jednolitość swej definicji prawdy: bowiem istnieją wtedy — obok zdań, które prawdziwe być mogą tylko w odniesieniu do odpowiedniego zespołu zdań — także zdania, których prawdziwość nie zależy od zgodności z jakimikolwiek innymi zdaniami. Tym samym wyłania się kwestia, o ile „przeżyciowo-prawdziwe”, a o ile „relatywnie prawdziwe” zdania uczestniczą w dochodzeniu do skutku prawdziwego poznania naukowego. Kraft podkreśla, że do poznania rzeczywistości nieodzowne są oba rodzaje zdań prawdziwych, a badanie praktyczne decyduje, w jakiej mierze w celu rozstrzygnięcia prawdziwości wykorzystana zostanie zgodność z przeżyciami (danymi empirycznymi) względnie z innymi zdaniami.

Założenie, że także prawdziwość wypowiedzi „idealnych” polega na zgodności z innymi zdaniami, można jedynie tak rozumieć, że każde logiczno-matematyczno-analityczne zdanie ujęte być może tylko w jakimś sformułowanym systemie językowym; tym samym jego prawdziwość rozumieć można wyłącznie relatywnie w odniesieniu do rozstrzygających kryteriów owego systemu językowego. Jest to wszakże nieco zbyt ogólne określenie „prawdziwości” zdań idealnych, nie uwzględniające podstawowych różnic między rozstrzygającymi kryteriami w rozmaitych systemach logiczno-matematycznych. W pewnych rachunkach przyjmuje się za logicznie prawdziwe określone elementarne formy wypowiedzi, ponieważ ich prawdziwość jest uwidoczniła w samej formie zewnętrznej. Te elementarne typy formuł decydują wówczas o logicznej prawdziwości formuł bardziej skomplikowanych, kiedy te ostatnie sprowadza się do odpowiednich form normalnych, sprawdzając, czy elementarne typy formuł występują w określonym porządku w odnośnych formach normalnych. W innych rachunkach rozstrzygnięcie co do logicznego charakteru formuł osiąga się przez interpretację treściowo-semantyczną, np. przy pomocy wartości prawdziwościowych (*Wahrheitswerten*). Na terenie logiki transfinitywnej jako zdania prawdziwe ustala się wypowiedzi idealne, które wyraźnie nie posiadają charakteru zdania logicznie prawdziwego, jak aksjomat nieskończoności lub aksjomat wyboru. „Prawdziwość” tych zdań żadną miarą nie opiera się na zgodności z innymi zdaniami. Wynika stąd, że również dla „prawdziwości” zdań idealnych trudno ustalić jednolitą definicję prawdy.

W kilku pracach wydanych po drugiej wojnie światowej zajmowałem się podstawowymi zagadnieniami dyscyplin analitycznych i treściowych. Uwzględniając tę okoliczność, że matematyka i logika symboliczna posługują się jednolicie ukonstytuowanym językiem znaków, wydaje mi

się celowe mówić łącznie o logiczno-matematycznym obszarze form⁴. Różnice w sposobach rozstrzygnięcia oraz w ich założeniach, które w pewnych rachunkach wymagają specjalnych regulatywnych określeń, zmuszają moim zdaniem do podziału logiki na dwa obszary: na logikę „finitywną” i logikę „transfinitywną”. W finitywnym obszarze form aksjomaty rachunków są rozstrzygalne jako formuły logicznie prawdziwe. Do obszaru tego zaliczyć trzeba także te wszystkie systemy, których niesprzeczność i zupełność jest rozstrzygalna bez regulatywnych założeń *ad hoc* przyjętych. Do obszaru logiki transfinitywnej należą już te systemy, o których niesprzeczności lub zupełności rozstrzygają ograniczające warunki logicznie nieuzasadnialne. Dalszą cechą transfinitywnie-logicznego charakteru jakiegoś systemu logiczno-matematycznego stanowią aksjomaty treściowe, tzn. aksjomaty nie logicznie prawdziwe. Być może najwyraźniej swoistość transfinitywnie logicznego obszaru form ujawnia się w nieuzasadnialnych logicznie regulatywnych założeniach *ad hoc*, przy których pomocy uchronić można dane systemy aksjomatyczne przeciwko sprzecznościom.

Badania moje dotyczyły także powstawania pewnych antynomii⁵. Wykazałem tu, że do diskutowanych często paradoksów prowadzi niejednoznaczne rozgraniczanie „pozytywnego” i „negatywnego” użycia zdań. Jakieś zdanie *p* jest użyte w sensie „pozytywnym”, gdy *p* ma być rozumiane jako „*p* jest prawdziwe”. Zarówno w życiu codziennym, jak i w nauce posługujemy się normalnie pozytywnym użyciem zdań. Wyjątek stanowią tzw. ironiczne sposoby mówienia, gdzie jakaś informacja *p* rozumiana ma być jako „*p* jest fałszywe”. Korzysta się więc tutaj z negatywnego użycia zdania. Skoro jednak przyjmie się dla *p* znaczenie „*p* jest fałszywe”, to tym samym równocześnie się zakłada, że *p* winno być rozumiane w sensie negatywnego użycia zdania. Jeśli wówczas *p* wykorzystane zostanie jako informacja w sensie pozytywnego użycia zdania, to z prawdziwości *p* wyniknie jego fałszywość, a z jego fałszywości — prawdziwość.

Dla uznania zdań empirycznych nie wystarczy nam jednolite pojęcie prawdy. Stwierdzenia w rodzaju „odczuwam ból” itp. mogą być z powodzeniem prawdziwe lub fałszywe i nie można ich sensownie określić jako błędne. Tego rodzaju prawdziwość nazywam „prawdą empirycznie niehipotetyczną”⁶. Natomiast w odniesieniu do wszelkich innych zdań empirycznych możliwość błędu istnieje. Tę prawdziwość określam mianem „prawdy empirycznie hipotetycznej”.

Dzięki zastosowaniu analizy logistycznej do form wnioskowania, dać mogłem syntaktyczną charakterystykę wniosków analityczno-dedukcyjnych oraz prawdopodobnych⁷. Wykorzystałem do tego celu wprowadzone

⁴ B. Juhos, *Finite und transfinite Logik* [w:] *Mathematikunterricht*, Stuttgart 1962.

⁵ B. Juhos, *Der 'positive' und der 'negative' Aussagengebrauch*, *Studium Generale* 1956, tom IX, s. 78—85; tenże, *Die rekursive Definition der 'Wahrheit'*, *Archiv der Philosophie* 1956, s. 42—59.

⁶ B. Juhos, *Die Erkenntnis und ihre Leistung*, Wien 1950, s. 87 i n.; tenże, *Die 'Wahrheit' wissenschaftlicher Sätze und die Methoden ihrer Bestimmung*, *Methodos* 1952, s. 19—38.

⁷ B. Juhos, *Wahrscheinlichkeitsschlüsse als syntaktische Schlussformen*, *Studium Generale* 1953, t. VI, s. 206—214; tenże, *Ein- und zweistellige Modalitäten*,

przez Carnapa rozróżnienie między koniunkcyjnymi i dysjunkcyjnymi klasami zdań. Można wykazać, że ściśle logiczne wnioski analityczno-dedukcyjne (jak np. sylogizmy) są inferencjami z koniunkcyjnych klas zdań (względnie można je przedstawić jako takie inferencje), przy tym konkluzja występuje — jak można dowieść — wśród elementów koniunkcyjnej klasy zdań, przyjętej aktualnie jako założenie. Natomiast wnioski prawdopodobne okazują się wnioskami z dysjunkcyjnych klas zdań, przy tym konkluzja występuje wśród elementów przyjętej aktualnie jako założenie dysjunkcyjnej klasy zdań. Po to, aby można było z liczbowo oznaczoną wartością prawdopodobieństwa wnioskować o ważności konkluzji, trzeba wybrać i ustalić skalę prawdopodobieństwa, co w praktyce realizowane bywa z punktu widzenia celowości.

Syntaktyczna charakterystyka wniosków analityczno-dedukcyjnych i prawdopodobnych umożliwiła mi poznawczo-logiczną charakterystykę stosowanych w fizyce praw bliskiego oddziaływania i praw probabilistycznych⁸. Prawa bliskiego oddziaływania i prawa probabilistyczne, to dwie formy, którymi obecnie dysponujemy w celu opisywania zjawisk empirycznych. Ważność i sprawdzalność tych dwóch form praw przywiązana jest do różnych założeń. Prawa bliskiego oddziaływania zakładają, że stany empiryczne mogą być dostatecznie scharakteryzowane przez zmienne w sposób ciągły wielkości pomiarowe, względnie przez ściśle jednoznaczne wartości pomiarowe. Same prawa wyrażają wzajemnie jednoznaczne relacje między różniczkowymi zmianami, jakie zachodzą w wielkościach charakterystycznych. Prawa takie sprawdzalne są tylko przy założeniu, że dowolnie małe zmiany danego stanu uchwytne być mogą przy pomocy pomiaru. Założenia te uważać można za spełnione tam, gdzie niedokładności pomiaru są znikome w stosunku do rzędu wielkości wymierzanych zjawisk. W dziedzinie makrofizyki wymienione warunki są spełnione w wysokim stopniu; z małymi wyjątkami można tu mówić o opisywalności zjawisk przy pomocy praw bliskiego oddziaływania. Wystarczającą charakterystykę stanów przy pomocy jednoznacznie ścisłych wartości pomiarowych oddać można w formie koniunkcyjnej klasy zdań. Tym samym wnioski z tego rodzaju charakterystyk stanu, uzyskanych dzięki prawom bliskiego oddziaływania, są dedukcjami z koniunkcyjnych klas zdań, a zatem wnioskami analityczno-dedukcyjnymi.

Jak wiadomo, na terenie mikrofizyki nie można na ogół uzyskać dostatecznej charakterystyki stanu przy pomocy jednoznacznie ścisłych wartości pomiarowych. Występujące tu niedokładności pomiarowe należą zwykle w przybliżeniu do tego samego rzędu wielkości, co same poddane pomiarowi zjawiska. Wobec tego wystarczającą charakterystykę stanu osiąga się tu na ogół wyłącznie przez interwały pomiarowe. Wyklucza to możliwość uchwycenia ciągłej zmienności stanów przy pomocy pomiaru,

Methodos, t. VI, s. 69—83; tenże, *Deduktion, Induktion, Wahrscheinlichkeit*, Methodos, t. VI, s. 259—278.

⁸ B. Juhos, *Die 'Wahrscheinlichkeit' als physikalische Beschreibungsform*, *Philosophia Naturalis* 1957, t. VI, z. 2/3, s. 297—336; tenże, *Die empirische Beschreibung durch eindeutige und einmehrdedeutige Relationen*, *Studium Generale* 1960, R. 13, z. 5, s. 267—288; tenże, *Welche begrifflichen Formen stehen der empirischen Beschreibung zur Verfügung?* [w:] *Probleme der Wissenschaftstheorie*, Wien 1960; tenże, *Die Methode der fiktiven Prädikate*, *Archiv f. Philosophie*, t. IX, z. 1/2, 3/4, t. X z. 1/2, 3/4.

co sprawia, że twierdzenie o ciągłej zmienności stanów staje się bezprzedmiotowe. Charakterystyki przez interwały wartości dają się przedstawić w formie dysjunkcyjnych klas zdań. Wynika stąd, że wnioski z charakterystyk stanu w mikrosferze mają na ogół formę dedukcyj z dysjunkcyjnych klas zdań, są zatem wnioskami prawdopodobieństwowymi. Prawa prawdopodobieństwa wyrażają relacje między wartościami pomiarowymi w odniesieniu do interwałów wartości (których elementami są wartości pomiarowe). Poszczególne wartości jakiegoś interwału wartości są ważne jako wartości pomiarowe, które charakteryzują możliwe poszczególne przypadki. W ten sposób w prawie prawdopodobieństwowym poszczególne wartości odpowiadają stale większej ilości (możliwych) przypadków szczegółowych. Zatem prawo prawdopodobieństwowe orzeka relacje między (możliwymi) wartościami pomiarowymi, które są zawsze nie wzajemnie jednoznaczne, lecz bądź odwrotnie jednoznaczne, bądź wzajemnie wieloznaczne.

Stosunek poszczególnych wartości do zawartych w interwale wartości pozwala definiować liczby stosunkowe (tj. wartości prawdopodobieństwa) i przyporządkowywać je poszczególnym możliwym wartościom pomiarowym, względnie — możliwym stanom. Prawo prawdopodobieństwowe orzeka więc wzajemnie jednoznaczne relacje między prawami prawdopodobieństwowymi, bądź między ich różniczkowymi zmianami, przy czym jednak — jak wyjaśniono wyżej — nieuchronnie stwierdza się relacje, które nie są wzajemnie jednoznaczne, pomiędzy stanami początkowymi a końcowymi, lub między charakteryzującymi je wartościami pomiarowymi.

Niezgodność założeń, które z jednej strony spoczywają u podstaw ważności praw bliskiego oddziaływania, a z drugiej — praw prawdopodobieństwa, wysuwa kwestię, w jakim realnym empirycznym stosunku znajdują się obszary zjawisk opisywanych przez prawa bliskiego oddziaływania do tych, które mogą być opisywane tylko przez prawa prawdopodobieństwowe⁹. Zazwyczaj stawia się to zagadnienie w formie mniej dokładnej: w jakim stosunku do siebie występują mikro- i makrofenomeny, albo: w jaki sposób makrostany składają się z mikrostanów? Sformułowania te dlatego są niedokładne, że opisywalność przez prawa bliskiego oddziaływania względnie przez prawa prawdopodobieństwowe nie pokrywa się całkowicie z rozróżnieniem między makro- i mikrofenomenami. Ponadto określenie „składają się” jest bardzo nieprecyzyjne dla wszelkich możliwych relacyj między makro i mikrostanami, bądź między zjawiskami, które opisywane są z jednej strony przez prawa bliskiego oddziaływania, a z drugiej — przez prawa prawdopodobieństwowe. Logiczna analiza wykazuje mianowicie, że logiczne relacje inferencyjne *resp.* redukcyjne między prawami bliskiego oddziaływania i prawami prawdopodobieństwowymi — właśnie z powodu niezgodności ich struktur oraz ich założeń — w obu kierunkach są zasadniczo niemożliwe. Rzecz jasna,

⁹ Por. A. Landé, *Determinism versus continuity in modern Science*, *Mind* Vol. 67 No 266/1958; tenże, *Non Quantal Foundations of Quantum Theory*, *Philosophy of Science*, Vol. 24 No 4/1957, dalej: B. Juhos, *Die empirische Beschreibung durch eindeutige und einmehrdeutige Relationen*, *Studium Generale* 1960, R. 13, s. 267—288; tenże, *Über die 'absolute' Wahrscheinlichkeit*, *Philosophia Naturalis* 1961, t. VI, z. 3, s. 391—410; tenże, *Das Wahrscheinlichkeitsfeld*, *Archiv f. Philosophie* 1957, t. VII, z. 1/2, s. 62—95.

ma się przy tym na myśli tylko takie przejścia logiczne, którym odpowiadają następstwa stanów dające się empirycznie wykazać. A zatem owe dwa obszary zjawisk występują obok siebie. O jakimś powiązaniu między zjawiskami opisywalnymi przez prawa bliskiego oddziaływania, a tymi, które opisują prawa prawdopodobieństwowe nie można niczego orzekać, tzn. nie można z góry niczego orzekać, co byłoby sprawdzalne¹⁰.

Rozróżnienie między dwiema formami praw przyrodniczych ma jako następstwo także rozróżnienie dwóch stopni przyczynowości¹¹. Tam gdzie można przyjąć, że zaobserwowane prawidłowości w podobnych warunkach powtórzą się tak, jak to zaobserwowano do tej pory, mówimy o występowaniu „przyczynowości pierwszego stopnia”. Ustalone dzięki wielokrotnym wyliczeniom rozkłady statystyczne spełniają kryterium przyczynowości pierwszego stopnia i wobec tego wszędzie tam, gdzie zjawiska dają się opisywać wyłącznie przy pomocy praw prawdopodobieństwowych można mówić o istnieniu przyczynowości pierwszego stopnia.

Ale kryteria przyczynowości można tak dalece wyostrzyć, że o związku przyczynowym powinno się mówić tam tylko, gdzie prawa przyrodnicze umożliwiają przewidywania także zjawisk, których nie brano pod uwagę przy uzyskaniu prawa. Prawa przyrodnicze o tej formie nie odnoszą się eksplicite do poszczególnych stanów, a zwłaszcza także nie do owych ich ciągów, które były brane pod uwagę przy uzyskiwaniu praw. A zatem w takich prawach wielkości określające stan występują tylko *implicite*. Tam gdzie zjawiska dają się opisać przez prawa o tej formie, mówimy o występowaniu przyczynowości drugiego stopnia. Związki przyczynowe drugiego stopnia występują wśród zjawisk opisywalnych przy pomocy praw bliskiego oddziaływania. Zauważmy, że nie tylko prawidłowości statystyczne, ale również niewytłumaczalne anomalie fizykalne (tj. regularnie występujące nieciągłe odchylenia pewnych zjawisk od układu nadanego przez jakieś prawo bliskiego oddziaływania) nie czynią zadość kryteriom przyczynowym drugiego stopnia.

Dwom stopniom przyczynowości odpowiada analogiczne rozróżnienie dwóch stopni zdeterminowania *resp.* niezeterminowania zjawisk. Tu na szczególną uwagę zasługuje dziedzina zjawisk, w której dla następstwa zjawisk stwierdzić można tylko przyczynowość pierwszego stopnia i której zatem równocześnie dotyczy determinizm i indeterminizm pierwszego stopnia.

Zastosowanie logiczno-poznawczej analizy do pojęć „spoczynku” i „ruchu” dowodzi, że przy konsekwentnym stosowaniu pojęć „względego spoczynku” i „względego ruchu” paradoks zegarowy może być w specjalnej teorii względności wyprowadzony logicznie bez zarzutu¹².

¹⁰ B. Juhos, *Die logischen Ordnungsformen als Grundlage der empirischen Erkenntnis*, referat wygłoszony na Międzynarodowym Kolokwium, poświęconym metodologii nauk w Warszawie, wrzesień 1961.

¹¹ B. Juhos, *Praktische und physikalische Kausalität*, Kant-Studien 1934 t. 39 z. 2, s. 188—204; tenże, *Die Erkenntnis und ihre Leistung*, Wien 1950 s. 141 i n.; tenże, *Das Wertgeschehen und seine Erfassung*, Meisenheim 1956; *Erkenntnisformen in Natur- und Geisteswissenschaften*, Leipzig 1940.

¹² B. Juhos, *Logische Analyse der Begriffe 'Ruhe' und 'Bewegung'*, Studium Generale 1957, t. X z. 5, s. 296—302; tenże, *Die Methode der fiktiven Prädikate*, Archiv f. Philosophie, t. IX, z. 1—4.

Identyczna analiza wykazuje, że z relatywistycznego prawa Dopplera wyprowadzalna jest dylatacja czasu, która różni się od prawa dylatacji Lorentza¹³. Dzięki logiczno-matematycznej analizie można dowieść, że te „paradoksalne” rezultaty dają się zlikwidować przez przyporządkowanie prędkości wirtualnych (prostoliniwnie-jednostajnych) systemem obserwacyjnym. Oznacza to wszakże zastąpienie zasady względności przez nową zasadę, którą nazwać można odpowiednio „zasadą prędkości wirtualnych”¹⁴. Dwom prawom dylatacji odpowiadają dwa sposoby pomiaru czasu. Różne na ogół rezultaty uzyskiwane w każdym z owych sposobów pomiaru zmuszają do tego, aby każdemu stanowi przyporządkować dwie spólrzędne czasu, tzn. aby zdefiniować czas jako układ dwuwymiarowy.

Naukowe badanie podstaw, poddając analizie metody i cele poznawcze nauk czysto logiczno-matematycznych i empirycznych, może przez precyzowanie elementarnych pojęć i założeń wywierać wpływ na same badania szczegółowe. Ten rodzaj analizy poznawczej został przez austriackich przedstawicieli filozofii naukowej dalej rozwinięty, głównie dzięki temu, że zastosowali oni analizę poznawczo-logiczną w rozmaitych dziedzinach nauk szczegółowych. Próbowali także poddać analizie poznawczej metody i wyniki nauk humanistycznych i społecznych — byli też wśród pierwszych, którzy w tych dyscyplinach przeprowadzali systematyczne badania logiczne podstaw.

Większość dociekań z zakresu humanistyki dotyczy wartościujących postaw człowieka. Przedmiotem badań w dziedzinie historii, w dziejach sztuki, literatury i muzyki, w etyce, w naukach społecznych jest człowiek i społeczność ludzka bądź to ze względu na ustalone wartości, bądź też z punktu widzenia zajmowanej postawy wobec przejawiania się owych wartości. Nauki humanistyczne w związku z ich założeniami, metodami i celami poznawczymi można — jak próbowałem to wykazać¹⁵ — poprzez kryteria poznawczo-analityczne oddzielić od tych dyscyplin empirycznych, które stale i wyłącznie zabiegają o odkrycie prawidłowości w przebiegu zjawisk. Należą do nich poza naukami przyrodniczymi także psychologia i ekonomia oraz te wszystkie dyscypliny, które w rozmaitych dziedzinach poszukują prawidłowości dla ludzkich postaw i ludzkich przeżyć.

Nauki humanistyczne natomiast kierują swoje zainteresowanie na zjawiska jednostkowe spełniające określone warunki; dokonują wyboru z zespołu tych zjawisk, z którymi wiąże się oceniająca postawa człowieka, bądź też z zespołu tych, które są przyczynowo z taką postawą związane. Analiza kryteriów wyboru ujawnia, że zainteresowanie nauk humanistycznych kieruje się ku takim postawom, które nie są wyprowadzalne z jednoznaczną koniecznością z danych stanów empirycznych. Są to więc zawsze sposoby zachowania się nie wykazujące zdeterminowania w sensie przyczynowości drugiego stopnia. Ponadto można wykazać, że dla ludzkich sposobów zachowania się nieodzowne jest uwarunkowanie przycy-

¹³ B. Juhos, *Die Methode der fiktiven Prädikate*; tenże, *Die zweidimensionale Zeit*, Archiv f. Philosophie, t. XI z. 1—2, s. 3—27.

¹⁴ B. Juhos, *Das Prinzip der virtuellen Geschwindigkeiten*, w przygotowaniu.

¹⁵ B. Juhos, *Erkenntnisformen in Natur- und Geisteswissenschaften*, Leipzig 1940; tenże, *Das Wertgeschehen und seine Erfassung*, Meisenheim 1956; tenże, *Der Indeterminismus als Voraussetzung der Methode der idiographischen Wissenschaften*, Archiv f. Rechts- und Sozialphilosophie 1938, t. XXX z. 2, s. 238—256.

nowe pierwszego stopnia, aby zachowanie to mogło być przedmiotem zainteresowania idiograficznego (tj. nauk humanistycznych). Rzecz jasna, ten konieczny warunek nie jest jeszcze wystarczający dla wartości idiograficznej jakiegoś zjawiska, bowiem musi ono posiadać zdolność wywoływania silnego zainteresowania psychicznego, zainteresowania natury przeżyciowo-uczuciowej. Do zadań nauk humanistycznych należy takie przedstawianie, aby dzięki wczuwaniu się doprowadzić do wtórnego przeżycia idiograficznie wartościowego zjawiska. Metoda, jaką się przy tym nauki humanistyczne posługują, bada zwłaszcza wszystkie warunki empiryczne, w których wystąpiło dane interesujące idiograficznie zjawisko — przede wszystkim zaś pyta, w jakim stopniu daje się ustalić ścisły związek przyczynowy między owymi warunkami a danym zjawiskiem. Wyniki tych (na wzór praw przyrodniczych) konieczności przyczynowych muszą być w dalszym rozpatrywaniu koniecznie uwzględniane. Ale poszczególne zachowanie się człowieka, ku któremu kieruje się zainteresowanie idiograficzne, nie może być wynioskowane wyłącznie z danych empirycznych — skoro bowiem wniosek taki się uda, zginie idiograficzne zainteresowanie dla danego zjawiska. Zgodnie z jakim prawem pierwszego stopnia występuje interesujące nas zachowanie się ludzi, może badacz tylko wtedy określić, kiedy duchowo wniknie w położenie osób działających i podda się działaniu warunków zewnętrznych, danych empirycznie, jako motywów. Duchowo-przeżyciowa reakcja, jaka u niego wystąpi, pozwoli mu poznać prawidłowość pierwszego stopnia, w której doszło do skutku zachowanie się, oceniane z punktu widzenia idiograficznego.

Idiograficznie interesującym sposobom postępowania przysługuje charakter jednorazowości w tym sensie, o ile — jak wspomniano — nie są one wyprowadzalne z danych empirycznych i stanowią jakąś podlegającą jedynie prawom pierwszego stopnia duchowo-przeżyciową, zgodną z wolą lub duchowo wartościującą reakcją na warunki zewnętrzne, które w identyczny sposób jeszcze nie wystąpiły. Tak więc zadaniem nauk humanistycznych jest wydobycie i przedstawienie, jak w idiograficznie interesującym zjawisku ujawniła się nowa strona natury ludzkiej. W tym znaczeniu powiedzieć można, że dzięki naukom humanistycznym człowiek i społeczność ludzka coraz lepiej poznaje swą naturę, uzdolnienia, swe właściwości psychiczno-duchowe, wartościujące zgodnie z wolą. Przy tym metoda ta tylko wtedy doszłaby do jakiegoś definitywnego rezultatu, gdyby udało się dokładnie przewidzieć każde ludzkie zachowanie się i przeżycie na podstawie danych empirycznych. W tym celu trzeba by dowieść, że zewnętrzne zachowanie się, zarówno jak procesy psychiczno-duchowe (wartościujące zgodnie z wolą), jest opisywalne przez prawa drugiego stopnia, a tym samym podlega przyczynowości drugiego stopnia, tak iż na podstawie jakiegoś danego stanu może być dokładnie obliczone także na przyszłość. Nie istniałby wtedy żaden sposób postępowania ludzkiego, ku któremu mogłoby się skierować zainteresowanie idiograficzne, raczej wtedy wszystkie nauki posługiwałyby się metodą właściwą naukom przyrodniczym¹⁶.

Już pierwsze badania Koła Wiedeńskiego zajmowały się krytycznie metodami i celami metafizyki. Językowo-logiczna analiza twierzeń me-

¹⁶ Por. prace podane w przypisie 15. Dalej: B. J u h o s, *Kritische Bemerkungen zur Wissenschaftstheorie des Physikalismus*, Erkenntnis, t. IV z. 6, 1934, s. 397—418.

tafizycznych wykazała, że tego rodzaju tezy konstytuuje się przez meto-
dyczne naruszanie formalnych i treściowych prawideł językowo-logicz-
nych. Właśnie z powodu swego alogicznego charakteru tezy metafizyczne
nie mogą być wypowiedziami prawdziwymi lub fałszywymi i z tej racji
nie może im przysługiwać walor poznawczy. W Kole Wiedeńskim wska-
zano na to, że twierdzenia metafizyczne, podobnie jak językowe wytwory
poezji, dążą do oddziaływania na psychikę, przeżycia i uczucia, wszakże
w odróżnieniu od poezji twierdzą, że są poznaniem „absolutnie prawdzi-
wym”¹⁷.

To negatywne z teoriopoznawczego punktu widzenia stanowisko Ko-
ła Wiedeńskiego w stosunku do metafizyki podziela także Ernst T o-
p i t s c h (ur. w 1919 r., obecnie tytułarny profesor nadzwyczajny w Uni-
wersytecie Wiedeńskim). Jednak Topitsch w odróżnieniu od większości
neopozytywistów nie wychodzi z matematyki i nauk przyrodniczych, lecz
z filologii i socjologii. Uprawianą przez neopozytywizm głównie pozna-
wczo-logiczną krytykę metafizyki uzupełnia Topitsch analizą socjolo-
giczno-historyczną i psychologiczno-krytyczną, nawiązując przy tym do
Maxa Webera, Vilfreda Pareto, Hansa Kelsena i Heinricha Gomperza.
Punktem wyjścia badań podjętych przez Topitscha był problem prawa
naturalnego, który rozrósł się potem do wszechstronnej analizy metafizyki.
Z punktu widzenia krytyczno-poznawczego Topitsch mógł dzięki
swej wnikliwej analizie wielu metafizycznych, etycznych, społeczno-
-religijnych i prawno-filozoficznych teorii wykazać, że „absolutne” tezy
i dogmatyczne założenia tych systemów są bardzo często podawane w for-
mie „pustych formuł”¹⁸. Mają one bardziej lub mniej ukrytą formę tauto-
logii i są z tego względu wypowiedziami pustymi bądź też występują
w nich nadmiernie uogólnione pojęcia, które oznaczają wszystko i nic,
albo wreszcie nowe wyrażenia, które dowolnie można interpretować,
z których to powodów tezom tym nie może przysługiwać żadna treść
zdaniowa.

W swej książce *Vom Ursprung und Ende der Metaphysik*¹⁹ oraz
w pracach późniejszych usiłował Topitsch wykazać, że spekulacje meta-
fizyczne stanowią w przeważającej mierze zracjonalizowane formy wy-
obrażeń mitycznych. Autor wychodzi przy tym z założenia, że człowiek
z reguły ujmuje to, co obce i nieznanne według analogii do tego, co znane
i co posiada doniosłość życiowo-praktyczną. W ten sposób podstawowe
formy powstania i wytwarzania życia oraz produkcji społecznej stają
się podstawą dla zrozumienia świata. Ujmuje się go „biomorficznie” jako
istoty żyjące, „socjomorficznie” jako wytwór społeczny (rodzina, grupa,
państwo) albo technomorficznie jako wytwór czynności artystyczno-
-rzemieślniczej. Wystąpiło to szczególnie wyraźnie w mitologii Egiptu,
Mezopotamii i Chin, chociaż także w późniejszej metafizyce greckiej de-
cydującą rolę odegrały zwłaszcza modele socjomorficzne i technomorficzne.
Szereg problemów pozornych — jak np. problem prawa naturalnego,
teodycei, analogii i bytu oraz (przynajmniej z pewnego aspektu) wolności

¹⁷ B. Juhos, *Das Wertgeschehen und seine Erfassung*, Meisenheim 1956.

¹⁸ E. Topitsch, *Über Leerformeln. Zur Pragmatik des Sprachgebrauches in Philosophie und politischer Theorie* [w:] *Probleme der Wissenschaftstheorie*, wyd. przez E. Topitscha (Księga ku czci V. Krafta) Wien 1960.

¹⁹ E. Topitsch, *Vom Ursprung und Ende der Metaphysik*, Wien 1958.

woli — mógł Topitsch sprowadzić do zastosowań wymienionych wyżej modeli. Badania te znajdują swoje potwierdzenie w psychologii rozwojowej Jean Piageta, która w pewnej mierze dostarczyła ontogenetycznego odpowiednika do filogenetycznych teorii Topitscha. Piaget w swych empirycznych pracach wykazał, że u podstaw ujmowania świata przez dziecko spoczywają analogie z obszaru stosunków społecznych i manipulowania przedmiotami.

W nowszych pracach Topitsch skupił swoją uwagę przede wszystkim na sposobach przedstawiania duszy i to zwłaszcza na tych, które wywodzą się z dziedziny szamanizmu i pokrewnych form ekstazy magicznej. W wnikliwej analizie zdołał Topitsch przedstawić te sposoby jako punkt wyjścia dla wiary w jakieś Ja „intelligibilne” lub „absolutne”, stanowiące jeden z podstawowych dogmatów filozofii idealistycznej. W szeregu artykułów, z których część złożyła się na wydany niedawno odrębny tom²⁰, bada Topitsch wpływ elementarnych wyobrażeń duszy — doktryny idealistycznych systemów filozoficznych, od starożytności począwszy aż po Kanta i Hegla.

Badania Topitscha określić można jako wszechstronną analizę światopoglądów. Są one zastosowaniem poznawczo-logicznej metody Koła Wiedeńskiego do podstaw rozległego obszaru nauk humanistycznych i społecznych. Topitsch jest bodajże pierwszym, który rozpatruje te podstawowe problemy systematycznie i szczegółowo. Rozwija on przy tym i poszerza ściśle metody krytyczno-poznawcze Wiedeńczyków w kierunku uwarunkowanym przez sam przedmiot badań. Prace jego znalazły uznanie daleko poza granicami Austrii, zarówno na Wschodzie jak i na Zachodzie.

Kraft, Juhos i Topitsch są obecnie przedstawicielami filozofii naukowej w Austrii. Zagadnieniami naukowego badania podstaw zajmuje się także Friedrich Kainz (ur. w 1897 r., obecnie profesor zwyczajny w Uniwersytecie Wiedeńskim), którego główne dzieła obejmują dziedzinę psychologii języka; jednak ponadto opublikował on obszernie studia z zakresu empirycznych podstaw estetyki²¹. Kainz zajmuje krytyczną i negatywną postawę w stosunku do spekulatywnych teorii estetyczno-filozoficznych. Na wielu przykładach wykazuje on empiryczno-psychologiczne prawidłowości warunkujące oceny estetyczne. W badaniach swych Kainz dąży do empirycznego ugruntowania estetyki i kroczy tym samym zdecydowanie w kierunku naukowego badania podstaw. Główne jego dzieło z zakresu psychologii języka *Psychologie der Sprache* (Stuttgart, do tej pory 5 tomów) uchodzi za standardowe z tego zakresu dzieło w nauce światowej.

3. AUSTRIACCY PRZEDSTAWICIELE FILOZOFII NAUKOWEJ PRACUJĄCY ZA GRANICĄ

Jak wspomniałem przedstawiciele filozofii naukowej działać dziś mogą w austriackich uniwersytetach jedynie jako docenci (którzy w najlepszym wypadku uzyskują tytuł profesora nadzwyczajnego), bowiem

²⁰ E. Topitsch, *Sozialphilosophie zwischen Ideologie und Wissenschaft*, Berlin 1961.

²¹ F. Kainz, *Vorlesungen über Aesthetik*, 1948.

oficjalnie nie dopuszcza się ich do katedr. Ponieważ docenci nie otrzymują wynagrodzenia, doszło do tego, że w ostatnich latach sporo młodszych przedstawicieli filozofii naukowej opuściło kraj. Niektórzy z nich zajmują katedry w niemieckich i amerykańskich szkołach wyższych. (Do grupy tej nie zaliczamy tu tych starszych członków Koła Wiedeńskiego, którzy wyemigrowali jeszcze przed drugą wojną światową i zajmują dzisiaj katedry w uniwersytetach anglo-amerykańskich, ciesząc się niejednokrotnie światową sławą).

W Uniwersytecie Monachijskim działa dzisiaj na stanowisku profesora zwyczajnego Wolfgang Stegmüller (ur. 1923 r., poprzednio docent Uniwersytetu w Innsbrucku). W jednej ze swych pierwszych publikacji dał Stegmüller historyczny obraz głównych współczesnych prądów filozoficznych²². Jasność i obiektywizm w przedstawieniu nawet najtrudniejszych rozważań i powiązań — oto cechy charakteryzujące także późniejsze prace Stegmüllera. Godne uwagi jest też rzeczowe uwzględnienie wszystkich argumentów za i przeciw przy przedstawianiu poszczególnych stanowisk. Jednak obiektywizm prowadzi u Stegmüllera do nadmiernej ostrożności w wypowiedaniu własnego poglądu. Jest to tym bardziej godne pożałowania, iż w szeregu książek przedstawia on niezmiernie trudne problemy, dowody i próby rozwiązań logiki matematycznej, tak jak je przekazali Carnap, Tarski, Gödel, Church, Quine, Kleene i wielu innych, zaś własne swoje stanowisko zaledwie przy tym nieśmiało okazyjnie zaznacza. Z tego względu nie jest rzeczą łatwą zorientowanie się w osobistych zapatrywaniach Stegmüllera. Bodajże pewnych punktów oparcia w tej mierze dostarcza jego *Metaphysik, Wissenschaft, Skepsis* (Frankfurt, Wien, 1954). Tu znajduje się on pod wpływem tzw. „analitycznej” teorii poznania, reprezentowanej w Ameryce i w Anglii. Próby zdefiniowania pojęć użytkowych oraz takich, jak „identyczność”, „synonim” i in., resp. prób wytyczenia ścisłych granic między pojęciami „syntetyczny” a „analityczny” lub między „metafizyką” a „poznaniem naukowym” — prowadziły do zasadniczych trudności. Anglo-amerykańscy logicy poznania rozwinęli w celu rozpatrzenia tego rodzaju problemów bardzo subtelne procedury logistyczne, nie osiągnąwszy jednak jednoznacznie przekonujących rozwiązań. Jest rysem charakterystycznym amerykańskiej filozofii naukowej, że przedstawiciele jej — chociaż wiele przejęli od przebywających w Ameryce starszych członków Koła Wiedeńskiego — opowiedzieli się za pewnego rodzaju sceptycyzmem w odróżnieniu od przeważającego w Austrii poznawczo-logicznego kierunku. Pojęcia, których nie można ściśle zdefiniować, niemożliwe do rozstrzygnięcia tezy skłaniają „analitycznych” teoretyków poznania do powątpiewania nie tylko w możliwość ścisłego poznania w tych sferach krytycznych przypadkach, ale także mają oni skłonność do wyprowadzania z tych występujących w krytycznych przypadkach trudności, generalnych wniosków także dla przypadków niekrytycznych. Jest to postawa charakterystyczna urodzonego sceptyka. Tak więc powątpiewa się w zasadniczą różnicę między zdaniem „analitycznymi” (np. logicznie prawdziwymi lub matematycznymi) a „syntetycznymi” (tj. empirycznymi). Tak samo wyraża się wątpliwość co do zasadniczej różnicy między spekulatywną

²² W. Stegmüller, *Hauptströmungen der Gegenwartsphilosophie*, 1. wyd. Frankfurt-Wien 1952 (ukazało się już drugie wydanie).

metafizyką a poznaniem naukowym. Do tego ujęcia skłania się Stegmüller²³ i napomyka, że odnośnie do tez krytycznych, w których nie można rozstrzygnąć, czy są one zdaniem metafizycznymi czy naukowymi, możliwa jest metafizyka o charakterze „naukowym”. Tutaj stanowisko Stegmüllera mija się z linią rozwojową metody poznawczo-logicznej ugruntowanej w Kole Wiedeńskim, przyjętej w pracach myślicieli pracujących w Austrii.

Odrębność kierunków, w jakich rozwinęły się — wychodząc z Koła Wiedeńskiego — stanowiska w Austrii z jednej strony, a w Ameryce z drugiej, uwyraźni być może następujące porównanie. Jeśli np. ustalona ma być przy pomocy ścisłych kryteriów różnica między białymi a murzynami, to próba taka zetknąć się może z zasadniczymi trudnościami, np. w przypadku mieszaińców (mularów), kiedy niepodobna rozstrzygnąć, czy należy ich zaliczyć do białych czy do czarnych. Nie-sceptyk mimo to potwierdzi w takim przypadku bezwzględną różnicę między białymi a murzynami, wyodrębniając krytyczne, nierozstrzygalne przypadki, przy jednoczesnym podkreśleniu, że istnienie tego rodzaju „przypadków granicznych” aczkolwiek jest faktem, to jednak nie narusza rzeczywistości występującej różnicy między białymi a murzynami. Sceptyk natomiast z istnienia przypadków nierozstrzygalnych wywnioskuje, że niemożliwością jest zdefiniowanie różnicy między białymi a murzynami i wobec tego twierdzenie o istnieniu takiej różnicy nie ma sensu. Można by więc dowolnie formułować zdania typu: murzynów nie ma w ogóle, istnieją tylko biali, bądź też odwrotnie.

Amerykańska filozofia analityczna skłania się do tego rodzaju postawy sceptycznej i nie brak w niej prób wykazywania — w oparciu o pojęcia niedefiniowalne i o nierozstrzygalne tezy — że nie ma różnic między metafizyką spekulatywną a poznaniem naukowym, między „analityczny” a „syntetyczny” itd. Chociaż stwierdziliśmy, że Stegmüller znajduje się pod wpływem amerykańskiej filozofii analitycznej i skłania się do przedstawionego wyżej sceptycyzmu, to jednak wypada ponownie podkreślić, że własne swoje stanowisko markuje zawsze tylko ostrożnie i pozostawia czytelnika w niepewności. Oczywiście nie podważa to wysokiego uznania, z jakim wypada ocenić wzorową przejrzystość i zrozumiałość, z jaką Stegmüller interpretuje wszystkie dyskutowane aktualnie systemy i zagadnienia logiczno-matematycznych badań podstawowych (włącznie z semantyką i logiką prawdopodobieństwa).

Zastosowaniem metody poznawczo-analitycznej do języków nie sformalizowanych, a zwłaszcza do języka potocznego, zajmuje się Rudolf Freundlich (ur. w 1911 r., obecnie profesor zwyczajny katedry filozofii na Politechnice w Hannoverze, poprzednio docent Uniwersytetu w Grazu. W swym artykule *Ziele und Methoden sprachlicher Forschung. Vorfragen zu einer Theorie der Darstellungsfunktion der Sprache* (zamieszczonym w *Probleme der Wissenschaftstheorie*, tomie wydanym ku czci Viktora Krafta przez E. Topitscha; Wiedeń, 1960) przedstawił Freundlich podstawy swej teorii logiki języków danych empirycznie. Syntetyczne ujęcie systematyczne jeszcze się nie ukazało. Freundlich jako pierwszy bada z poznawczo-logicznego punktu widzenia języki niesformalizowane,

²³ W. Stegmüller, *Metaphysik, Wissenschaft, Skepsis*, Frankfurt-Wien 1954.

uksztaltowane drogą naturalną. Praca jego zdecydowanie mieści się w ramach reprezentowanego w Austrii kierunku filozofii naukowej.

Jako najmłodszy przedstawiciel rozwiniętych w Austrii poznawczo-logicznych badań naukowych zasługuje na wzmiankę Paul G. Feyerabend (ur. 1924 r. czynny — po ukończeniu studiów w Wiedniu — jako docent Uniwersytetu w Bristolu w Anglii, obecnie wykładowca na Uniwersytecie kalifornijskim w Berkeley, USA). Feyerabend od początku zajął się podstawowymi problemami współczesnej fizyki. Opublikował wiele artykułów zarówno w języku niemieckim, jak i angielskim. Blizszy jest on teoretykom pola i reprezentuje pogląd, że z założeń i rezultatów fizyki kwantowej nie wynika nieuchronnie indeterminizm zdarzeń w mikrosferze. Oczywiście prace Feyerabenda nie wykazują jeszcze konsekwentnej jednolitości ujęcia. Być może wiąże się to z faktem istnienia przeciwstawnych tendencji w samej fizyce współczesnej. Wszakże przeprowadzając swoje badania Feyerabend posługuje się jednoznacznie poznawczo-analitycznymi środkami rozwiniętych w Austrii badań podstawowych.

Wiedeń w grudniu, 1961 r.

BIBLIOGRAFIA

Kraft Viktor

1. *Die Grundformen der wissenschaftlichen Methoden*, Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-hist. Klasse, tom 203, 1925.
2. *Mathematik, Logik und Erfahrung*, Wien 1947.
3. *Der Wiener Kreis*, Wien 1950.
4. *Die Grundlagen einer wissenschaftlichen Wertlehre*, 2. wyd., Wien 1951.
5. *Wissenschaft und Weltanschauung 1957*, Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, r. 1956.
6. *Erkenntnislehre*, Wien 1960.

Juhos Béla

1. *Erkenntnisformen in Natur- und Geisteswissenschaften*, Leipzig 1940.
2. *Theorie empirischer Sätze*, Berlin 1945 (specjalne wydanie Archiv f. Rechts- und Sozialphilosophie).
3. *Die Erkenntnis und ihre Leistung*, Wien 1950.
4. *Elemente der neuen Logik*, Frankfurt—Wien 1954.
5. *Das Wertgeschehen und seine Erfassung*, Meisenheim 1956.
6. *Welche begrifflichen Formen stehen der empirischen Beschreibung zur Verfügung?* [w:] *Probleme der Wissenschaftstheorie* (księga ku czci V. Krafta), Wien 1960.
7. *Die Methode der fiktiven Prädikate* (wyd. specjalne Archiv f. Philosophie), Stuttgart 1960.
8. *Die Zweidimensionale Zeit*, Archiv f. Philosophie, t. XI z. 1/2, 1961.

Topitsch Ernst

1. *Vom Ursprung und Ende der Metaphysik*, Wien 1958.
2. *Die platonisch-aristotelische Seelenlehre in weltanschauungskritischer Beleuchtung*, Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philos.-histor. Klasse, 233/4, 1959.

3. *Über Leerformeln. Zur Pragmatik des Sprachgebrauchs in Philosophie und politischer Theorie* [w:] *Probleme der Wissenschaftstheorie*, Wien 1960.
4. *Sozialphilosophie zwischen Ideologie und Wissenschaft*, Neuwied—Berlin 1961.

Kainz Friedrich

1. *Vorlesungen über Aesthetik*, Wien 1948.
2. *Psychologie der Sprache* (do tej pory ukazało się 5 tomów), Stuttgart 1961.
3. *Linguistisches und Sprachpathologisches zum Problem der sprachlichen Fehlleistungen*, Sitzungsberichte d. Österreichischen Akademie d. Wissenschaften, Philos.-historische Klasse, 230/5, Wien 1956.
4. *Die „Sprache“ der Tiere*, Stuttgart 1961.

Stegmüller Wolfgang

1. *Hauptströmungen der Gegenwartsphilosophie*, 1 wyd. Frankfurt-Wien 1952, wyszło już także wydanie drugie.
2. *Metaphysik, Wissenschaft, Skepsis*, Frankfurt-Wien 1954.
3. *Das Wahrheitsproblem und die Idee der Semantik*, Wien 1957.
4. *Induktive Logik und Wahrscheinlichkeit von Rudolf Carnap*, bearbeitet von W. Stegmüller, Wien 1958.
5. *Unvollständigkeit und Unentscheidbarkeit*, Wien 1959.

Freundlich Rudolf

1. *Ziele und Methoden sprachlogischer Forschung. Vorfragen zu einer Theorie der Darstellungsfunktion der Sprache* [w:] *Probleme der Wissenschaftstheorie*, Wien 1960.

Leon Gumański

Jean Piaget

Jean Piaget, profesor Sorbony i Uniwersytetu Genewskiego, jest przede wszystkim znany jako psycholog, gdyż większość spośród około trzydziestu jego książek należy do zakresu psychologii rozwojowej czy psychologii dziecka. Mniej natomiast dotąd zwracała na siebie uwagę twórczość filozoficzna tego uczonego. Wydaje się jednak, że sytuacja w ostatnich latach zaczyna się zmieniać. Poglądy filozoficzne, w szczególności teoriopoznawcze Piageta coraz silniej skupiają na sobie zainteresowania. Zaznaczyło się to zwłaszcza od chwili powstania Międzynarodowego Centrum Epistemologii Genetycznej w Genewie, którego organizatorem i kierownikiem jest właśnie Piaget. W bliskim kontakcie z tym Centrum pozostaje szereg wybitnych filozofów europejskich oraz amerykańskich i zapewne pod ich wpływem, a także dzięki niezaprzeczalnej oryginalności i atrakcyjnej podbudowie koncepcje Piageta stają się przedmiotem rozważań i dyskusji. Niestety, liczne jego prace — z małymi wyjątkami — nie są dotychczas dostępne w języku polskim. Warto przeto w tym miejscu podać przynajmniej garść informacji rzucających nieco światła na postać, działalność i główne idee szwajcarskiego uczonego¹.

Jean Piaget urodził się w Neuchâtel, 9 sierpnia 1896 roku. Po ukończeniu liceum odbył studia wyższe, specjalizując się w dziedzinie zoologii. Równocześnie jednak słuchał w Genewie wykładów filozofii, wygłaszanych podówczas przez A. Reymonda. W roku 1917 obronił swą tezę doktorską na temat alpejskich mięczaków ziemnych. Nadal wszakże żywo interesował się problemami filozoficznymi i nosił się z zamiarem stworzenia własnej epistemologii, opartej na naukach biologicznych. Obawiał się jednakże, by rozważania jego nie były zbyt spekulatywne a przeto słabo uzasadnione. Chciał oprzeć się na faktach ustalanych bezpośrednio w trakcie eksperymentów i obserwacji dokonywanych osobiście, a nie tylko na refleksji nad owocami cudzej pracy. Z drugiej strony pragnął kontrolować swe wyniki dedukcyjnie, stosując precyzyjne algorytmy na wzór logików i matematyków. Młody Piaget szybko doszedł do wniosku, że dzielenie czasu między zoologię a epistemologię nie da pożądaných re-

---

¹ Dane biograficzne zaczerpnąłem z następujących źródeł: 1. notatka autobiograficzna zamieszczona w: E. W. Beth, J. Piaget, *Épistémologie mathématique et psychologie*, Paris 1961, str. 143; 2. *The International Who's Who*, 22nd edit., London 1958, str. 738; 3. *Enciclopedia Filosofica*, Venezia-Roma 1957. W tej włoskiej encyklopedii podana jest wiadomość, że istnieje dość obszerna autobiografia Piageta opublikowana w *History of Psychology in Autobiography*, IV, Worcester 1952, str. 237—56, do której nie miałem dostępu.

zultatów. Zainteresowania filozoficzne wzięły w nim górę. Postanowił poświęcić się badaniom nad powstawaniem inteligencji u dzieci i rozwojem podstawowych operacji intelektualnych. Spodziewał się bowiem, iż na tej drodze uda mu się uzyskać materiały niezbędne do budowy biologicznej epistemologii. Przypuszczał pierwotnie, że pięć lat pracy całkowicie wystarczy, aby materiały te zebrać. I w ten sposób, zdążając w kierunku teorii poznania, Piaget wkroczył na teren psychologii, na którym pozostał przez czterdzieści lat. Psychologii uczył się u Claparède'a, który wywarł wielki wpływ na jego poglądy a potem znalazł w Piagecie swego kontynuatora i w końcu następcę w Instytucie J. J. Rousseau.

Kariera naukowa Piageta potoczyła się bardzo szybko. Mając lat 25 został prywatnym docentem, a pięć lat później był już profesorem filozofii w Uniwersytecie Neuchâtelskim. Rok 1929 przyniósł mu nominację w Uniwersytecie Genewskim na profesora psychologii dziecka i historii myśli naukowej. Równocześnie mianowano go dyrektorem Międzynarodowego Biura Wychowania.

Począwszy od 1923 roku zaczęły się ukazywać, w niewielkich odstępach czasowych, liczne publikacje Piageta z zakresu psychologii dziecka, poświęcone kolejno: językowi dziecka, jego sądom i rozumowaniom, dziecięcemu przedstawieniu świata, kształtowaniu się pojęcia przyczynowości, sądów moralnych, konstruowaniu rzeczywistości, tworzeniu się pojęcia liczby, ilości, czasu, ruchu i przestrzeni. Już w tym doborze zagadnień i w sposobie ich rozwiązywania ujawniały się zainteresowania filozoficzne. Ale dopiero w 1949 roku napisane zostało obszerne, trzytomowe dzieło *Introduction à l'épistémologie génétique*, które stanowić miało realizację głównego zadania życiowego i uwieńczenie dotychczasowych wysiłków.

Piaget jednak nie spoczął na tym i nie zaniechał dalszej pracy. We wczesnej młodości wierzył pod wpływem Bergsona, że procesów witalnych nie da się sprowadzić do struktur logiko-matematycznych. Lecz późniejsze rozważania nad pojęciem gatunku, klasyfikacją biologiczną oraz zastosowaniem metod biometrycznych doprowadziły go do stanowiska wręcz przeciwnego. Piaget nabrał przekonania o ścisłym związku zachodzącym między strukturami organicznymi i psychicznymi z jednej strony, a logicznymi i matematycznymi z drugiej. Stąd myśl jego zwróciła się ku logice, która zresztą potrzebna mu była do badań inteligencji. W rok po ukazaniu się dzieła epistemologicznego wydrukowany został *Traité de logique*, po którym niezadługo nastąpiła druga praca wkraczająca w dziedzinę logiki: *Essai sur les transformations des opérations logiques*. Niektóre wyniki uzyskane w tych dwu książkach zostały potem znów wykorzystane do badań psychologicznych. W ostatnich zaś czasach Piaget bada związki między pewnymi podstawowymi strukturami intelektualnymi a matematycznymi.

• Nie sposób wykryć wszystkich czynników, które kształtują poglądy jednostki ludzkiej. Niemożliwe jest to zatem i w przypadku Piageta. Niemniej pewne oddziaływania i powinowactwa dają się tu wyodrębnić dość wyraźnie. Poza wspomnianym wyżej wpływem Claparède'a, widoczne są niewątpliwe koneksje Piageta z pragmatyzmem Deweya, krytycyzmem Kanta oraz behawioryzmem Watsona, a być może również — jak twierdzą niektórzy — z operacjonizmem Bridgmana. W każdym razie we wszystkich bodaj pracach Piageta, zarówno psychologicznych jak i filozoficznych, znalazły swój wyraz trojaki zainteresowania autora i związane

z nimi trojaki tendencje: z zainteresowaniami psychologicznymi łączyło się dążenie do empirycznego podbudowania teorii, a empiryzm ten doskonale był przygotowany przez wykształcenie biologiczne, z zainteresowaniami logicznymi wiązało się usiłowanie strukturalnego ujmowania rzeczy, z filozoficznymi zaś skłonność do wybiegania poza fakty i kreślenia ogólnych, śmiałych i daleko idących syntez.

Wychodząc ze stanowiska biologicznego, Piaget traktuje człowieka jako organizm starający się dostosować do zewnętrznego środowiska. Dostosowanie to jest stanem chwilowej równowagi wzajemnych oddziaływań podmiotu i przedmiotów. Człowiek bowiem nie jest biernym odbiorcą bodźców czy obrazów, lecz ośrodkiem działania, a jego życie psychiczne stanowi przejaw tej aktywności. Podobnie jak dla Deweya, tak też dla Piageta myślenie z natury swej jest operatywne. Pojęcia są po prostu schematami działań fizycznych lub operacji intelektualnych. Biologiczny punkt widzenia doprowadził Piageta nie tylko do aktywizmu, lecz także do ewolucjonizmu i genetyzmu. Kazał mu bowiem widzieć w człowieku, jako podmiocie poznającym, istotę zmienną, rozwijającą się. Zrozumieć tę istotę i jej procesy poznawcze można wyłącznie przez badanie kolejnych stadiów jej ewolucji. Wyjaśnienie konkretnych przejawów aktywności ludzkiej polega na wskazaniu ich genezy. Ta zaś staje się zrozumiała, gdy poszczególne fazy opisze się strukturalnie i porówna następujące po sobie struktury. Aktywizm, a zwłaszcza jego postać zwana 'operacjonizmem', połączony ze strukturalizmem przywiódł Piageta do stanowiska, które sam nazwał 'konstruktywizmem', a które właśnie zbliża go do kantyizmu. Z tego stanowiska prawie wszystko, jeśli nie zgoła wszystko, co podmiot poznaje, okazuje się konstrukcją specyficzną dla ludzkiego intelektu.

Swą epistemologię genetyczną Piaget pojmuje jako teorię poznania naukowego, a raczej poznań naukowych, gdyż istnieją rozliczne postaci poznania. Głównym zadaniem, które teoria ta sobie stawia, jest wyjaśnienie, w jaki sposób formuje się poznanie ludzkie. Metoda jej powstaje przez połączenie dwóch odmian dociekań, mianowicie historyczno-krytycznych oraz psychogenetycznych. Stąd fundamentem tej epistemologii — zgodnie z zamierzeniem jej twórcy — stała się jego teoria inteligencji.

Ta psychologiczna, choć nie pozbawiona elementów filozoficznych, teoria stanowi szczególny amalgamat empirycznie stwierdzonych faktów i teoretycznych konstrukcji. Dane faktyczne uzyskane dzięki licznym obserwacjom i eksperymentom — przeprowadzanym z reguły na niewielkich grupach dzieci, czasem nawet tylko na jednym — interpretuje się, podporządkowując je założeniom aktywizmu i konstruktywizmu. Bada się w zasadzie wyłącznie zachowanie, tak jak to czynią behawioryści. Introspekcję odrzuca się niemal całkowicie. Szuka się przy tym stale i porównuje struktury działań i operacji, ponieważ sądzi się, że wszelkie poznanie zakłada strukturowanie i funkcjonowanie. W rezultacie trwających wiele lat dociekań, prowadzonych już to samodzielnie, już to przy pomocy współpracowników, Piaget wyróżnił pięć etapów rozwoju inteligencji ludzkiej, które obecnie pokrótce przedstawimy².

² Syntetyczny opis tych etapów znaleźć można w: J. Piaget, *La psychologie de l'intelligence*, 4e edit., Paris 1956, str. 120—178. Istotne poprawki do opisu etapu

W pierwszym okresie (od urodzenia do drugiego roku życia), gdy różnicuje się i organizuje pole percepcji, a poszczególne aspekty łączą się w całość podmiotu, rola inteligencji polega na koordynowaniu funkcji spostrzeniowych i motorycznych. Rodząca się dopiero inteligencja dąży wyłącznie do zaspokojenia potrzeb praktycznych. Co zaś do spostrzeżeń, to są one od początku aktywnym opracowaniem aktualnego pola percepcji. Potem, do czwartego roku, rozwijają się wyobrażenia, myślenie symboliczne, które Piaget wyprowadza z funkcji naśladowczych. Nie ma jeszcze wtedy pojęć, ale są już twory pośrednie, zwane 'przedpojęciami'. Na tych przedpojęciach opiera się specyficzna forma rozumowania na podstawie analogii, tzw. rozumowanie transdukcyjne. Typową dla dzieci w tym okresie jest postawa egocentryczna, animistyczna i artyficyalistyczna. Okres następny (od 4 do 7—8 lat) przynosi nowy rodzaj myślenia nazywany przez Piageta 'intuicyjnym', a charakteryzujący się tym, że konstrukcje intelektualne podporządkowane są danym spostrzeżeniowym, a działania przeprowadzane w myśli naśladują tylko czynności rzeczywiste. Brak natomiast jeszcze zdolności do rozpatrywania sytuacji hipotetycznych. Kolejny etap rozwoju, trwający do lat dwunastu, przynosi ważne zmiany intelektualne. Wówczas to po raz pierwszy osiąga się elementarną równowagę pomiędzy aktywnością poznawczą podmiotu a rzeczywistością zewnętrzną. Możliwe się to staje dzięki pojawieniu się specjalnych funkcji inteligencji, zwanych 'operacjami'. Operacje są to czynności wykonywane w myśli. Odnaczają się tym, iż są odwracalne i nigdy nie występują pojedynczo, a tylko w ugrupowaniach. Ugrupowania operacji bywają różne, ale dają się podzielić na dwie zasadnicze kategorie: pierwsza traktuje przedmioty jako niezmiennie indywidualne, druga przeciwnie, składa przedmiot i rozkłada, co niezbędne jest dla ostatecznego skonstruowania przestrzeni i czasu. Pojęcie operacji i ich ugrupowań zajmuje centralne miejsce w psychologii Piageta. Starał się on jak najdokładniej opisać struktury ugrupowań i wskazać, czym różnią się od struktur charakterystycznych dla pozostałych etapów. Lecz dopiero w roku 1960 współpracujący z nim logik, J. B. Grize, sformułował przy pomocy środków logicznej algebry klas bardziej precyzyjne określenie ugrupowania³. W związku z pojawieniem się w intelekcie ugrupowań operacji nadchodzi też czas umiejętności klasyfikowania. Konstytuuje się szereg ważnych pojęć, a przede wszystkim pojęcie liczby. Jednakże operacje tego okresu — aczkolwiek stanowią już bardzo wysoką funkcję inteligencji — są wciąż związane z manipulacjami, realnymi lub wyobrażonymi, toteż zważają się 'konkretnymi'. Dziecko w ówczesnych rozumowaniach posługuje się jeszcze tylko formami algebry klas i relacji. Pełna logika zdań i zdolność myślenia hipotetyczno-dedukcyjnego kształtuje się dopiero na etapie ostatnim, tj. adolescencji (od 11—12 do 14—15 lat). Struktury operacji intelektualnych tego okresu Piaget opisał, wykorzystując rezultaty wypracowane w swych książkach logicznych. Wyróżnił tam m. in. dwie formy odwracalności i łączącą je grupę przemianową transformacji, znaną już w logice jako grupa Piageta lub INRC⁴. Ta właśnie grupa wraz z sze-

piątego podano w: B. Inhelder, J. Piaget, *De la logique de l'enfant à la logique de l'adolescent*, Paris 1955, zwłaszcza w trzeciej części książki.

³ J. B. Grize, *Du groupement au nombre. Essai de formalisation* — praca zamieszczona w tomie XI *Études d'Épistémologie Génétique*, Paris 1960.

⁴ Por. J. Chauvineau, *La logique moderne*, 2e edit., Paris 1960, str. 43.

snastoma funktorami prawdziwościami od dwóch argumentów zdaniowych (jak np. implikacja, alternatywa, dyzjunkcja) stanowić ma niezbędny fundament myślenia hipotetycznego, nie skrępowanego potrzebą realnych obrazów.

Jak widać z powyższego zarysu, Piagetowska teoria inteligencji zawiera niedwuznaczne implikacje teoriopoznawcze. Przede wszystkim podmiot poznający nie jest tworem stałym przez cały czas swego istnienia, lecz właśnie zmiennym, bo rozwijającym się przynajmniej przez pierwszych kilkanaście lat życia. Po wtóre przedmioty poznania nie są dane od razu w postaci ostatecznej, tylko stopniowo konstruowane. Czas, przestrzeń, liczby, istnienie i trwałość przedmiotów — to wszystko są konstrukcje. Co więcej, Piaget doszedł nawet do przekonania, że sam podmiot również jest konstrukcją, a obrazy, które zwykle uważa się za „dane” podmiotowi, są jedynie symbolami, które umysł stwarza dzięki swej aktywności.

Aktywność umysłu nie ujawnia się we wszystkich naukach w jednakowej mierze. Największą rolę gra ona w matematyce, ponieważ tworzy matematyczne nie są wyabstrahowane z przedmiotów, z rzeczywistości zewnętrznej, tylko z działań i operacji podmiotu. Mniejszy jest udział aktywności intelektu w fizyce, jeszcze słabszy w biologii, natomiast w psychologii i socjologii sytuacja przedstawia się szczególnie: przedmioty badane są tam zarazem istotami poznającymi, świadomymi, co sprawia, iż podmiot badający rzutuje na nie swą własną aktywność intelektualną. We wszelkim jednak poznaniu relacja pomiędzy podmiotem a przedmiotem jest nierozdzielna. Albowiem nie istnieje bezpośrednie doświadczenie wewnętrzne ani zewnętrzne. Przedmiot nie jest znany sam w sobie, lecz jedynie zasymilowany do schematów poznawczych podmiotu. Ale też z drugiej strony schematy owe nie są całkowicie niezależne od przedmiotu. Niepodobna przeto wyznaczyć granicy między tym, co powstaje z czystej aktywności, a tym, co wyszło z rzeczywistości zewnętrznej. Różnicę między swym stanowiskiem a interakcjonizmem Piaget objaśnia wskazując, że interakcjonizm suponuje wzajemne oddziaływanie, rozgrywane się między podmiotem a przedmiotem, podczas gdy epistemologia genetyczna współoddziaływanie to lokalizuje w swym podmiocie. Stąd też Piaget twierdzi, iż — wbrew pragmatyzmowi — położenie nacisku na aktywności podmiotu wcale nie musi prowadzić do empiryzmu w sensie doświadczenia zewnętrznego: wszak działanie może być całkowicie zdeterminowane wewnątrz samego podmiotu. Piaget nie chce natomiast rozstrzygnąć sporu idealizmu z realizmem, gdyż jest przekonany, że na obecnym szczeblu rozwoju nauk brak po temu dostatecznych przesłanek. Niemniej sympatie jego wyraźnie skłaniają się ostatnio ku idealizmowi.

Jak widać z powyższych informacji, zarówno psychologia Piageta zawiera elementy filozoficzne, jak też filozofia jego nasycona jest psychologią. Toteż nie pozbawione podstawy byłoby stwierdzenie, że jest on raczej filozofem niż psychologiem. Lecz dla uzupełnienia jego sylwetki, która tutaj się zarysowuje, należy dodać jeszcze, iż uczyony ten nie tylko prowadzi samodzielne studia, ale równocześnie jest organizatorem badań naukowych. W prowadzonym przez siebie Międzynarodowym Centrum Epistemologii Genetycznej skupił grono specjalistów z szeregu dziedzin, a więc zarówno psychologów, jak i pedagogów, logików, matematyków,

cybernetyków itp. Są to ludzie przeważnie młodzi i pełni koncepcji, reprezentujący różne narodowości a nawet rasy, lecz połączeni obszernym kręgiem wspólnych zainteresowań. Rozpracowują oni, każdy w ramach swej specjalności, szczegółowe zagadnienia związane z centralną problematyką epistemologii Piageta. On jest dla nich koordynatorem poczynań i osobą syntetyzującą wyniki, oni znów dla niego źródłem niezliczonych wiadomości i pomysłów. Piaget ponadto stale urządza w Centrum rozmaite zjazdy i sympozjony z udziałem wybitnych przedstawicieli nauk, na których omawia się kwestie z pogranicza teorii poznania i dyscyplin specjalistycznych. Na tle tego zrozumiałe się stają słowa Anne Persons, wypowiedziane w przedmowie do angielskiego przekładu jednej z książek Piageta, iż jest on „interdyscyplinarnym myślicielem”⁵. Co więcej, w świetle swej działalności w Centrum Piaget ukazuje się jako na wskroś nowoczesny pionier badawczej pracy zespołowej, która wobec gwałtownego rozwoju poszczególnych dziedzin wiedzy staje się koniecznym warunkiem dalszego postępu nauk. Pod tym względem można by się zapewne sporo od Piageta nauczyć.

Dorzućmy na koniec — biorąc pod uwagę informacyjny charakter „Ruchu Filozoficznego” — że rezultaty dociekań stałych i doraźnych współpracowników Centrum publikowane są w redagowanej przez Piageta serii „Studiów Epistemologii Genetycznej” (zob. „Ruch Filoz.”, t. XIX, str. 293b), z której dotychczas ukazało się czternaście tomów. W Komitecie Redakcyjnym, który zarazem jest Komitetem Konsultatywnym Centrum, zasiadają filozofowie tej miary, co T. Kotarbiński, F. Gonseth, G. Bachelard, Ch. Perelman, G. Ryle oraz logicy W. V. Quine, E. W. Beth i P. Lorenzen.

BIBLIOGRAFIA PRAC JEAN PIAGETA

(pomijająca przekłady i rzeczy ogłoszone w czasopismach)

1. J. Piaget, *Le langage et la pensée chez l'enfant*, Neuchâtel 1923, Delachaux et Niestlé.
2. — *Le jugement et le raisonnement chez l'enfant*, Neuchâtel 1924, Delachaux et Niestlé.
3. — *La représentation du monde chez l'enfant*, Paris 1926, Alcan.
4. — *La causalité physique chez l'enfant*, Paris 1927, Alcan.
5. — *Le jugement moral chez l'enfant*, Paris 1932, Alcan.
6. — *La naissance de l'intelligence chez l'enfant*, Neuchâtel 1936, Delachaux et Niestlé.
7. — *La construction du réel chez l'enfant*, Neuchâtel 1937, Delachaux et Niestlé.
8. — et A. Szemińska, *La genèse du nombre chez l'enfant*, Neuchâtel 1941, Delachaux et Niestlé.
9. — et B. Inhelder, *Le développement des quantités chez l'enfant*, Neuchâtel 1941, Delachaux et Niestlé.
10. — *Classes, relations et nombres*, Paris 1942, J. Vrin.
11. — *La formation du symbole chez l'enfant*, Neuchâtel 1945, Delachaux et Niestlé.

⁵ B. Inhelder, J. Piaget, *The Growth of Logical Thinking from Childhood to Adolescence*, Basic Books 1958, str. VIII.

12. — *Le développement de la notion de temps chez l'enfant*, Paris 1946, P.U.F.
13. — *Les notions de mouvement et de vitesse chez l'enfant*, Paris 1946, P.U.F.
14. — et B. Inhelder, A. Szemińska, *La représentation de l'espace chez l'enfant*, Paris 1947, P.U.F.
15. — *La psychologie de l'intelligence*, Paris 1947, A. Colin.
16. — et B. Inhelder, A. Szemińska, *La géométrie spontanée de l'enfant*, Paris 1948, P.U.F.
17. — *Introduction à l'épistémologie génétique*, 3 vol., Paris 1949 (1950?), P.U.F.
18. — *Traité de logique. Essai de logistiquè opératoire*, Paris 1950, A. Colin.
19. — *Essai sur les transformations des opérations logiques. Les 256 opérations ternaires de la logique bivalente des propositions*, Paris 1952, P.U.F.
20. — et B. Inhelder, *La genèse de l'idée de hasard chez l'enfant*, Paris 1951, P.U.F.
21. — *Logic and psychology*, Manchester 1953, Manchester Univ. Press.
22. — et B. Inhelder, *De la logique de l'enfant à la logique de l'adolescent*, Paris 1955, P.U.F.
23. — et W. E. Beth, W. Mays, *Épistémologie génétique et recherche psychologique*, Études d'Épistémologie Génétique, vol. I, Paris, P.U.F.
24. — et L. Apostel, B. Mandelbrot, *Logique et équilibre*, Études d'Épist. Génét. vol. II, Paris 1957, P.U.F.
25. — et L. Apostel, W. Mays, A. Morf, *Les liaisons analytiques et synthétiques dans les comportements du sujet*, Études d'Épist. Génét. vol. IV, Paris, P.U.F.
26. — et A. Jonckheere, B. Mandelbrot, *La lecture de l'expérience*, Études d'Épist. Génét. vol. V, Paris 1958, P.U.F.
27. — et J. S. Bruner, F. Bresson, A. Morf, *Logique et perception*, Études d'Épist. Génét. vol. VI, Paris 1958, P.U.F.
28. — et P. Greco, *Apprentissage et connaissance*, Étude d'Épist. Génét. vol. VII, Paris 1959, P.U.F.
29. — et M. Goustard, P. Greco, B. Matalon, *La logique des apprentissages*, Études d'Épist. Génét. vol. X, Paris, P.U.F.
30. — et B. Inhelder, *La genèse des structures logiques élémentaires. Classifications et sériations*, Neuchâtel 1959, Delachaux et Niestlé.
31. — et P. Greco, J. B. Grize, S. Papert, *Problèmes de la construction du nombre*, Études d'Épist. Génét. vol. XI, Paris 1960, P.U.F.
32. — et D. E. Berlyne, *Théorie du comportement et opérations*, Études d'Épist. Génét. vol. XII, Paris, P.U.F.
33. — et E. W. Beth, *Épistémologie mathématique et psychologie*, Études d'Épist. Génét. vol. XIV, Paris 1961, P.U.F.
34. — *Les mécanismes perceptifs. Modèles probabilistes, évolution génétique, relations avec l'intelligence*, Paris 1961, P.U.F.

Recenzje i sprawozdania

STANISŁAW KAMIŃSKI: *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*. Lublin 1961, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, str. 155, cena zł 30,—

Duże czytanie w literaturze naukoznawczej skłania autora ku wszechstronnej informacji o naukach, a nie do analiz pojęciowych. Nie mamy więc do czynienia z tak zwaną filozofią lub teorią nauki, lecz z informacją wprowadzającą do pracy naukowej w ogóle, jak to się praktykuje przeważnie w stosunku do poszczególnych nauk z osobna.

Tytuł książki nie odzwierciedla adekwatnie jej treści. Szczególnie pierwsza połowa tytułu *Pojęcie nauki*, odnosząca się do dwóch pierwszych rozdziałów, nie sugeruje ani w przybliżeniu bogatej treści przedstawionej w skondensowaniu przez autora. Istnieją różne opracowania pojęcia nauki. W pracach tych autorzy zwykle podają własne ujęcie oparte przeważnie na uprawianej przez siebie specjalności. Autor jednak nie wysuwa jednej, określonej i nowej koncepcji nauki, a do zakresu nauki zalicza prócz nauk szczegółowych także nauki filozoficzne oraz teologię, a więc proponuje zakres nauki znacznie szerszy od ujęcia neopozytywistycznego.

Książka składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym jest mowa o terminie nauka. Zawiera on cztery paragrafy: 1. Typy desygnatów nazwy nauka, 2. Epistemologiczne ujęcia nauki, 3. Pojmowanie nauki na przestrzeni dziejów, 4. Nauki o nauce. Drugi rozdział traktuje o naturze nauki i obejmuje pięć paragrafów: 1. Przedmiot i cel wiedzy naukowej, 2. Metoda naukowego badania, 3. Treść i forma nauki, 4. Źródła i wartość naukowego poznania, 5. Nauka a inne dziedziny kultury. Rozdział trzeci w stosunku do poprzednich ma zagadnieniowo więcej jednolity i organiczny charakter, mówi on o różnych typach nauk i posiada cztery paragrafy: 1. Geneza i zadania klasyfikacji nauk, 2. Podział nauk u różnych autorów, 3. Typowe zasady podziałów nauk, 4. Metodologiczne odrębności nauk. W zakończeniu autor wymienia najważniejsze tendencje swej pracy i ogólnie ją charakteryzuje. Bibliografia zawiera pozycje z dziedziny bardzo szeroko pojętego naukoznawstwa. Na końcu podano indeks nazwisk oraz indeks rzeczowy (terminów).

Autor łączy w swym opracowaniu partie analityczne z historycznymi. Te ostatnie wyodrębniono przy pomocy drobniejszej czcionki („Pojmowanie nauki na przestrzeni dziejów”. — „Podział nauk u różnych autorów”). Jednak i w paragrafach analitycznych spotykamy fragmenty o charakterze historycznym. Partie historyczne, w których brakuje dostatecznej selekcji materiału, są opracowane bardziej powierzchownie od analitycznych. Gdziekolwiek autor ogranicza się w nich do podania wyłącznie nazwisk uczonych i dat ich życia.

Pominąwszy merytoryczną dyskusję z autorem przejdziemy do omówienia struktury jego dzieła.

Książka zawiera bardzo dużo zagadnień oraz rozmaite punkty widzenia na naukę, wskutek czego wyłania się przy traktowaniu przedmiotu swoisty eklektyzm (szczególnie w podsumowaniach treści paragrafów), niekoniecznie świadomie zamierzony przez autora. Ogólna koncepcja dzieła nie jest wyrażna i jasna. Autor wprawdzie wymienia dwukrotnie zadanie swej pracy (str. 7, 58), lecz na podstawie tych wypowiedzi trudno stwierdzić stanowczo, dla kogo jest ona przeznaczona: dla laika czy dla pracownika naukowego. A to jest rzecz podstawowa, decydująca o ujęciu przedmiotu, doborze zagadnień i języku opracowania. Jako ujęcie popularyzatorskie, do którego autor się skłania, jak można się domyślać, praca Kamińskiego jest za trudna treściowo i językowo. Autor np. nie wyjaśniwszy wpieryw pojęć semiotyki i jej części składowych tak pisze: „Samo zresztą semiotyczne ujęcie nauki może być także semantyczne, bądź bardziej syntaktyczne lub pragmatyczne.” (str. 18—19). Powyższego zdania laik nie zrozumie. Lecz również logik, jakkolwiek zna terminy fachowe, pragnąłby w tym wypadku obszerniejszego przedstawienia treści niniejszego zdania. Dla pracownika naukowego natomiast książka może mieć ciekawe zagadnienia, jeśli pominie strukturę dzieła, a zwróci uwagę na zbiór problemów i tematów, które często nie łączą się ze sobą i mogą być omawiane w rozmaitej kolejności. W istocie trudno się oprzeć wrażeniu, że praca Kamińskiego to właściwie pewien rodzaj słownika naukoznawczego, w którym brakuje porządku alfabetycznego haseł i w którym mniej ważną rolę mają wstępy, powiązania i podsumowania w poszczególnych paragrafach. Jeżeli spojrzymy w ten sposób na książkę, to jej pełny sens naukowy okaże się oczywisty i będzie można uzupełnić brakujące hasła naukowe oraz opracować je tak dokładnie, jak wymaga ich walor obiektywny w strukturze nauki. W obecnej bowiem formie opracowania autor bywa często zbyt zwięzły, sygnalizuje tylko istnienie zagadnień — jak sam mówi o sobie (str. 7, 8, 9, 79). W porządku ustalonym przez siebie autor zatracił poczucie ważności poszczególnych haseł, i jedne potraktował zbyt obszernie, drugie zaś zbyt zwięźle, a wreszcie niektóre ważne hasła pominął (np. błąd logiczny, definicja, hipoteza, konkluzja, przesłanka, model, sylogizm, wynikanie itp.). Formie wykładu naukowego, a więc problemowi bardzo rozległemu i poruszanemu w osobnych dziełach (Bolzano *Wissenschaftslehre*), autor przeznaczył osiemnaście wierszy (str. 78), natomiast zagadnieniom: ideologia w nauce oraz porównanie poznania naukowego z poznaniem potocznym¹ — poświęca każdemu z nich przeszło jedną stronę (str. 85—88). Zapewne także i te tematy zostały potraktowane przez autora zbyt zwięźle, chodzi mnie jednak o wykazanie proporcji w traktowaniu zagadnień.

Bibliografia jakkolwiek bardzo obfita (str. 121—144), nie spełnia należycie swego zadania, gdyż nie posiada praktycznego podziału opracowań naukowych. W bibliografii obok dzieł ściśle badawczych występują pod-

¹ Pięknie i systematycznie porównał wiedzę naukową z wiedzą potoczną Ernest Nagel w dziele: *The Structure of Science. Problems in the Logic of Scientific Explanation*, London 1961, str. XIII, 618; zob. str. 1—14 (Introduction: „Science and Common Sense”). Książka Nagla może poza tym służyć za przykład doskonałego połączenia celu dydaktycznego względnie popularyzatorskiego z gruntownością i dokładnością naukową w wykładzie przedmiotu. Ze względu na swoje liczne walory dydaktyczne i naukowe dzieło Nagla zasługuje na szybkie przetłumaczenie na język polski, w którym odczuwa się dotkliwy brak obszerniejszych opracowań z dziedziny teorii nauki.

ręczniki szkolne oraz prace popularne, czego nie zaznaczono. Poza tym tytuły dzieł są nieraz tak lakoniczne, że niewiele mówią o ich treści i wymagałyby dodatkowych informacji. Jeżeli autor przeznaczył swą pracę dla studentów i początkujących pracowników naukowych, zalecałaby się bibliografia rozmowna (z objaśnieniami) i bardziej wyselekcjonowana. Kto np. będzie szukał informacji naukowej w książce I. Włodka: *O naukach wyzwolonych w powszechności i szczególności księgi dwie*, Rzym 1780 (str. 136)? Załączone schematy (str. 12, 107) nie są przejrzyste.

Lektura pracy Kamińskiego pozostawia uczucie niedosytu, i nawet sam autor doznaje podobnego wrażenia, kiedy o sobie pisze: „Przedstawiony Czytelnikowi przegląd problemów i opinii miał udzielić wstępnych informacji z dziedziny teorii nauki. Stało się inaczej. Ze względu na szeroki wachlarz poruszanych spraw i ich pobieżne traktowanie, mógł nie tyle przyczynić się do ustalenia pewnych pojęć i wyjaśnienia zagadnień, ile do zbudowania nowych wątpliwości i trudności albo przynajmniej wywołania zainteresowania pojęciem nauki oraz problemem nauki i nauk. Gdyby nawet książka osiągnęła jedynie ten ostatni rezultat autor poczułby się zadowolony.” (str. 118—119). Niewątpliwie ostatnie pragnienie autora książka spełnia w zupełności.

Henryk Moese

PANORAMA DES IDEES CONTEMPORAINES. Sous la direction de Gaetan Picon. Librairie Gallimard, 1957, str. 793. Przekład polski: Panorama myśli współczesnej. „Libella”, Paryż 1960.

Próba przedstawienia w jednolitym zbiorze całokształtu myśli współczesnej w warunkach, gdy jesteśmy świadkami jej niebywałego rozczłonkowania, budzi siłą rzeczy zrozumiałe zainteresowanie. Ambitne to przedsięwzięcie wydaje się zarazem niemożliwe do realizacji, jeśli chciałoby się umieścić w takim przeglądzie absolutnie wszystko, co można określić mianem myśli współczesnej i według tego oceniać jego przydatność. Drogę tę jako utopijną świadomie odrzucili wydawcy przeglądu.

Ciekawa i godna uwagi jest przede wszystkim generalna koncepcja przyjęta jako cel pracy i stanowiąca jednocześnie zasadę doboru problemów i materiału ilustrującego. Spośród różnych nasuwających się tu możliwości redaktorzy realizują jedną, ich zdaniem najbardziej możliwą. Zamierzają zorientować czytelnika nie tyle w obszarze, w przestrzeni idei i teorii współczesnych, ile w ich podstawowych formach i treściach, żywotnych w naszych czasach. Intencją książki — piszą we wstępie „...jest nie bezpośrednio przedstawienie faktów niedawno odkrytych ani form niedawno stworzonych, lecz ducha tych poszukiwań i odkryć...”. Użyty w tytule termin „idéé” dobrze oddaje ten zamiar i myśl przewodnią, które zadecydowały o odpowiedniej konstrukcji całości dzieła. Zgodnie z tym książka jest rzeczywiście zbiorem najróżniejszych idei w sensie systemów i koncepcji ideologicznych przenikających w różne formy myśli współczesnej — filozofię, naukę, politykę, sztukę itd.

Panorama des Idées Contemporaines jest antologią tekstów dobieranych według dość skomplikowanej piramidy zasad. Kryteria takie, jak współczesność, syntetyczność ujęcia fundamentalnych twierdzeń danego kierunku, autorstwo tekstu odegrały decydującą rolę w doborze. Wydawcy, chcąc

zorientować czytelnika w podstawowych ideologicznych założeniach danego prądu myślowego uznali, że najlepiej można to zadanie spełnić dając wybór kluczowych tekstów głównych jego fundatorów albo aktualnych i reprezentatywnych przedstawicieli. Sami ograniczyli się do napisania wprowadzających komentarzy wiążących teksty i pomagających w ich zrozumieniu. Całość, zredagowana pod kierownictwem Gaëtan Picon, zawiera dziesięć następujących rozdziałów: I. Idee filozoficzne, II. Psychologia współczesna, III. Nauki społeczne, IV. Filozofia historii, V. Problemy polityczne, VI. Zagadnienia i formy współczesnej sztuki, VII. Myśl religijna, VIII. Nauki matematyczne i fizyczne, IX. Nauki biologiczne, X. Współczesny humanizm. Na końcu znajduje się indeks nazwisk zawierający podstawowe dane biograficzne i spis głównych dzieł cytowanych autorów. Antologia zawiera ponad dwieście fragmentów z prac publikowanych już w różnych krajach, czasopism, wydawnictw zbiorowych itp.

Wydawcy osiągnęli cel przez nich zamierzony. W sposób logiczny i konsekwentny zrealizowali zapowiedzianą we wstępie i przedmowie głównego redaktora ideę całego zbioru. U jej najgłębszych podstaw znajduje się określona koncepcja człowieka. Zostało to wyjaśnione bez żadnych niedomówień w przedmowie, gdzie znajdujemy wyraźne opowiedzenie się za takim pojmowaniem „natury ludzkiej”, które stanowi swoisty konglomerat poglądów fenomenologii, bergsonizmu i egzystencjalizmu chrześcijańskiego oraz chrześcijańskiej nauki o stosunku duszy i ciała.

Wskutek tego najwięcej miejsca zajmuje w książce ekspozycja poglądów tych właśnie kierunków. Najdobitniej uwidocznią to rozdział pierwszy. Trzy czwarte znajdującego się tam materiału traktuje o fenomenologii i różnych odmianach filozofii egzystencjalistycznych. Całkowicie pominięto przy tym filozofię marksistowską, natomiast żywotne dziś w świecie zachodnim różne odmiany filozofii semantycznej skwitowane zostały podaniem dwóch małych urywków z nie najnowszych już prac B. Russella i R. Carnapa. Ta uprzywilejowana pozycja zwłaszcza fenomenologii i egzystencjalizmu zachowana została i w innych rozdziałach (zwłaszcza w drugim, szóstym i dziesiątym). Stąd antologia rzadko wykracza poza kontynent europejski, a nawet poza zachodnią jego część. Pomija zupełnie np. prądy myślowe rozwijające się współcześnie w Stanach Zjednoczonych, nie wspomina też o współczesnym etapie rozwoju myśli w krajach socjalistycznych.

Wydaje się wobec tego, iż tytuł zbioru jest zbyt szeroki. Dlatego wydanie pełniejszej panoramy myśli współczesnej czeka na swoją realizację. Podjęcie się takiej pracy, dającej — wobec dalece rozczłonkowanej myśli ludzkiej w naszych czasach — syntetyczne spojrzenie na jej całość, jest na pewno bardzo pożądane.

Jan Sikora

S. L. RUBINSZTEJN: *Byt i świadomość*. Książka i Wiedza, 1961.

Ostatnia praca znanego psychologa radzieckiego jest obszerną monografią poświęconą podstawowym teoretycznym zagadnieniom psychologii. Autor wychodząc z założeń materializmu dialektycznego, przedstawia swój pogląd na związek procesów psychicznych ze światem zewnętrznym i z organizmem, rolę psychiki w działaniu, znaczenie świadomości, problematykę właściwości psychicznych i osobowości — słowem najistotniejsze zagadnienia z zakresu

teorii psychologii. Znaczna część pracy poświęcona jest polemice z poglądami odmiennymi, takimi jak introspekcjonizm, machizm, reprezentacjonizm i in.

Książka składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy, zatytułowany „Miejsce zjawisk psychicznych we wszechzwiązku świata materialnego. Postawienie zagadnienia” (str. 5—42), precyzuje problematykę pracy i szkicuje główne rozwiązania wysuniętych zagadnień, rzutując je na tło historyczne; rozdział drugi, „Czynności psychiczne i obiektywna rzeczywistość. Problem poznania” (str. 43—235), omawia szczegółowo poznawczy aspekt procesów psychicznych w ujęciu marksistowskim, najpierw teoretycznie, następnie zaś ilustruje teorię przy pomocy analizy poznawania w spostrzeganiu i myśleniu; rozdział trzeci, pt. „Czynności psychiczne i mózg. Problem determinacji zjawisk psychicznych” (str. 236—343), zajmuje się relacją zjawisk psychicznych i organizmu, względnie — ściślej — psychiki i mózgu, wskazując na biologiczne zdeterminowanie życia psychicznego, a wreszcie rozdział czwarty, „Działalność psychiczna i psychiczne właściwości człowieka” (str. 344—427), przedstawia poglądy autora na świadomość, rolę psychiki w działaniu oraz na osobowość. Zakończeniem pracy są „Wnioski” (428—434) krótko podsumowujące wyniki rozważań.

Zasadniczą tezą autora jest, że zjawiska psychiczne należy stale rozpatrywać w relacji dwustronnej, mianowicie w stosunku do mózgu jako narządu czynności psychicznej oraz w stosunku do świata zewnętrznego, który stanowi „źródło” zjawisk psychicznych (str. 9). Postulat ten spełnia teoria pojmująca zjawiska psychiczne jako odruchową czynność mózgu (str. 8). Teoria ta wychodzi z założenia, że proces psychiczny jest funkcją mózgu, ale równocześnie jest też uwarunkowany przez czynniki zewnętrzne, stanowi odbicie tych czynników (ibid). „Odbicie” pojmuje autor szeroko, w oparciu o niektóre idee Lenina (str. 15), rozwinięte następnie przez T. Pawłowa i Kisielinczewa (str. 17—18), jako zmiany zachodzące w jednym zjawisku pod wpływem określonych czynników oddziałujących na to zjawisko. „Wszelkie wzajemne oddziaływanie stanowi... odbicie jednych zjawisk przez inne” (str. 15). Zdolność tak rozumianego odbijania posiada cała materia (str. 17), co jednak nie znaczy, że autor przyjmuje jakiś „panpsychizm”. Zdolność odbijania bowiem, według niego, zmienia się i przedstawia rozmaicie na różnych szczeblach ewolucji materii. W organizmie żywym nabiera ona charakteru pobudliwości, a „w najwyższej zorganizowanej materii — korze mózgowej — odbicie jako ogólna właściwość materii występuje w postaci czynności odruchowej, której wytworem jest czucie, zjawisko psychiczne” (str. 19).

Rozpatrywane w relacji do świata zewnętrznego zjawisko psychiczne jest „obrazem” rzeczywistości (str. 43) i można je scharakteryzować dwoma terminami, mianowicie jako „idealne” i „subiektywne”. „Idealne” to znaczy, że zjawisko psychiczne jest „ideą” określonego przedmiotu (str. 56), zarazem jednak autor podkreśla, że „ideę” należy zawsze rozpatrywać w kontekście, z jednej strony — odbijanych przedmiotów zewnętrznych, z drugiej — operacji umysłowych, których produktem jest idea (str. 58, 62). „Subiektywność” zjawisk psychicznych można rozumieć dwojako: Po pierwsze, zjawiska psychiczne są subiektywne w tym sensie, że stanowią funkcję jakiegoś podmiotu, są zawsze „czyjeś” (str. 64), po drugie zaś — „subiektywność” może oznaczać również nieadekwatność procesu odzwierciedlenia w stosunku do odbijanego przedmiotu (np. tzw. „złudzenia perspektywiczne” — str. 86—7). Subiektywne w pierwszym znaczeniu są wszystkie zjawiska psychiczne, co jednak nie przeszkadza temu, że poznanie człowieka może być obiektywne w znaczeniu

drugim, tj. dawać mu poprawne odzwierciedlenie rzeczywistości. Ale również w drugim znaczeniu subiektywizm nie oznacza niemożliwości obiektywnego poznania, przeciwnie — jest jego warunkiem. Perspektywiczne wypaczenia obrazu wzrokowego pozwalają nam dopiero poprawnie poznać położenie przedmiotu w przestrzeni, jego prawdziwą wielkość, kształt itd. „Subiektywne spostrzeganie rzeczy stanowi szczebel, i to konieczny szczebel, na drodze do poznania obiektywnego” (str. 87).

Na marginesie rozważań o subiektywności zjawisk psychicznych autor przeprowadza interesującą polemikę z introspekcjonizmem, który wprowadza trzecie rozumienie „subiektywności”, mianowicie jako „bezpośredniości psychiki” w stosunku do introspekcji (str. 89). Jest to tylko inne sformułowanie tezy, że zjawiska psychiczne są bezpośrednio dane podmiotowi w jego doświadczeniu wewnętrznym, niedostępne zaś bezpośredniej obserwacji innych osób. Dla poznania zjawisk psychicznych introspekcyjna psychologia „zwraca się ku samoobserwacji, która rzekomo pozwala ominąć wszelkie materialne pośrednictwo” (str. 90), w rezultacie zaś zjawiska psychiczne zostają oderwane od faktów materialnych i nabierają charakteru „czystej świadomości”, pierwotnych danych doświadczenia (str. 91). Autor wysuwa tezę, że „należy odróżnić samoobserwację jako obserwację samego siebie dążącą do samopoznania i introspekcję we właściwym tego słowa znaczeniu, to znaczy określone, błędne traktowanie samoobserwacji” (str. 90). „Samoobserwacja może dawać poznanie realne, jeżeli nie przekształca się w introspekcję w wyżej podanym znaczeniu specyficznym, jeżeli prowadzi się ją, podobnie jak i poznanie innych ludzi, drogą analizy psychologicznej danych zachowania się” (str. 91). Nie jest jednak jasne, czy autor twierdzi, że człowiek nie jest zdolny do introspekcji jako bezpośredniego poznawania własnych procesów psychicznych i może o nich tylko wnosić na podstawie obserwacji własnego zachowania (samoobserwacji), czy też — uznaje introspekcję jako fakt, tylko odmawia jej wartości jako „realnego poznania” w oderwaniu od danych zachowania i kontekstu sytuacyjnego. Strony 91—94 zawierają wypowiedzi, które przemawiają zarówno za jedną, jak i za drugą interpretacją. Ważne natomiast wydaje się to, że autor widzi w samoobserwacji nie tylko sposób samopoznania, ale również ważny składnik mechanizmu postępowania. „Człowiek, który uświadomił sobie przeżycia będące motywami jego zachowania się, działa inaczej niż człowiek, który nie wykonał takiej pracy myślowej” (str. 93). Obszerne rozważanie na str. 97—235 jest poświęcone analizie spostrzegania i myślenia jako funkcji poznawczych.

Rozpatrywane od strony związku z organizmem zjawisko psychiczne przedstawia się jako odruchowa czynność mózgu. Koncepcja ta, której podwaliny położyli Sieczenow i I. P. Pawłow, stwierdza w istocie, że czynności psychiczne są 1) zdeterminowane przez bodźce zewnętrzne oraz 2) zależą od warunków wewnętrznych działających w samym organizmie (str. 238—9). Pawłowowska, nauka o wyższych czynnościach nerwowych jest dyscypliną z pogranicza fizjologii i psychologii... Ponieważ ostatecznym jej zadaniem jest wyjaśnienie zjawisk psychicznych... dlatego nauka o wyższych czynnościach nerwowych wkracza w dziedzinę psychologii nie wyczerpując jej całkowicie” (str. 254). Pawłow odkrył prawa fizjologiczne, według których odbywają się czynności analizy i syntezy składające się na odzwierciedlającą, psychiczną czynność mózgu (str. 260). Równocześnie jednak autor przestrzega przed „formalizowaniem” fizjologicznych wyjaśnień psychiki, tj. przed mechanicznym określaniem zjawisk psychicznych takimi czy innymi formuł-

kami, zamiast dalszych badań, które by pozwoliły wnikać głębiej w ich naturę (str. 262—3).

Usiłując bliżej określić stosunek zjawisk psychicznych do procesów fizjologicznych, autor stwierdza, że czynności psychiczne stanowią neurodynamiczną funkcję określonych struktur nerwowych (str. 267—8, 286—7) i posiadają właściwości zarówno psychologiczne, jak i fizjologiczne. Aspektu psychologicznego nie można w nich oddzielać od fizjologicznego. „Odruchowe czynności kory są jednocześnie czynnościami nerwowymi i psychicznymi. Obie te czynności stanowią jedną czynność mózgu — odbicie świata — rozpatrywaną z różnych stron” (str. 296). Autor nie określa dokładnie, na czym polega ów psychologiczny aspekt procesów nerwowych. Nie jest nim po prostu świadomość, bo choć „proces uświadamiania sobie przez człowieka świata pozostaje... centralnym problemem psychologii” (str. 372), w skład psychiki wchodzi również procesy nieświadome, np. wrażenia (str. 373, 297), bezprzedmiotowe uczucia (str. 374) i in. Autor stwierdza tylko, że stosunek, jaki zachodzi między procesami fizjologicznymi i psychicznymi, jest analogiczny do relacji procesów chemicznych i fizjologicznych: „Zjawiska psychiczne zachowując swą specyfikę, pozostają zjawiskami psychicznymi i jednocześnie występują jako forma przejawiania się prawidłowości fizjologicznych; podobnie jak zjawiska fizjologiczne, pozostając sobą w ramach badań biochemicznych, występują również jako forma przejawiania się praw chemii” (str. 299—300, por. również 301—302).

Życiowe znaczenie zjawisk psychicznych polega na tym, że regulują one postępowanie człowieka. „Zachowanie człowieka determinowane jest przez świat zewnętrzny za pośrednictwem jego czynności psychicznych” (str. 327). Z jednej strony istotne dla działania jest poprawne odzwierciedlenie świata zewnętrznego, z drugiej — „aferentacja zwrotna”, tj. kinestetyczne odzwierciedlenie i kontrola wykonywanych ruchów (str. 330 n.). Ponieważ działanie człowieka zmienia z kolei samą rzeczywistość zewnętrzną, ta zaś znów oddziałuje na psychikę, czynności psychiczne nie są statyczne, lecz wykazują charakterystyczny rozwój, zarówno u jednostki jak i u gatunku (str. 319 n.).

Z rozważań rozdziału ostatniego należałoby zwrócić uwagę na to, co mówi autor na temat właściwości psychicznych i osobowości człowieka, a co bardzo korzystnie kontrastuje z wieloma mętnymi rozważaniami, jakie spotyka się na ten temat w literaturze psychologicznej. „Właściwość psychiczna jest to zdolność osobnika do odpowiadania określonymi psychicznymi czynnościami na określone obiektywne oddziaływanie” (str. 388). Równocześnie jednak „zdolność” to nie „dyspozycja” dawnej psychologii, tj. nie określony bliżej warunek zjawisk psychicznych. Autor wiąże właściwości psychiczne z procesami, a nie z ich warunkami (ibid.) i może należałoby raczej powiedzieć, że to pewien typowy dla danego osobnika, ukształtowany w toku indywidualnego rozwoju sposób wykonywania określonych czynności psychicznych w odpowiedzi na określone sytuacje. Podstawą tak rozumianej właściwości psychicznej jest system bezwarunkowych i warunkowych związków korowych, stanowiący „narząd funkcjonalny” danej czynności psychicznej (str. 389). „Taki narząd funkcjonalny tworzy... neurologiczną podstawę właściwości psychicznej” (ibid.). Jak widać, autor zastąpił nie określone bliżej pojęcie „dyspozycji psychicznej” jako warunku pewnego, typowego dla osobnika przebiegu zjawisk psychicznych, konkretnym pojęciem „narządu funkcjonalnego”, który jednak nie jest samą właściwością, tylko jej neurologiczną podstawą, właściwość zaś — jak stąd wynika — należałoby utożsamić z owym

typowym ukształtowaniem danej czynności psychicznej. Przemawia za tym takie np. określenie: „Zdolność jest to utrwalony w osobniku system uogólnionych czynności psychicznych (podobnie jak charakter jest to utrwalony w osobniku system uogólnionych pobudek i motywów)” (str. 395). Gdy autor określa „zdolność” jako system „uogólnionych” czynności psychicznych, ma na myśli to, że daną czynność osobnik potrafi wykonywać na materiałach różnego rodzaju. Cytat ten przedstawia również pewien podział właściwości psychicznych, mianowicie na właściwości charakterologiczne i na zdolności, podział na ogół chyba odpowiadający znanej sternowskiej klasyfikacji na „dyspozycje” kierunkowe i instrumentalne.

Osobowość to „zespół cech psychicznych (w szczególności właściwości charakteru i zdolności), wzajemnie powiązanych, uwarunkowanych i znajdujących się wobec siebie w stosunku określonego podporządkowania” (str. 423—4). Badania nad osobowością odgrywają w psychologii bardzo ważną rolę. „...Przyczyny zewnętrzne (zewnętrzne oddziaływania) działają jedynie w sposób pośredni, poprzez warunki wewnętrzne... W tłumaczeniu dowolnych zjawisk psychicznych osobowość występuje jako integralny zespół warunków wewnętrznych, w których załamuje się całe oddziaływanie zewnętrzne... Najważniejsze zadanie psychologii polega na tłumaczeniu roli warunków wewnętrznych” (str. 415—16). Ludzka osobowość działa przede wszystkim jako „ja”, tj. jako podmiot świadomej, dowolnej działalności (str. 422), jednakże osobowość jest czymś więcej niż „jaźń”, ponieważ obejmuje również „różnorodność nie uświadomionych tendencji, to jest pobudek... działalności mimowolnej” (ibid.) Jednakże badania psychologiczne nie mogą uwzględniać tylko relacji procesów psychicznych do osobowości. Procesy psychiczne mają również pewne cechy ogólne, które nie mniej zasługują na badanie. Prawdopodobnie autor ma tu na myśli fakt, że prawa psychologiczne mają z jednej strony charakter ogólny (np. ogólna prawidłowość adaptacji zmysłowej, prawidłowość obniżania się poziomu funkcji pod wpływem zmęczenia itd.), z drugiej zaś wykazują rozsiew zależny od różnych indywidualnych (różne tempo adaptacji u różnych jednostek, większa lub mniejsza indywidualna podatność na zmęczenie). Dopiero badanie psychiki w obu tych aspektach, ogólnym i indywidualnym, stanowi pełne jej poznanie.

Jak widać z tego pobieżnego przeglądu wybranych tez pracy, książkę należałoby zaliczyć raczej do filozofii psychologii, ponieważ autor usiłuje, metodą filozoficzną, wniknąć w „istotę rzeczy”, nie zastanawia się zaś nad możliwościami empirycznego badania owej istoty. Przy czytaniu pracy nasuwają się nieraz pytania, jak można stwierdzić na podstawie obiektywnych, behavioralnych kryteriów, czy procesy psychiczne posiadają istotnie te cechy, które autor im przypisuje. Jakie są kryteria tego, że żywy organizm, reagując na bodźce zewnętrzne, kieruje się już „czuciem” jako najprymitywniejszym zjawiskiem psychicznym, czy tylko „pobudliwością” (np. reakcja na światło u dżdżownicy)? Jak stwierdzić, czy osobnik zachowując się w pewien sposób przeżywa świadome obrazy przedmiotów, czy też po prostu wykonuje pewne zautomatyzowane czynności? Jakie są obiektywne kryteria pozwalające odróżnić zachowanie „dowolne” od „mimowolnego” i jak zdefiniować samą „dowolność” w sposób obiektywny? Wydaje się, że metodologiczna strona teorii przedstawionej przez autora wymaga jeszcze dokładnego przemyslenia i rozwinięcia, np. w taki sposób, jak opracował obiektywne kryteria abstrakcji P. A. Szewariew (Woprosy Psichol. 1961, 6, 63—76). Niezależnie od tego jednak trzeba stwierdzić, że *Byt i świadomość* jest pasjonującą i zapładniającą

umysłowo lekturą, szczególnie przez swą oryginalność i nowość szeregu ujęć. Autor nie ogranicza się do powtarzania znanych tez materializmu dialektycznego, ale interpretuje je w sposób własny i dochodzi do bardzo interesujących wyników (por. np. nowe naświetlenie teorii dwóch czynników w psychologii rozwojowej — str. 415, pojęcie właściwości psychicznej na str. 389 i in.). Należy być wdzięcznym wydawnictwu „Książka i Wiedza”, że właśnie tę książkę przyswoiło polskiej literaturze psychologicznej.

Andrzej Lewicki

JOHN STUART MILL: System logiki dedukcyjnej i indukcyjnej. Przełożył Czesław Znamierowski. Wstępem poprzedził Klemens Szaniawski. T. I—II. — Warszawa 1962, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, str. XVIII+748+731, cena 96,— zł.

Ukazanie się na półkach księgarskich przekładu głównego dzieła Milla jest w dziedzinie polskiej produkcji wydawniczej zdarzeniem nie byle jakim. Dzieło to bowiem stanowi w światowej literaturze filozoficznej i metodologicznej pozycję, która — mimo upływu niemal stu dwudziestu lat od chwili jej ogłoszenia — zdołała zachować znaczną część swych walorów. Złożyło się na to wiele czynników. Oczywiście nie bez znaczenia jest rola autora w historii myśli filozoficznej. Pamiętamy, że duch pozytywny panujący na Zachodzie w latach 1850—80 ujawniał w większym stopniu wpływy Milla niż samego Comte'a. Pamiętamy, że ten umiarkowany empirysta zdołał zaszczerpić swe idee w umysły szeregu uczonych, takich jak Bain, Sully, Venn i in. Nie bez racji też dopatrywano się źródeł konwencjonalizmu w pewnych poglądach Milla¹. W innych jego koncepcjach widzi się obecnie wyraźne zawiązki współczesnego traktowania zdań uniwersalnych jako implikacji formalnych². Można by wskazać wiele jeszcze nurtów, które bieg swój zaczęły na kartach dzieła Milla lub z nich zaczerpnęły nowych sił. Lecz to nie te momenty, ważne z historycznego punktu widzenia, decydują o wartości *Systemu logiki*. Książka ta bowiem zawiera ponadto sporą ilość twierdzeń i argumentów, które są nadal aktualne, a nawet jeśli nie zadowolają, to niepodobna po prostu ich zignorować, trzeba brać je pod uwagę. Ta właśnie częściowa przynajmniej aktualność sprawia, iż dzieło Milla jest nadal nie tylko przydatne, ale czasem wprost niezbędne. Trudno wszak je pominąć, np. gdy się rozważa zagadnienie, czy imiona własne posiadają konotację. A zajmowanie się problemami metod dochodzenia do praw indukcyjnych, bez gruntownego zapoznania się z kanonami Milla, byłoby postępowaniem wręcz lekkomyślnym.

Niestety, książka ta dotąd dla polskiego czytelnika nie była dostępna w jego języku macierzystym. Nawet skrótowny przekład Dygasińskiego można było znaleźć już tylko w niektórych wielkich bibliotekach. Toteż pojawienie się pełnego, nowego przekładu trzeba powitać z uznaniem. Szczególna wdzięczność należy się niewątpliwie tłumaczowi za olbrzymi trud przełożenia tak obszernej książki. Można by wprawdzie — jak zwykle w takich wypadkach — wskazywać na pewne chropowatości, czy spierać się o trafność

¹ Por. L. Chwistek *Granice nauki*, str. 207.

² Zob. A. N. Prior *Formal Logic*, Sec. edit., str. 164.

użycia tego czy innego słowa, lecz to w żadnym razie nie byłoby w stanie umniejszyć zasługi tłumacza, który zresztą na swym koncie zanotowanych ma tyle przekładów, iż staje się dla literatury filozoficznej tym, czym Boy był dla literatury pięknej.

Wydawałoby się może, iż żaden walor dzieła Milla nie usprawiedliwia publikowania recenzji w chwili obecnej. Toż to — powie nie bez słuszności ten i ów — przedsięwzięcie spóźnione co najmniej o jeden wiek. Można by w najlepszym razie pisać o samym przekładzie, analizować jego adekwatność, oceniać stylistyczną poprawność czy wręcz piękno. Lecz tego rodzaju rozważania byłyby interesujące raczej dla lingwistów niż dla osób zajmujących się filozofią czy logiką.

Jednakowoż jest w nowym wcieleniu *Systemu logiki* coś swoistego, co różni je od wszystkich poprzednich i uzasadnia aktualność recenzji. Tym *novum* jest ciekawie skomponowany wstęp pióra K. Szaniawskiego. Autor wstępu zρέcznie wyłowil to, co pozostało żywe w książce Milla, oraz wskazał szereg punktów obumarłych. (Wśród tych ostatnich zastrzeżenia wzbudza jednak sprawa traktowania istnienia jako predykatu). Najwięcej wszakże miejsca — co zresztą jest całkowicie usprawiedliwione — poświęcił Szaniawski sławnym kanonom indukcji. Niechaj więc i recenzentowi będzie wolno na tym najdłużej się zatrzymać, zwłaszcza że interpretacja kanonów podana przez Szaniawskiego, aczkolwiek interesująca i dość konsekwentna, wydaje się zniekształcać myśl Milla.

Mianowicie Szaniawski sugeruje, że formułując swe kanony Mill czynił założenie, iż poprzedniki przesłanek zostały trafnie wyodrębnione, tzn. że jeden z poprzedników jest przyczyną danego następnika. Tymczasem autor *Systemu logiki* przedstawiając i omawiając „metody badania eksperymentalnego”, założenia owego nie wymienia, co więcej wcale nie byłby skłonny uznać je za słuszne — jak widać z jego wypowiedzi. Przecież np. krytyka metody zgodności, którą podaje, polega właśnie m. in. na braku pewności, że wśród poprzedników znajduje się przyczyna. „Gdybyśmy mogli być pewni, żeśmy ustalili wszelkie poprzedniki niezmienne, to moglibyśmy mieć pewność, że nieodzowny poprzednik niezmienny, czyli przyczyna, musi znajdować się gdzieś pośród nich. Niestety, chyba nie jest nigdy możliwe ustalić wszelkie poprzedniki, o ile zjawiska danego nie możemy wytworzyć sztucznie. Lecz nawet wówczas trudność zostaje tylko zmniejszona, nie zaś usunięta” (t. I str. 603).

Nic dziwnego, że imputując obce Millowi założenie Szaniawski dochodzi do pewnych trudności, które nie zagrażały tamtemu. Trudnością taką jest problem, dlaczego przy metodzie różnicy Mill wymagał co najmniej dwóch przesłanek, które autor wstępu symbolizuje następująco:

$$\begin{array}{l} \text{I: } A_1, A_2, A_3, \dots A_n; a \\ \text{II: } \overline{A_1}, A_2, A_3, \dots A_n; \overline{a} \end{array}$$

(A_1 reprezentuje tu poprzednik, a — skutek, kreska u góry — brak danego czynnika). Przecież „do wyciągnięcia wniosku, że A_1 jest przyczyną a — pisze Szaniawski — obserwacja I nie była nam właściwie potrzebna”. Istotnie, pierwsza przesłanka staje się zbędna na tle założenia o trafności wyboru poprzedników. Skoro bowiem z góry wiadomo, że któryś z poprzedników $A_1 \dots A_n$ jest przyczyną skutku a , to przesłanka II wskazując, że brak A_1 łączy się z brakiem następnika a , pozwala wywnioskować, że między A_1 a a zachodzi związek przyczynowy. Jednakże dla Milla, który założenia owego

nie przyjmował, przesłanka I była niezbędna. Bez niej nie byłoby w stanie zorientować się, iż wprowadzenie jedynej okoliczności A_1 do sytuacji opisanej w przesłance II pociągnie za sobą pojawienie się a . Mogłoby przecież tak być, że A_1 nie wywołuje skutku a . Tak właśnie byłoby, gdyby wybór poprzedników był nietrafny.

Ekspozycja kanonu zgodności też nasuwa pewne obiekcje. Szaniawski przykładowo symbolizuje przesłanki, wymagane w tym kanonie dla trzech poprzedników w sposób następujący:

$$\begin{array}{l} \text{I: } A_1, \overline{A_2}, \overline{A_3}; a \\ \text{II: } A_1, \overline{A_2}, A_3; a \end{array}$$

Płynąć ma stąd wniosek, że A_1 jest przyczyną a . Jednakże potem powiada: „Jeśli ... nawet przyjmiemy, iż przyczyną a jest *j e d e n* (podkreślenie moje — L. G.) z wyszczególnionych poprzedników — oraz — że zajście lub niezajście a tylko od tych poprzedników zależy, to i tak prawdziwość wniosku nie jest zagwarantowana przez przesłanki” (str. XII). Dlaczego? — pytamy. Przecież jeśli rzeczywiście *j e d e n* spośród trzech poprzedników A_1, A_2, A_3 jest przyczyną a , to może nią być wyłącznie A_1 , jako że pozostałe dwa poprzedniki występują tylko w jednej przesłance. Gdyby więc któryś z nich był przyczyną skutku a , to w przesłance, w której nie występuje, brak by też było skutku a , — bądź — wbrew założeniu — więcej niż jeden poprzednik byłby przyczyną skutku a . Gwoli ścisłości dodajmy, że Mill dobrze zdawał sobie sprawę, iż zgoła nie jest niezbędne, by przyczyną był tylko *j e d e n* z poprzedników, czasem poprzednik bywa „nieodzowną częścią przyczyny”, kilka tedy poprzedników łącznie stanowi przyczynę (por. np. sformułowanie kanonu drugiego i trzeciego, t. I, str. 606, 613).

Szaniawski zauważa dalej, że Mill miałyby podstawę do twierdzenia, że według przesłanek kanonu zgodności zjawisko a nie mogło być ani skutkiem A_2 , ani A_3 — gdyby przez 'skutek' rozumiał warunek konieczny i dostateczny zarazem. I tu dochodzimy do nowej zasadniczej kwestii. Mill zanim zabrał się w swej książce do przedstawienia kanonów indukcji, uważał za właściwe omówić szereg podstawowych pojęć i problemów, a między innymi prawo powszechnego związku przyczynowego. Tam właśnie znajdujemy określenie przyczyny jako poprzednika lub zespołu poprzedników, po którym dane zjawisko następuje niezmiennie i bezwarunkowo. Szaniawski zinterpretował owo 'zjawisko następuje niezmiennie i bezwarunkowo' jako 'skutek będący warunkiem koniecznym'. Stąd wyprowadził wniosek, że 'przyczyna' u Milla jest rozumiana jako równoznacznik 'warunku dostatecznego'. Ten wniosek jest jednak niesłuszny — przynajmniej w odniesieniu do rozdziału poświęconego „czterem metodom badania eksperymentalnego” (ks. III, rozdz. VIII). Albowiem Mill traktował tam — zdaje się, że konsekwentnie — przyczynę jako warunek konieczny i wystarczający zarazem. Toteż w rozdziale X tejsze książki czytamy: „W powyższym przedstawieniu czterech metod ... było rzeczą konieczną przyjąć założenie, upraszczając rzeczy, ... iż każdy skutek związany jest wyłącznie z jedną przyczyną ... przyczyna może nie być prostą, może się składać z zespołu warunków; ale przyjęliśmy, że jest tylko jeden możliwy zespół warunków, z którego może wynikać dany skutek” (t. I, str. 672 n.). Skoro dany skutek posiada tylko jedną możliwą przyczynę, to jest ona dlań nie tylko warunkiem wystarczającym, ale i koniecznym.

Referując Millowski kanon jedynej zgodności Szaniawski postawił przesłankom trzy warunki: 1. w każdym przypadku zachodzi a , 2. w każdym

zachodzi A_1 , 3. żaden inny poprzednik nie występuje we wszystkich przypadkach. O ile dwa pierwsze warunki nie wzbudzają zastrzeżeń, o tyle ostatni chyba nie odpowiada ściśle temu, co mówił Mill. Mill bowiem schematy metody zgodności budował zwykle w ten sposób, jak gdyby żądał w miejsce warunku trzeciego — w runku następującego: każdy inny poprzednik występuje tylko w jednej przesłance. Stąd jego schematy: ABC, ADE, AFG. Wartość tego warunku staje się jednak jasna dopiero wówczas, gdy Mill porzuca założenie o jedności przyczyny dla każdego skutku i rozważa konsekwencje pluralności przyczyn (ks. III, rozdz. X). Wtedy ujawnia się jeszcze jedna wada metody zgodności: A może być stałym poprzednikiem towarzyszącym, lecz nie związanym przyczynowo ze skutkiem, natomiast skutek ów może być wywołany w różnych przypadkach przez różne przyczyny. Prawdopodobieństwo wszakże trafności wniosku, że A jest przyczyną, rośnie wraz z nagromadzeniem przesłanek. Oczywiście, w tej sytuacji warunek wymagający niepowtarzania poprzedników różnych od A sprawia, iż mniejsza ilość przesłanek może dać prawdopodobieństwo większe niż liczniejszy zbiór przesłanek zestawionych w myśl trzech warunków sugerowanych przez autora wstępu.

Szaniawski rozpatruje zagadnienie, czy da się wskazać takie zestawienie przesłanek spełniających powyższe trzy warunki, które gwarantowałyby prawdziwość wniosku przy założeniu trafności wyboru poprzedników. Okazuje się, że odpowiedź jest pozytywna, a dla trzech poprzedników zestawienie przesłanek ma mieć następującą postać:

- I: $A_1, A_2, \overline{A_3}; a$
- II: $A_1, \overline{A_2}, \overline{A_3}; a$
- III: $A_1, \overline{A_2}, A_3; a$
- IV: $A_1, \overline{A_2}, A_3; a$

Feralne założenie, które początkowo służyło za broń przeciw Millowi, teraz znów obraca się przeciw swemu twórcy. Szaniawski nie zauważa, a przynajmniej słowem o tym nie wspomina, że spośród czterech wymienionych przesłanek trzy pierwsze są całkowicie zbędne. Przecież skoro z góry wiadomo, że któryś z poprzedników A_1, A_2, A_3 stanowi przyczynę skutku a , to czwarta przesłanka zupełnie wystarczy do wyciągnięcia niewątpliwego już wniosku, że A_1 jest ową przyczyną.

Dorzućmy na koniec, że obiekcje wysunięte przez autora wstępu przeciw połączonemu kanonowi zgodności i różnicy także wypłynęły z przyjęcia założenia o trafności doboru poprzedników.

Nie należy z tego wszystkiego wyciągać wniosku, że Szaniawski w tym celu wprowadził swe założenie, by krytykować Milla. Chodziło mu natomiast o to, by dobrać dla czterech kanonów taki zespół przesłanek obserwacyjnych i założeń, który dałby gwarancję prawdziwości wniosku charakterystyczną dla rozumowań dedukcyjnych. Dla tej inicjatywy pozytywnej i godnej uznania miał dodatkowy motyw w postaci przekonania, że autor *Systemu logiki* również pojmował swe dyrektywy wnioskowania jako niezawodne ze względu na przesłanki. Mill jednakże tylko do kanonu różnicy żywił pewne zaufanie, pozostałe kanony traktował z rezerwą, a w szczególności konkluzje uzyskane metodą kanonu zgodności uważał za nader wątpliwe.

Fakt, że w sto dwadzieścia lat po ukazaniu się pierwszego wydania *Systemu logiki* mogą jeszcze u nas istnieć kontrowersje na temat tego, jak

rozumieć Millowską teorię indukcji, dodatkowo uzasadnia celowość edycji obecnego przekładu polskiego. Albowiem jedynie dokładna lektura dzieła może dostarczyć podstawy niezbędnej do rozstrzygnięcia kwestii spornych.

Leon Gumański

A. N. PRIOR: *Formal Logic*. Second edition¹. — Oxford 1962 (first publ. 1955), At the Clarendon Press, str. XII + 341, cena 35 s.

Tak się złożyło, że polscy recenzenci pominęli milczeniem pierwsze wydanie tego podręcznika, warto więc poświęcić mu uwagę z okazji ukazania się wydania drugiego. Prof. Prior jest dobrze znany czytelnikom „Ruchu Filozoficznego” ze swego artykułu o współczesnej logice angielskiej², można tedy pominąć informacje dotyczące jego osoby i bezpośrednio przystąpić do omówienia książki.

Struktura jej jest następująca. Część pierwsza zawiera wykład klasycznego rachunku zdań i rachunku funkcyjnego, druga przedstawia tradycyjną logikę terminów, a trzecia poświęcona jest logikom modalnym, trójwartościowym, logice intuicjonistycznej oraz temu, co autor określa mianem 'logiki ekstensyj' a co obejmuje przede wszystkim rachunek klas i relacji.

Po wprowadzeniu podstawowych pojęć rachunku zdań i skróconej metody (Quine'a) sprawdzania formuł, autor poznaje czytelnika z kilkoma odmianami tego rachunku. Rozpoczyna od systemu *Principia Mathematica*, potem przechodzi do systemów o jednym aksjomacie (Nicoda, Wajsberga, Łukasiewicza, Mereditha) oraz bezaksjomatycznych (Suszki, Poppera). Dalej wyjaśnione jest pojęcie postaci normalnych, wyłożony dowód zupełności rachunku zdań (według Hilberta i Ackermanna) oraz pokrótce omówione różne systemy częściowe i rozszerzenia tego rachunku, a więc system implikacyjny, system Wajsberga ze stałymi zdaniowymi, system ze zmiennymi funkcyjnymi. Podane są przy tym wyniki Leśniewskiego i Łukasiewicza oraz nowsze rezultaty Mereditha. Z kolei autor przedstawia teorię kwantyfikacji w ujęciu zasadniczo takim, jakim posługiwał się Łukasiewicz, przy tym naprzód wprowadza funkcje jednoargumentowe, potem odrębne funkcje wieloargumentowe. Rozdział kończy pełny rachunek zdań z kwantyfikatorami oraz rachunek równoważnościowy ze zmiennymi funkcyjnymi i kwantyfikatorami.

Duża stosunkowo część poświęcona logice tradycyjnej nie ogranicza się jedynie do logiki Arystotelesa, lecz uwzględnia także prace średniowieczne i nowożytne, a w szczególności logikę z terminami negatywnymi u Boecjusza i De Morgana, sylogistykę z terminami koniunktywnymi i alternatywnymi (iloczyn i sumy zakresów w orzecznikach złożonych), teorię kwantyfikacji orzeczników zdań kategorierycznych (Hamiltona, De Morgana). Osobny rozdział traktuje o zdaniach jednostkowych i egzystencjalnych w ujęciach różnych epok. Część ta kończy się paragrafem o diagramach Venna i Russelowskiej teorii deskrypcji.

Fakt, że najobszerniejsza jest trzecia część podręcznika, tłumaczy się

¹ Spełniając życzenie prof. A. N. Priora Redakcja zamieszcza nadesłane przez niego następujące poprawki do recenzowanej tu książki:

str. 302 system 2.14 (f): zamiast 'Meredith and Thomas' winno być 'Wajsberg 1939'. str. 302 system 2.14 (g): zamiast 'Thomas' winno być 'Wajsberg 1939'.

str. 316 system 12.1 2-Axiom Base: zamiast Meredith' winno być 'Wajsberg 1939'.

² Zob. Ruch Filoz. t. XXI str. 251.

zapewne tym, że autor sam zajmował się wiele logikami modalnymi. Rozpoczynając od analogii i różnic między modalnością a kwantyfikacją poprzez związki zachodzące pomiędzy modalnością a implikacją, autor wprowadza czytelnika w elementy systemów Lewisa, opartych na *strict implication*, i różnych ich modyfikacji. Prior przedstawił przy tym własny system logiki modalnej, równoważny S_5 , a polegający na uzupełnieniu rachunku zdań czterema regułami dołączania terminów modalnych. Dalej autor zajmuje się systemami łączącymi terminy modalne z kwantyfikatorami, rozpatruje możliwość rozszerzenia pojęć modalnych na takie, jak 'jest wygodnie', 'jest legalnie', 'jest pewne', 'jest napisane' i daje zarys logiki deontycznej von Wrighta. Przechodząc na grunt logik trójwartościowych, autor zaczyna od systemu Łukasiewicza w aksjomatyce Wajsberga, potem szkicuje systemy Słupeckiego i wyniki Tzu-Hua Hoo oraz rozważa związki między logikami modalnymi a trójwartościowymi. Po tym przygotowaniu czytelnik poznany zostaje z zasadniczymi cechami logiki intuicjonistycznej i różnych jej rozszerzeń i zwężeń (logika pozytywna, system Kołmogorowa, rachunek minimalny Johannsona). Ostatni rozdział podręcznika zawiera wykład elementarnych pojęć rachunku klas i relacji w ujęciu zasadniczo takim, jakie podają *Principia Mathematica*, a także omówienie paradoksów logicznych i teorii typów, rozgałęzionej i prostej i kończy się krótkim wykładem ontologii i mereologii Leśniewskiego.

Książka posiada ponadto trzy dodatki. Pierwszy stanowi obszerny wykaz rozmaitych aksjomatyk, drugi wyjaśnia kilka metod dowodzenia a m. in. sposób dedukowania w systemie bezaksjomatycznym rachunku zdań S. Jaśkowskiego (z pracy 1934 r.), lecz cztery reguły inferencji są tu nieco zmienione pod wpływem Gentzena. Trzeci dodatek jest po prostu bibliografią.

Obecne wydanie nie zawiera większych zmian w stosunku do pierwszego. Prócz kilku drobnych poprawek wprowadzono (na str. 229), dopisek, przerobiono i zaktualizowano pierwszy i trzeci dodatek oraz dorzucono drugi.

Ogólny charakter podręcznika wskazuje, iż jest on przeznaczony raczej dla czytelników o wykształceniu humanistycznym niż matematycznym. Napisano go niezwykłe jasno, przystępnie a mimo to ściśle. Prior, który poważnie interesuje się historią logiki, korzysta z każdej okazji, by powiązać aktualny stan badań z tym, co robiono i głoszono w przeszłości. Toteż książka jego zawiera wiele cennych informacji historycznych. Wprawdzie za pewną wadę dydaktyczną podręcznika może być poczytywany całkowity brak ćwiczeń, jednak przynajmniej w części został on zrekompensowany licznymi przykładami dedukcji w różnych systemach. Sledzenie tych dowodów, rozsiąanych po całej książce, stopniowo i bez przemęczania wdraża czytelnika w umiejętność rozumienia cudzych i budowania własnych dowodów.

W nielicznych miejscach stanowisko zajęte przez Priora wzbudza wątpliwości. Tak np. opowiada się on w zasadzie (str. 98) za poglądem Russella i Whiteheada, że definicje nie stanowią istotnych składników systemu dedukcyjnego, są jedynie skrótowymi sposobami zapisywania wyrażeń. Każde twierdzenie o postaci Eab uzyskane na podstawie definicji $a = b$ i zasady tożsamości jest więc według tego poglądu tylko graficzną odmianą tezy Ebb . To stanowisko nie wydaje się słuszne. Gdyby tak rzeczy miały się naprawdę, niełatwo byłoby odpowiedzieć na pytanie, dlaczego innych twierdzeń o postaci równoważności nie zawierającej terminów zdefiniowanych nie należy również uważać za zbędne w zasadzie. Wszakże i o nich też mógłby ktoś powiedzieć, że stanowią jedynie sposób zapisania tego, co stwierdzają aksjo-

maty. Jeśli bowiem c jest aksjomatem a d twierdzeniem, Ecd także jest twierdzeniem. Dlaczego więc Ecd nie uważa za sposób zapisania Ecc , skoro Eab ma być sposobem zapisania Ebb ? Odpowiedź, że Eab powstaje dzięki regule zastępowania, bez której można by się obejść, a Ecd dzięki regule podstawiania i odrywania, bez których nie byłoby wcale systemu — nie wydaje się zadowalająca. Nic nie wskazuje na to, że reguła zastępowania jest pod jakimś względem „gorsza” i nie jest regułą inferencyjną *par excellence*. Przeciwnie, reguła zastępowania definicyjnego pozwala na udowodnienie nowych twierdzeń, zupełnie podobnie jak reguła podstawiania czy odrywania. Co więcej, fakt — na który sam Prior zwraca uwagę — iż aksjomaty i reguły implikacyjno-negacyjnego (C-N) rachunku zdań „przełożone” przy pomocy definicji koniunkcji na język systemu koniunkcyjno-negacyjnego nie pozwalają na udowodnienie „przekładu” tezy prawdziwej w systemie C-N — wskazuje, iż definicje wprowadzają nowe elementy do systemu, a nie są tylko sposobami zapisania tej samej treści przy pomocy innych znaków.

Zauważmy jeszcze, że twierdzenie Priora, jakoby Arystoteles nie rozpoznał równoważności zdań 'Zadne A nie jest B' oraz 'Każde A jest nie-B', mogłoby okazać się fałszywe, gdyby wyszło na jaw, że Arystoteles brał pod uwagę nazwy puste i uniwersalne. Wbrew zaś Łukasiewiczowi i innym, sprawa ta nie zasługuje dotąd na miano definitywnie rozstrzygniętej.

Polskiego czytelnika książki Priora zaskakuje wielka ilość informacji o polskich logikach i ich pracach. Niejednej z tych wiadomości niepodobna znaleźć w żadnym z istniejących dotąd rodzimych podręczników. We wszystkich rozdziałach z wyjątkiem ostatniego Prior stosuje Łukasiewiczowską symbolikę, którą we wstępie określa jako „niewątpliwie najlepszą”. Ceni on, jak widać, bardzo wysoko zwłaszcza wkład Łukasiewicza i Leśniewskiego, ale uwzględnia też innych, jak Ajdukiewicza, Lejewskiego, Słupeckiego, Sobocińskiego, Suszkę, Tarskiego i Wajsberga. Toteż można by powiedzieć nieco paradoksalnie, że kto pragnie zdobyć gruntowną wiedzę o logice polskiej winien przeczytać tę książkę angielską.

Jak wszystko, co ukazuje się w tym wydawnictwie, tak i ten podręcznik jest bardzo starannie wydany. Niemniej wkradło się kilka pomyłek drukarskich, z których warto wspomnieć jedną jako utrudniającą rozumienie: na str. 181 wiersz 6 od dołu ostatnią literą definicji winno być x zamiast y .

Leon Gumański

KARL HOLZAMER: Philosophie. Einführung in die Welt des Denkens. Seria: Das Wissen der Zeit, Gütersloh, 1961 C. Bertelsmann Verlag, ilustracje, str. 399, cena 11,80 DM.

Jakkolwiek od czasów starożytnych ukazują się wstępy do filozofii, zagadnienie doboru ich treści oraz sposobu jej wykładu sprawia autorom ciągle nowe trudności. Pomimo wyodrębnienia się wielu nauk z tradycyjnej filozofii, pozostał rdzeń macierzysty o szerokim zakresie treści, a drogi dojścia do filozofii stale się mnożą. Wszystkie bowiem nauki mogą stanowić podstawę do refleksji nad bytem oraz stosunkiem tych dziedzin wiedzy do istniejącej rzeczywistości. Trudności narastają w miarę rozwoju filozofii, której nowe poglądy często nie stanowią postępu w stosunku do poglądów filozoficznych poprzednich wieków. Utrudnia także sytuację postęp nauk

przyrodniczych, których sukcesy w opanowaniu przyrody są niezwykle i filozofia na ich tle coraz więcej traci praktyczne znaczenie.

Starożytni w protreptykach do filozofii — pojmowanej jako mądrość życiowa — byli w lepszej sytuacji wobec czytelnika, kiedy ukazywali jej pożytek dla życia codziennego. Przedstawiając określony dobór treści, pobudzali oni skutecznie odbiorcę do samokształcenia i doskonalenia. Współcześnie wobec innego pojmowania filozofii, naśladowanie starożytnych jest niemożliwe. Nie mniej i w teraźniejszych wstępach należy dbać o wzbudzenie u czytelnika motywów do kształcenia się w tej dziedzinie wiedzy.

Książka Holzamera jest nową próbą wprowadzenia do filozofii dla niefachowca. Jej zawartość dzieli się na trzy główne części: wprowadzającą (str. 11—159), środkową — historyczną (str. 160—354) i końcową (str. 355—382). Dochodzą: słownik terminów filozoficznych, bibliografia oraz indeks terminów i nazwisk. W części wstępnej autor omawia czynność filozofowania a zarazem daje pojęcie o całości przedmiotu, zaznajamiając z procesami myślenia z punktu widzenia logiki oraz metafizyki. Drugi rozdział wstępu zawiera czysto pojęciowe rozważania (*Grundbegriffe, Grundrichtungen und Disciplinen der Philosophie*). Część środkowa stanowi skrót historii filozofii. Rozpoczyna się ona od filozofii w Azji, a następnie przedstawia dzieje filozofii zachodniej. W części tej wpleciono fragmenty tekstów filozoficznych (Platon, Arystoteles, Tomasz z Akwinu, Mikołaj Kuzańczyk, Descartes, Leibniz, Wolff, Hume, Kant, Hegel, Kierkegaard, Marx, Nietzsche, Husserl, Scheler, Nicolai Hartmann, Jaspers, Heidegger, Maritain, Sartre). W zakończeniu podobnie jak na wstępie autor znów wykazuje łączność filozofii z życiem, ale od strony merytorycznej, zwracając uwagę na związki pomiędzy treścią filozofii współczesnej a zagadnieniami teraźniejszego życia.

Niniejszy wstęp w stosunku do współczesnych opracowań tego rodzaju jest znacznie bogatszy treściowo, daje bowiem skrócony zarys historii filozofii oraz stara się pokazać związki filozofii z życiem. Tradycyjne opracowania ograniczały się przeważnie do strony pojęciowej i teoretycznej. Nowością są liczne (221) ilustracje: fotografie filozofów i ich prac oraz dzieł sztuki, wykresy i mapy, oraz wypisy. Autor posługuje się niekiedy porównaniami, np. Arystotelesa z Platonem, Maritaina z Camusem, Marxa z Heglem, filozofii europejskiej z filozofią Azji, co wydobywa charakterystyczne cechy myślicieli, poglądów i kultur.

W doborze treści historycznej autor jest jednostronny: obszernie potraktował filozofię niemiecką, szczególnie ostatnich czasów (fenomenologia, egzystencjalizm), a krótkie zamieścił wzmianki o filozofii anglosaskiej i neopozytywizmie. Nie widać też jakiegokolwiek zasady w doborze wypisów filozoficznych, skoro znalazł się w nich niezrozumiały dziś Wolff (str. 244—8). Są też pewne niedopatrzenia. Mapy nie ukazują aktualnych granic państwowych powstałych po ostatniej wojnie (str. 142, 350). Druga mapa przedstawia rozmieszczenie niemieckich talentów filozoficznych, zaliczając do nich między innymi także Erazma z Rotterdamu, Spinozę i Kopernika (str. 350). Autor zestawia kilkakrotnie podobizny filozofów na jednej stronie i daje im łączące i wyjaśniające hasło, które nie zawsze jest trafne w stosunku do każdego z przedstawionych myślicieli. Tak więc wśród neokantystów znalazł się Franz Brentano, o którego poglądach brakuje wzmianka w książce i którego wizerunek zamieszczony nie przypomina znanej twarzy tego filozofa (str. 309). Nazwiska Ayera i Le Bona podano błędnie jako Auer i Leo Bon (str. 307, 332, 396). W indeksie brakuje niektórych nazwisk wymienionych w tekście.

Przy tytule: *Logische Untersuchungen*, podano błędną datę: 1890—1891, a powinno być 1900—1901 (str. 307).

Książka Holzamera jest w swej zasadniczej koncepcji przestarzała. Ilustracje i rysunki nie tyle uprzystępniają treść czytelnikowi, ile pełnią najczęściej niezależną rolę dekoracyjną. Niejasny styl, przypominający nieraz publicystyczny (zakończenie), i przeładowanie treści utrudniają odbiorcy orientację. Główną przyczyną tego stanu rzeczy jest chwiejne i za szerokie pojęcie filozofii przez autora. Holzamer jest zwolennikiem historyzmu, według którego istota kultury i filozofii najpełniej występuje w ich historii (str. 390). Dlatego autor położył główny nacisk na część historyczną, najobszerniejszą w książce. W pozostałych jednak częściach także panuje natłok myśli, typowy dla pewnych historyków, nie dostrzegających skali wartości i nieporadnych w doborze materiału. Holzamer np. przytacza opinie filozofów o historii filozofii (Kant, Tomasz z Akwinu, Windelband, K. Fischer, str. 54—6), lecz z wypowiedzi tych trudno wywnioskować, do czego autor zmierza, różni się bowiem pomiędzy sobą, i autor nie daje od siebie definitywnej odpowiedzi ani komentarza. Inny przykład nagromadzenia materiału to siedem wykresów wskazujących na odmienne podziały filozofii u rozmaitych autorów (str. 48—55). W części historycznej autor znów powraca do tego tematu, przedstawiając podział filozofii u Wolffa (str. 243). Logika nie należy do filozofii w ścisłym sensie, autor jednak wyklada ją w sposób przestarzały jako naukę o pojęciu, sędzie i sylogizmie (str. 57—74). Holzamer zamieszcza wizerunki takich postaci jak: Luter, Erazm z Rotterdamu, Dante, Wilhelm Raabe, Lessing, Fryderyk Wielki, Darwin, Goethe, Max Weber, Albert Camus, co wskazuje na bardzo szerokie pojmowanie filozofii. O tym świadczy bezpośrednio także wypowiedź autora: „Im Verlauf unserer Darstellung haben wir keinen Zweifel daran gelassen, dass nicht nur die zünftige Philosophie oder gar nur die schulmässige Philosophie als die Repräsentation des Geistes anzusehen sei. Geist verwirklicht sich auch in den unausdrücklichen Philosophien. Dazu gehören alle Richtungen und Strömungen, Bewegungen und Tendenzen geistiger Art, die sich etwa in der Kunst, in der Rechts- und Gesellschaftsordnung ausdrücken” (str. 367).

Jako pozytywny wzór wprowadzenia do filozofii można wskazać książkę Krafta¹. Autor przeprowadził w niej właściwą selekcję materiału oraz połączył poszczególne części ze sobą. Po krótkim wprowadzeniu określającym zasadnicze pojęcie filozofii, Kraft daje część historyczną, w której przedstawia różne pojmowanie filozofii na przestrzeni dziejów, wymieniając najważniejszych myślicieli pomijając jednak dzieła i daty biograficzne. Część historyczna u Krafta stanowi podstawę dla następnych części: epistemologicznej oraz systematycznej, w których autor nieraz się odwołuje do poprzednich twierdzeń. W książce Krafta filozofia została jasno i wyraźnie wyodrębniona z obszerniejszej sfery działalności poznawczej człowieka oraz podkreślono jej charakter naukowy.

Wprowadzenie do filozofii Holzamera ze względu na piękną szatę graficzną wzbudzi u czytelników powierzchowne zainteresowanie filozofią. Można jednak wątpić, czy skłoni ich do poważniejszych studiów filozoficznych.

Henryk Moese

¹ Victor Kraft: *Einführung in die Philosophie. Philosophie, Weltanschauung, Wissenschaft*. Wien 1950 Springer-Verlag, str. VI + 161.

H. I. MARROU: *De la connaissance historique*, 4-te wydanie przejrane i rozszerzone, 1959, Du Seuil, Paris, str. 317.

Książka zawiera wstęp wprowadzający w omawianą problematykę (str. 1—27), dziesięć rozdziałów (str. 28—276), zwięzłe streszczenie i wnioski, czyli konkluzję (str. 277—290), a ponadto jako dodatek artykuł o zaufaniu do historii, czyli o wierze historycznej (str. 291—307), oraz indeks i spis rzeczy.

Autor stawia sobie zadanie określenia prawdy historycznej, możliwości jej uzyskania, ustalenia granic, w jakich jest ta prawda możliwa, a w związku z tym pragnie zestawić reguły praktyczne, potrzebne w toku pracy historyka; i chociaż autor chce położyć nacisk na stronę praktyczną, to jednak więcej miejsca poświęca rozważaniom teoretycznym, co widać lepiej odpowiada jego osobistym zainteresowaniom. To też rozważania te, nawiązujące do filozofii, mają raczej ogólniejszy charakter i należą do zagadnień metodologii nauk. Zresztą, jak sam autor przypomina, problem prawdy historycznej obchodzi nie tylko historyka.

W sporze między sceptycyzmem historycznym a dogmatyzmem, H. I. Marrou zajmuje stanowisko pośrednie, uznając wielkie zasługi Niebuhra, w dziedzinie metod badania historycznego, a krytykując współczesnego Niebuhrowi Hegla jako dogmatystę. Nie przeszkadza to autorowi w podkreśleniu powiązania metodologii badań historycznych z filozofią krytyczną, której twórcą, jego zdaniem, był Wilhelm Dilthey (1833—1911), a pod którego wpływami byli Husserl, Jaspers, Heidegger, a także Rickert i Max Weber. Wpływy tej filozofii przeniósł do Sorbony prof. R. Aron, który, zdaniem autora, przezwyciężył wpływy pozytywizmu, bardzo tam mocne poprzez Durkheima i jego uczniów.

Zadanie historii jest bardzo ogólne, mianowicie jest nim poznanie przeszłości życia ludzkiego, o której autor zastrzega, że była zawsze przeszłością życia społecznego. Tak rozumiana przeszłość, nie wykluczająca żadnej dziedziny ludzkiego życia, nigdy nie może być zdaniem autora, poznana w sposób wyczerpujący, a jedynie w pewnych aspektach czy fragmentach, gorzej czy lepiej zrozumianych przez poszczególnych badaczy. Rzeczywistość historyczna przeto, przedstawiana w pracach różnych historyków, jest jak autor dowodzi, zespołem dwóch czynników, a mianowicie opisu stwierdzonych w przeszłości faktów oraz ich powiązania, interpretacji, uporządkowania, które są dziełem historyka. Każdy historyk patrzy na badaną przeszłość oczyma swego kraju i swego okresu życia, przeto obraz przeszłości, jaki przedstawia, jest zawsze subiektywnie zabarwiony, jest zawsze w dużej mierze tworem osobowości badacza. Historyk z jednej strony nie dościga człowieka przeszłości, bo nie zna w całości tła i sytuacji, w jakiej on żył, ale z drugiej strony przewyższa go możliwością szerszego spojrzenia, spokojnej i racjonalnej oceny przeszłości w perspektywie większych epok historycznych. Toteż wynik badań historycznych zależy z jednej strony od nagromadzonego materiału, ale z drugiej strony od osobowości historyka, jego umiejętności zrozumienia przeszłości, jego bogactwa pojęć, a nawet od samego postawionego problemu, jaki chce rozwiązać. Na tej płaszczyźnie rozumowania autor porównuje zadanie historyka do zadania człowieka, który chce drugiego człowieka zrozumieć, jednak z tym zastrzeżeniem, że z człowiekiem przeszłości nie można bezpośrednio rozmawiać, a przeto nie można bezpośrednio kontrolować swoich spostrzeżeń, a ponadto człowiek przeszłości miał swój sposób myślenia, swój system pojęć, który należy uwzględnić przy opisywaniu czy interpretacji przeszłości.

Zgodnie z powyższymi wywodami autor krytykuje dotychczasowe odróżnienie krytyki zewnętrznej i wewnętrznej źródeł historycznych i stwierdza, że samo ustalanie poszczególnych faktów nie stanowi jeszcze badań historycznych. Punktem wyjścia badań historyka jest nie zespół faktów czy zebranych źródeł, a postawiony przez niego problem do rozwiązania. Dopiero w świetle postawionego problemu historyk ocenia najpierw wartość posiadanych czy możliwych do uzyskania źródeł, a następnie określa na ich podstawie przeszłość taką, jaką gotów jest odtworzyć i zrozumieć przy całym aparacie swych pojęć i poglądów. Zgodnie z tym autor utrzymuje, że tyle znamy z przeszłości, ile uważamy za prawdziwe z tego wszystkiego, co odczytaliśmy i zrozumieliśmy na podstawie posiadanych dokumentów (str. 134). Dla obrony przed radykalnym subiektywizmem autor dodaje, że przyjęcie twierdzeń historycznych wymaga racjonalnego uzasadnienia, nie może ono wynikać z jakiegos jedynie subiektywnego nastawienia czy przekonania.

Wiele uwag poświęca autor przemianom znaczeniowym takich pojęć, jak ambicja, łagodność, okrucieństwo, ludzkość, cywilizacja, demokracja, republika itd. Historyk winien mocno uważać, by nie przenosić pojęć współczesnych na badane okresy przeszłości. Zaznacza przy tym autor, że wszelkie te pojęcia należą do filozofii, przeto znajomość historii filozofii jest konieczna dla historyka dla bliższego poznania przeszłości. Jednocześnie pojęcia idealne, jakie tworzył Max Weber, można traktować jedynie nominalistycznie jako pewne kryteria porównawcze, gdyż nigdy w historii pojęcia w takiej postaci idealnej (czy typowej) nie występowały.

W ten sposób, przyjmuje Marrou za Aronem, teoria historyka wyprzedza historię w tym znaczeniu, że historyk sugeruje pewną tezę, którą stawia na podstawie swego materiału badawczego, a dalsze badania, prowadzone przez innych historyków, mogą to potwierdzać, ale też mogą temu zaprzeczać czy też mogą postawioną tezę modyfikować. Opis przeszłości jest dziełem niewyczerpanym, przeto może być ono zawsze rozszerzane czy poprawiane w miarę rozszerzania horyzontów spojrzenia czy zakresu badanych dokumentów. Historia przeto w każdym okresie jest, jak autor przyjmuje za Crocem, historią współczesną. Z tego punktu widzenia starania o to, by przeszłość przedstawić obiektywnie, uważa Marrou za dużą hipokryzję, podkreślając zależność każdego obrazu przeszłości od osobowości historyka, który go tworzy. Nie może być przeto pełnego obiektywizmu, ale też historia nie jest czymś radykalnie subiektywnym — poznana rzeczywistość historyczna jest jednocześnie tworem tego, co pozostało nam z badanej przeszłości, jak i tego wszystkiego, co stanowi terażniejszość dla badającego. Autor przedstawia to w postaci równania: $h = \frac{P}{p}$, w którym h — oznacza historię, P — przeszłość, a p — terażniejszość badającego.

Marrou, podkreślając relatywność wyników badań historycznych, spowodowaną pierwiastkami subiektywnymi poszczególnych historyków, mocno broni jednocześnie wartości historii i jej wielkiego znaczenia dla różnych dziedzin nauki i życia ludzkiego.

W całości poglądów autora przebija założenie podstawowe, że każdy człowiek spogląda na wszystko poprzez pryzmat własnej osobowości, wytworzonej na tle określonego życia społecznego, a na skutek tego nie może być mowy o całkowicie wyczerpującym czy obiektywnym obrazie przeszłości. I tu widać wyraźnie, moim zdaniem, wpływ Durkheima, który przecież bardzo mocno całą świadomość człowieka uważał za twór życia społecznego, poza

który wyjść nie można. Nie ustrzegł się przeto omawiany autor wpływów pozytywizmu, które uważa za przezwyciężone na terenie Sorbony.

Tezy autora, w wielu wypadkach dyskusyjne, mogą prowadzić do niebezpiecznych wniosków, zaznaczę tu najważniejsze. Jeżeli żaden historyk nie może wykroczyć poza ramy swojej osobowości w badanej przeszłości, a wszyscy historycy danego społeczeństwa mają osobowości analogiczne czy podobne, to trzeba by przyjąć, że wszyscy oni patrzą jednakowo mniej więcej na dany okres przeszłości, ale subiektywnie. Historyków innego społeczeństwa może cechować innego typu subiektywizm, przeto musielibyśmy zagubić się w tych domysłach albo odmówić wszelkiego zaufania historii. Tego rodzaju wnioski są wynikiem idealistycznej koncepcji ludzkiego poznania, której całkowicie przeciwstawia się koncepcja realistyczna, szczególnie gdy wywodzi się z materialistycznego spojrzenia na zjawiska teraźniejsze, jak i minione.

Dzisiejszy rozwój metodologii badań historycznych dowodzi, że został osiągnięty duży postęp w zakresie zapewnienia obiektywizmu badań historycznych. Autor także do tego się skłania, sugerując, aczkolwiek niewyraźnie, że nasz rozum jest siłą pozwalającą usuwać błędy i wymagającą racjonalnego uzasadnienia przyjmowanych twierdzeń historycznych. Swoje tezy stara się autor poprzeć i zilustrować dość licznymi przykładami faktów historycznych czy pojęć różnie interpretowanych; zawodowi historycy mogliby je bliżej zanalizować i ocenić. Nie można się jednak zgodzić z autorem, że z góry należy zrezygnować z pełnej obiektywności badań historycznych, bo nawet sama jego praca ma przecież na celu ulepszenie metod badania i zebrania praktycznych reguł w tej dziedzinie. Powiązanie zagadnień metodologii badań historycznych z ogólną metodologią nauk i z filozofią może dać pozytywne rezultaty dla podniesienia ścisłości badań i poprawności wniosków, ale jedynie w świetle poszukiwania obiektywnej prawdy, która aczkolwiek trudna, ale możliwa jest do zdobycia w różnych dziedzinach nauki.

Franciszek Indan

B. A. GRUŠIN Očerki logiki istoričeskogo issledevanija (process razivitija i problemy ego naučnego vesproizvedenija). Moskva 1961. Izdatelstvo „Wysšaja škola”, str. 212.

Praca Grušina zawiera fragment jego wykładów wygłoszonych w roku akademickim 1958/59 dla studentów wydziału filozoficznego Uniwersytetu im. Łomonosowa w Moskwie a zatytułowanych *Problemy logiki badań historycznych*. W przedmowie autor stwierdza, iż przygotowując wymieniony cykl wykładów przekonał się, w jak małym stopniu problemy logiczne badań historycznych zostały opracowane w radzieckiej literaturze. Dlatego też oddając część wykładów do publikacji traktuje je raczej jako próbę, której zasadniczym celem jest wyjaśnienie samej problematyki i naszkicowanie przynajmniej sposobów jej opracowania (str. 3, 29).

Rozważania zawarte w swej pracy zalicza autor do logiki badań naukowych. Zasadnicze zadanie tej ostatniej widzi w opisie i analizie narzędzi i metod poznawczych stosowanych przez poszczególne nauki, inaczej mówiąc w opisie i analizie struktury logicznej nauk (rozdział I, paragraf 5, pt. „Zadania logiki”, zwłaszcza str. 29, 36) oraz we wskazaniu podobieństw i różnic logiczno-metodologicznych między poszczególnymi dziedzinami badań

(str. 4—6, 29). Zgodnie z tym pojmowaniem logiki badań naukowych, za podstawowe zadanie logiki badań historycznych uważa się w pracy przedstawienie logicznej struktury nauk historycznych, zwłaszcza zaś ich dzisiejszego stanu.

Zdaniem autora, dzisiejsze nauki historyczne stawiają sobie za zadanie badanie podlegających prawidłowościom procesów rozwojowych przedmiotów będących złożonymi, strukturalnymi całościami „organicznymi” (str. 64).

Owe całości, nazywane również przez autora strukturalnymi systemami, mogą należeć zarówno do świata przyrody, jak i do świata zjawisk społecznych. Przykładami ich są więc tak społeczeństwa ludzkie o określonym ustroju (społeczeństwo feudalne, kapitalistyczne itp.), jak i układy słoneczne, poszczególne gwiazdy lub planety (na przykład nasza planeta), organizmy. Pojmowanie nauk historycznych jako badań nad prawidłowymi procesami rozwojowymi złożonych całości zrodziło się, według autora, na terenie nauk społecznych pod wpływem prac klasyków marksizmu. W sposób niezależny do podobnego pojmowania swoich zadań dochodzi coraz więcej nauk przyrodniczych (str. 4—6, 17). Autor odrzuca pogląd wywodzący się jeszcze od Arystotelesa a rozpowszechniony zwłaszcza pod wpływem pism Windelbanda i Rickerta, zgodnie z którym „badanie historyczne” i „badanie teoretyczne” to pojęcia wykluczające się nawzajem (str. 25). Sens, jaki wiąże się w recenzowanej książce z tymi terminami jest taki, że wolno mówić zarówno o „teoretycznej historii”, jak i o „historycznej teorii”. Są to zresztą, zdaniem autora, dwie formy, w jakich odbywają się dzisiejsze badania historyczne nad strukturalnymi całościami (paragraf 3 i 4 rozdziału I, paragraf 2 i 3 rozdziału VII). Badania opisowe historyczne („empiryczna historia”) traktowane są w nich jako wstępny etap przygotowawczy (str. 28).

Rozdział II, zatytułowany „Proces rozwoju” poświęcony jest omówieniu typów procesów elementarnych, składników procesu rozwojowego, analizie roli czasu w badaniach historycznych i struktury procesu rozwojowego (str. 37—74). Procesy elementarne to procesy rozwoju poszczególnych składników systemu. Autor omawia sześć schematów procesów elementarnych: przekształcenie elementu całości, dyferencjacja elementu (str. 38—9), proces rozdwojenia i izolacji (str. 40—42), proces przekształcania funkcjonalnego (str. 43—5), proces przekształcania związku (str. 45—8), proces podporządkowania związku (str. 48—51). Wszystkie te schematy zilustrowane przykładami z ekonomii politycznej (z *Kapitału*) oraz innych nauk. W paragrafie 2 rozdziału II autor wprowadza pojęcie mechanizmu procesu rozwojowego, pojęcie punktu wyjściowego i rezultatu procesu (str. 52), czynników i warunków procesu. Paragraf 4 „Struktura procesu rozwojowego”, przeciwstawia pojęciu rozwoju, pojęcie zmiany. Nie każda zmiana jest rozwojem. „Proces rozwoju — to przejście od jednego historycznego stadium przedmiotu o strukturze *m* do innego historycznego stadium przedmiotu o strukturze *n*” (str. 65). „Proces rozwoju, to szereg stanów historycznych przedmiotu w ich związkach” (str. 70). Związki zaś zachodzące między poszczególnymi stadiami to związki genetyczne (str. 71). Wykrycie związku genetycznego odbywa się przez porównawczą analizę dwóch struktur przedmiotu badanego, charakteryzujących dwa różne stany historyczne przedmiotu (str. 72). Związek genetyczny jest uwarunkowany mechanizmem, a więc i strukturą systemu (str. 72).

Rozdziały III—VI zajmują się szczegółowym omówieniem metod badania i przedstawiania elementarnego procesu rozwojowego, rozwijają więc

pewne myśli, ogólnie przedstawione w rozdziale II. Zadanie stojące przed badaczem określa się jako znalezienie szeregu stadiów historycznych badanego przedmiotu (systemu) i wykrycie mechanizmu przejścia od jednego stadium do drugiego (str. 74). Z zadaniem takim wiąże się wiele trudności takich, jak określenie granic czasoprzestrzennych badanego przedmiotu, cech dzięki którym jest on systemem (str. 74—5) itp. omówionych w paragrafie pierwszym rozdziału III. Do środków logicznych niezbędnych w badaniu procesu rozwojowego zalicza autor pojęcie szeregu synchronicznego i polichronicznego (paragraf drugi rozdziału III), określanych przy pomocy pojęcia równoczesności i różnoczesności (str. 81). Podstawową zasadę metodologiczną badań historycznych widzi autor w postulatcie wiązania badań genetycznych (polichronicznych) ze strukturalnymi (synchronicznymi) (str. 93). Rozróżnia się dwie zasadnicze sytuacje problemowe: szukanie genezy, czyli stanu wyjściowego badanego przedmiotu oraz szukanie kierunku rozwojowego. W pierwszym wypadku dany jest pewien rezultat rozwoju, a badanie polega na przyporządkowaniu poszczególnym jego składnikom odpowiednich składników stadium historycznie wcześniejszego (str. 123). W drugim wypadku dany jest pewien punkt wyjściowy procesu, a interesuje nas kierunek jego rozwoju (paragraf 2 rozdziału V). Oba typy badań opierają się na konstrukcji „pary genetycznej” (paragraf 2 rozdziału IV), którą wprowadza się początkowo w postaci wstępnej hipotezy. W postawieniu takiej hipotezy badacz kieruje się pewnymi regułami heurystycznymi (str. 119—20). Badanie mechanizmu procesu polega na szukaniu odpowiedzi na pytanie: pod wpływem jakich współzależności i jakich składników systemu dokonało się przejście od stadium wcześniejszego do stadium późniejszego badanego przedmiotu? (str. 146, rozdziału VI). Odpowiedzi na to pytanie szukać można bądź w ramach teorii systemu, bądź historii systemu (paragraf 2 rozdziału VI). Charakterystyczny dla pierwszej ma być tak zwany „logiczny sposób badania”, a dla drugiej historyczny. (str. 162—3). Rozdział VIII (ostatni) recenzowanej pracy poświęcony jest głównie wskazaniu różnic między tymi dwoma sposobami badań.

Badacz teoretyk zajmujący się procesem rozwojowym ma przede wszystkim do czynienia z formami systemu danymi strukturalnie w pewnym określonym stadium historycznym. Bezpośrednim zadaniem jego pracy jest odtworzenie danego strukturalnie stadium systemu jako rezultatu rozwoju i jako składnika dalszego rozwoju (str. 176). Badacz historyk natomiast ma przede wszystkim do czynienia z genetycznie danymi formami systemu w szeregu zmieniających się jego stadiów (str. 177). Bezpośrednim zadaniem jego badań jest odtworzenie historycznych i genetycznych związków między danymi formami systemu, które doprowadziły do określonego rezultatu w jego rozwoju. Ponadto dodatkowym jego zadaniem jest odtworzenie „empirycznej historii” systemu (str. 178). Tak zwany „logiczny sposób badania”, charakterystyczny dla teoretycznej analizy procesów rozwojowych, nie kieruje się historycznym następstwem zdarzeń, lecz ich rolą w strukturze systemu, stopniem ich prostoty lub złożoności etc. Przeciwnie jest w „historycznym sposobie badania”. Ze względu na wieloznaczność obu terminów; „logiczny” i „historyczny” oraz ze względu na to, że znaczenia odmienne od przytoczonych są bardziej rozpowszechnione, autor proponuje zastąpić je dla celów metodologii historii inną parą terminów, mianowicie: genetyczno-strukturalny sposób badań i strukturalno-genetyczny sposób badań (str. 209—10). Para-

graf 4 rozdziału VII omawia warunki stosowalności obu sposobów badania. W rozdziale tym poruszona jest również sprawa możliwości badania genezy systemu izolowanego (str. 204—5).

* * *

Nie ulega wątpliwości, że sprawa logicznej budowy i metodologicznego charakteru teorii rozwoju całości strukturalnych, której poświęcona jest recenzowana praca, stanowi dzisiaj jedno z centralnych zagadnień metodologii nauk (bo tak w polskiej literaturze najczęściej nazywa się logikę badań naukowych, zwaną też pod wpływem K. Ajdukiewicza logiką empiryczną). Stanowi ona przedmiot sporu o historycyzm: według zwolenników historycyzmu w naukach społecznych, naczelnym zadaniem nauk społecznych jest dostarczanie długofalowych przewidywań historycznych w oparciu o prawa rozwoju całości społecznych¹. według przeciwników historycyzmu, zadanie takie jest niewykonalne i opiera się na wadliwym przeniesieniu sytuacji problemowej niektórych nauk przyrodniczych (zwłaszcza astronomii) do nauk społecznych. Prawie cała dotychczasowa literatura metodologiczna dotycząca sporu o historycyzm pochodzi od przeciwników historycyzmu. Polemika z zarzutami stawianymi przez antyhistorycyzistów możliwa jest tylko w oparciu o dokładną analizę logiczną teorii rozwoju całości strukturalnych. Takiej logicznej analizy brak jednak w dotychczasowej literaturze marksistowskiej (co podkreśla również autor recenzowanej książki). Jest więc zasługą Grušina, że starał się ten brak przynajmniej częściowo usunąć przy pomocy swojej publikacji i że stara się pokazać, iż logika może być przydatna dla lepszego poznania metod naukowych w ogóle, a metody dialektycznej stosowanej przez klasyków marksizmu oraz metod badań historycznych w szczególności.

Recenzent zgadza się z wieloma poglądami autora recenzowanej pracy. Tak więc, na przykład, zgadza się z poglądem na integrację dzisiejszych nauk (str. 24) i na związaną z tym potrzebę porównawczych badań, wykrywających podobieństwo zadań i metod poszczególnych nauk. Sympatyzuje również z rozpatrywaniem przez autora postępowania naukowego jako celowej działalności, której środką należy oceniać zależnie od ich skuteczności w realizacji celów poznawczych (str. 173—4). Recenzent znalazł wreszcie w książce Grušina szereg interesujących problemów, wartych szczegółowszego opracowania, jak na przykład problem możliwości badania genezy systemów izolowanych (str. 209—10). Należy żywić nadzieję, że ta próba formalnej analizy teorii rozwoju całości spowoduje dalsze badania w tym kierunku, tym bardziej że — jak pisze autor (str. 36, odsył. 1) — „... w ostatnich latach logiczne problemy badania historycznych systemów strukturalnych budzą coraz to większe zainteresowanie radzieckich filozofów i logików...”.

Recenzowana praca posiada jednak, zdaniem recenzenta, szereg braków. O niektórych spośród nich będzie mowa poniżej:

1) Autor nie definiuje ani nie daje częściowej charakterystyki podstawowego dla swej pracy pojęcia „organicznego systemu” (systemu strukturalnego). Ogranicza się do podania przykładów takich systemów, zaliczając do nich zarówno systemy społeczne, jak i pewne układy ze świata przyrody żywej i martwej. Wprawdzie autor zaznacza, że w pracy swej będzie zajmował się w zasadzie procesami elementarnymi, to jest procesami rozwoju części

¹ Por. J. Giedymin, *Model historycyzmu prof. K. Poppera*, *Studia Filozoficzne*, 3, 1958.

składowych całych systemów, ale wartość całej jego krytyki tradycyjnego pojmowania badań historycznych (rozdz. I), proponowane przezeń rozróżnienie „historycznej teorii” i „teoretycznej historii” oraz badań strukturalno-genetycznych i genetyczno-strukturalnych (rozdz. VII) i wreszcie wartość wszystkich jego przykładów, zaczerpniętych z różnych nauk przyrodniczych i społecznych a wykorzystywanych w całej książce, zależy od charakterystyki „systemu strukturalnego”. Jak wiadomo, jeden z podstawowych zarzutów wysuwanych przez antyhistorycyistów głosi, że pojęcie „całości strukturalnej” (stąd nazwa holizm) w teoriach historycyistycznych jest wadliwie zbudowane, bo obejmuje tak różne przedmioty, jak społeczeństwa i systemy gwiazdne, organizmy etc., do badania których nie można stosować tych samych metod². W szczególności też kwestionowano nieraz trafność analogii między społeczeństwem a organizmem; między problemami astronomii z jej długookresowymi przewidywaniami a problemami nauk społecznych³ itd. Aby rozstrzygnąć, czy słuszne są te zarzuty i ewentualnie odepierać je, trzeba posiadać odpowiednią charakterystykę systemów strukturalnych (całości organicznych). Oczekiwanie w tego rodzaju publikacji przynajmniej próby formalnej charakterystyki systemów strukturalnych (organicznych) nie jest chyba zbyt daleko idące, skoro istnieją już dzisiaj podobne próby w literaturze cybernetycznej, teorii komunikacji i tak zwanej ogólnej teorii systemów⁴ i to właśnie w oparciu o takie pojęcia, jak zbiór, relacja, porządek, odwzorowanie etc., które wprowadza się w normalnym wykładzie logiki na poziomie uniwersyteckim. Być może szeroko rozumiane pojęcie systemu lub struktury, znane w tych dyscyplinach, ułatwiłoby próbę odrzucenia wspomnianego wyżej zarzutu antyhistorycyistów.

Z powyższym komentarzem wiąże się sprawa następująca:

2) Na str. 7 autor pisze, iż zmuszony był wprowadzić nową symbolikę i terminologię, ponieważ język i symbolika teorii zdań okazały się nieprzydatne do wyrażenia związków, jakimi zajmuje się w pracy.

Związki, które autor stara się w swej pracy opisać, to z grubsza biorąc, związki strukturalne, funkcjonalne, genetyczne i kauzalne. To, co autor ma do powiedzenia o pierwszych, można było wyrazić przy pomocy języka teorii relacji. Tak na przykład, próba precyzowania intuicyjnego pojęcia różnego rodzaju „struktur” na str. 63 dałaby wtedy bardziej zadowalające wyniki. Wprowadzając w paragrafie 2 rozdziału III pojęcie szeregu polichronicznego autor nie posługuje się pojęciem porządku liniowego, chociaż można było przy jego pomocy wyraźniej i dokładniej określić różnicę między szeregiem polichronicznym a „szeregiem” synchronicznym (str. 81—2). Na str. 84 znowu używa w niewiadomym sensie terminu „uporządkowany”, skoro szereg polichroniczny ma być identyczny z nie uporządkowaną historią empiryczną. Ponadto nieuzasadnione wydaje się przekonanie autora o nieprzydatności teorii zdań do opisu i badania całości strukturalnych i związków funkcjonalnych, skoro znane są zastosowania zarówno dwuwartościowego rachunku zdań, jak i wielowartościowych rachunków zdań w psychologii indywidual-

² F. Hayek, *Scientism and the study of society*. *Economica*, 1942—1943.

³ K. R. Popper, *The Poverty of historicism*, London 1957, s. 36, 112—13.

⁴ W. Ross Ashby: *Principles of the self-organizing system*. *Principles of self-organization*, ed. H. von Foerster, G. Zopf. Oxford 1962; L. von Bertalanffy: *An outline of general systems theory*, B. J. Ph. S. No 1. 1950. Krytykę „ogólnej teorii systemów” można znaleźć w pracy: R. C. Buck, *On the logic of general behavior systems theory*, Minnesota Studies in Philosophy of Science, 1.

nej do opisu organizmu i jego zachowania się (sposstrzegania, uczenia się etc.) w psychologii społecznej, nie mówiąc już o teorii automatów⁵.

Jeśli chodzi o przydatność implikacji dla wyrażania związków przyczynowych, oczekiwaloby się w pracy logicznej szerszego omówienia stosunku tak zwanej implikacji kauzalnej do implikacji materialnej i formalnej. Niestety autor nie nawiązuje ani do znanej dyskusji na ten temat w literaturze zachodniej, ani do publikacji w literaturze rosyjskiej⁶.

3. Autor nie tylko nie korzysta z logiki matematycznej, ale również nie korzysta ze znanych wyników logiki nauk (metodologii nauk). Szukając różnic lub podobieństw między poszczególnymi typami badań (na przykład między badaniem historycznym i teoretycznym), autor stara się wskazywać na różnice i podobieństwa celów badawczych — co jest oczywiście słuszne, ale nie analizuje nigdy różnic lub podobieństw w budowie twierdzeń, będących wynikiem badań, ani też stosunków między twierdzeniami. A przecież cele badawcze najłatwiej scharakteryzować wskazując pytania formułujące zasadnicze dla danej dziedziny problemy oraz wskazując twierdzenia stanowiące zadowalające odpowiedzi na te pytania. Uwaga autora koncentruje się całkowicie na charakterystyce przedmiotu badań historycznych, ale nie próbuje on nigdy charakteryzować tego przedmiotu za pośrednictwem badań nad strukturą języka nauki.

W bardzo nielicznych miejscach książki, w których mówi się o twierdzeniach jako rezultatach badań, wypowiedzi autora są niejasne. Tak na przykład na str. 134 autor twierdzi, że uogólnienie i sprowadzenie (*svedenije*) genetyczne prowadzą do różnych twierdzeń. Jako przykład uogólnienia autor podaje zdanie: „Maszyna i narzędzia pracy są środkami produkcji”. Wynikiem tej drugiej czynności ma być, na przykład zdanie: „maszyna jest narzędziem pracy”, ogólnie zdanie typu „W jest A”. Trudno zrozumieć, dlaczego autor uznał pierwsze z tych zdań za wynik uogólnienia, a drugie za wynik czynności zwanej przez niego sprowadzeniem genetycznym. Ponadto, jeśli drugie z nich jest prawdziwe (zbiór maszyn zawiera się w zbiorze narzędzi pracy), to dziwna jest koniunkcja „maszyna i narzędzia pracy” w pierwszym. Można się domyślać, że wynikiem czynności zwanej przez Grušina sprowadzeniem genetycznym są zdania o postaci: „przedmiotom typu W w epoce t_2 odpowiadają przedmioty typu A we wcześniejszej epoce t_1 ”.

Jerzy Giedymin

J. L. AUSTIN, *Sense and Sensibilia* (Reconstructed from the Manuscript Notes by G. J. Warnock); Oxford 1962, Oxford University Press, str. XII + 144.

„Sense and Sensibilia” był to tytuł głośnego cyklu wykładów Austina, po raz pierwszy wygłoszonego w 1947 roku na uniwersytecie oksfordzkim,

⁵ W. S. McCulloch and W. Pitts: *A logical calculus of the ideas immanent in nervous activity*, Bulletin of Mathematical Biophysics, 5 (1943); F. H. George: *Logical networks and behavior*, Bulletin of Mathematical Biophysics, 19, 1957; J. R. Kantor: *Psychology and Logic*, 1945; F. H. George: *Models and theories in social psychology*, 1959

⁶ В. С. Швырев; вопросу о каузальной импликации. Логические исследования Москва 1959. Już po złożeniu niniejszej recenzji w Redakcji ukazała się praca Oskara Langego pt. *Całość i rozwój w świetle cybernetyki*, Warszawa 1962.

a później parokrotnie powtarzanego — po raz ostatni w roku 1958 na uniwersytecie kalifornijskim. Omawiana książka jest rekonstrukcją tych wykładów z notatek pozostawionych przez samego Austina oraz notatek jego byłych słuchaczy.

W *Sense and Sensibilia* Austin zajmuje się zasadniczo jedną tylko sprawą: krytyczną analizą pewnej filozoficznej teorii postrzegania, nazywanej czasem „teorią reprezentacjonistyczną” (terminu tego zresztą on sam nie używa). Myśl przewodnią tej teorii formułuje następująco: „...nigdy nie postrzegamy bezpośrednio przedmiotów materialnych (względnie materialnych rzeczy), lecz jedynie dane zmysłowe (czy też nasze własne idee, wrażenia ... itd.)” (str. 2). Austin wskazuje, że jest to teoria bardzo stara — już w czasach Platona nie była ona nowością. Jednak za podstawę rozbioru krytycznego teorii reprezentacjonistycznej nie obiera ani jej ujęć najdawniejszych, ani klasycznych — np. Kartezjusza, a zwłaszcza Locke'a — lecz współczesne; głównie zaś to, które daje Ayer w *The Foundations of Empirical Knowledge*.

Jeśli chodzi o metodę uprawianej przez Austina filozofii lingwistycznej, to omawiana książka nie wnosi tu niczego nowego w stosunku do jego *Philosophical Papers*, opublikowanych przed rokiem. Widać to wyraźnie z summarycznej oceny teorii reprezentacjonistycznej, którą Austin daje zaraz na wstępie: „Ogólnie rzecz biorąc sądzę, że doktryna ta jest typowym przykładem myślenia scholastycznego. Wypływa ona po pierwsze z obsesyjnego zajmowania się paru słowami, których użycie pojmuje się w sposób nader uproszczony — ani się go należycie nie rozumie, ani starannie nie bada, ani właściwie nie opisuje. Po drugie zaś z ulegania obsesji paru, i niemal zawsze tych samych, połowicznie zbadanych »faktów«... Tymczasem w rzeczywistości używamy naszych potocznych słów w sposób daleko subtelniejszy..., niż się to filozofom zwykle wydaje” (str. 3).

Sense and Sensibilia są interesujące głównie ze względu na zawartą w nich nową i oryginalną argumentację przeciwko reprezentacjonistycznej teorii postrzegania — teorii, która tak wielką rolę odegrała w całej nowożytnej teorii poznania, a i dziś jest nadal nie tylko szeroko uznawana, lecz ponadto uważana często za coś samo przez się zrozumiałego. Są one też bardzo instruktywne i pod innym względem. Dzięki temu, że rozważa się w nich pewien klasyczny problem epistemologiczny, pozwalają dostrzec wyraźnie pewne założenia ogólnofilozoficzne, zawarte w stanowisku filozofii lingwistycznej. Założenia te wydają się bardzo bliskie „filozofii zdrowego rozsądku”, którą głosiła kiedyś szkoła szkocka. Ponieważ jednak w pismach Austina nie wzmiankuje się nigdzie ani Reida, ani innych przedstawicieli tej szkoły, trudno powiedzieć, czy mamy tu do czynienia tylko ze zbieżnością poglądów, czy też z ich zależnością.

Bogusław Wolniewicz

Polemika

Klemens Szaniawski

W sprawie kanonów indukcji

W swym omówieniu polskiego przekładu *Systemu logiki* Milla p. dr Leon Gumański polemizuje z pewnymi twierdzeniami zawartymi w napisanym przeze mnie wstępie do owego wydania. Korzystając z uprzejmego zaproszenia do repliki, chciałbym przede wszystkim podziękować dr Gumańskiemu za uwagę, jaką zechciał poświęcić memu — nie roszczęmu sobie pretensji do szczególnej oryginalności — wprowadzeniu do dzieła Milla. Zarazem pragnąłbym zaznaczyć odmiennosc swoich poglądów na poruszane przez Autora zagadnienia.

Zacznę od sprawy ogólnej. Dr Gumański kwestionuje traktowanie kanonów indukcji eliminacyjnej jako dedukcji z niepewnych założeń (por. zwłaszcza końcowe fragmenty jego artykułu). Muszę w związku z tym stwierdzić, iż nie jestem inicjatorem takiej tendencji, chociaż się z nią w pełni solidaryzuję. Wedle tej tendencji interpretują kanony Milla m. in. następujący logicy: K. Ajdukiewicz¹, T. Kotarbiński², H. Greniewski³, Z. Czerwiński⁴; listę nazwisk — polskich i obcych — można by bez trudu kontynuować; nie ulega wątpliwości, że „dedukcyjna” interpretacja indukcji eliminacyjnej jest w literaturze logicznej dominująca. Wymienieni autorzy zajmują na ogół odmienne stanowiska co do dodatkowych założeń, które należałoby przyjąć po to, by wniosek wynikał z przesłanek. We wstępie do *Systemu logiki* opowiedziałem się za wersją bodaj najprostszą, idąc za sugestią zawartą w *Elementach* Kotarbińskiego, a rozwiniętą (w sposób nieco odmienny niż mój) przez H. Greniewskiego.

Powstaje pytanie, czy sam Mill rozumiał swoje kanony jako reguły niezawodnego wnioskowania z niepewnych przesłanek. Co się tyczy kanonu różnicy, tekst jego nie nasuwa pod tym względem wątpliwości (zresztą mój Krytyk także tego bodaj nie kwestionuje). Co do innych kanonów sprawa jest otwarta, ponieważ wypowiedzi Milla nie są pod tym względem jednolite i jednoznaczne. Być może jednak, że rozumiał on np. swój kanon jedynej zgodności (w różnych wersjach) jako nie zapewniający prawdziwości wniosku przy prawdziwości wszystkich, nawet domyślnych, przesłanek. Można by

---

¹ K. Ajdukiewicz: *Język i poznanie*, Warszawa 1960, str. 75—78.

² T. Kotarbiński: *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Lwów 1929, str. 310—324.

³ H. Greniewski: *Elementy logiki indukcji*, Warszawa 1955.

⁴ Z. Czerwiński: *O pojęciu przyczyny i kanonach Milla*, *Studia Logica*, t. IX, 1960.

wówczas pokusić się o jego rekonstrukcję na wzór kanonu jedynej różnicy. Jak pisze T. Kotarbiński, „...powstaje zadanie takiego przykrojenia kanonów Millowskich, przy którym okazałaby się widoczną wartość myśli głównej, nie dość szczęśliwie w nich ujętej. I otóż zdaje się jasnym, że jednym z pierwszych postulatów sanacji musi być tutaj ujawnienie ograniczeń i interpretacyj, niezbędnych a przemilczanych”⁵. Nie sądzę, aby była to działalność nieuprawniona, dopóki nie twierdzi się kategorycznie, iż tak właśnie na pewno myślał autor interpretowanego tekstu. Istotnym kryterium użyteczności interpretacji jest zgodność zrekonstruowanych dyrektyw z praktyką naukową.

A teraz parę słów o kwestiach bardziej szczegółowych. Dr Gumański twierdzi, że Mill nie akceptowałby założenia dotyczącego „trafnego wyodrębnienia” zbioru zdarzeń poprzedzających. Na poparcie tej tezy cytuje fragment tekstu. Sądzę, iż tekst ten świadczy co najwyżej o tym, iż Mill nie darzyłby takiego założenia pełnym zaufaniem. Jednakże hipotetyczność założenia, które głosi, że wśród wyodrębnionych poprzedników znajduje się przyczyna danego zdarzenia, nie jest bynajmniej kwestionowana przez zwolenników „dedukcyjnej” interpretacji indukcji eliminacyjnej.

Krytyk mój zarzuca mi też niekonsekwencję. Twierdzi mianowicie, że (wbrew wypowiedzianemu przez mnie pogładowi) obserwacje

$$A_1, A_2, \bar{A}_3; a$$

$$A_1, \bar{A}_2, A_3; a$$

wystarczą — przy założeniu, iż jedno ze zdarzeń A_1, A_2, A_3 jest przyczyną a — do wyciągnięcia wniosku: A_1 jest przyczyną a . Otóż muszę przypomnieć memu Krytykowi, że przez „przyczynę a ” rozumiałem w swym artykule „warunek dostateczny zajścia a ” (dr Gumański czyni mi nawet z tego tytułu zarzut). Przy takim jednak pojmowaniu słowa „przyczyna” wniosek nie wynika z wymienionych wyżej przesłanek, o czym poucza nas elementarna rachunek logiczny; fakt, że zaszło a mimo nie zajścia A_3 , nie uprawnia bynajmniej do twierdzenia, iż A_3 nie jest przyczyną a ; podobnie dla A_2 .

Z tego samego powodu za nieporozumienie muszę uznać wypowiedziany na innym miejscu zarzut, że rekonstruując kanon jedynej zgodności nie zauważyłem jakoby, iż wystarczyłaby tu jedna przesłanka, mianowicie

$$A_1, \bar{A}_2, \bar{A}_3; a,$$

inne natomiast wymienione przeze mnie są „całkowicie zbędne”. Otóż nie wystarczyłaby, ponieważ nie wynika z niej bynajmniej, że ani A_2 , ani A_3 nie są warunkami dostatecznymi zajścia a . Zatem nie wynika też, że A_1 jest takim dostatecznym warunkiem.

Dr Gumański kwestionuje ponadto przyjętą przeze mnie interpretację słowa „przyczyna”. Twierdzi mianowicie, że w pewnych przynajmniej swoich wypowiedziach Mill rozumiał przez przyczynę warunek konieczny i dostateczny zarazem. Nie wykluczam bynajmniej, że i takie pojmowanie przyczyny można Millowi zasadnie przypisać; nawiasem mówiąc, kanony indukcji uległyby wówczas skrajnemu uproszczeniu. Chciałbym jednak zauważyć, że tak mocne rozumienie słowa „przyczyna” uniemożliwiłoby stosowanie go w bardzo wielu przypadkach, w których się je faktycznie stosuje. Wybrałem

⁵ T. Kotarbiński: *op. cit.*, str. 317, podkr. autora.

więc rozumienie słabsze, do czego — jak sądzę — niejeden fragment tekstu stwarza podstawy.

Kończąc te szkicowe uwagi pragnę zaznaczyć, że zawarta we wstępie do *Systemu logiki* wersja dyrektyw indukcji eliminacyjnej ma — pod wieloma względami — charakter świadomie uproszczony, jest bowiem wynikiem zamierzenia popularyzatorskiego. Swoim poglądom na kanony indukcji dałem wyraz nieco pełniejszy w pracy pt. *O indukcji eliminacyjnej*⁶.

---

⁶ *Fragmety Filozoficzne*, seria druga. Warszawa 1959, str. 291—306.

Autoreferaty z odczytów i wykładów

OLGIERD NARBUTT: Sylogizmy Wiszowatego w świetle krytyki Leibniza. (Konferencja Grupy Historii Logiki PAN w Krakowie, 7 maja 1960 r.).

Najpierw parę słów o filozofii i logice epoki baroku. — Jedną z cech filozofii baroku była wolność (podobnie jak w sztuce tej doby). Wyrazem tej wolności była przede wszystkim różnorodność formacji filozoficznych. Zamiana autorytetów filozoficznych dokonana w renesansie, dopiero teraz wydała nowe owoce, odrodzenie bowiem nie wytworzyło żadnego wielkiego systemu, reformacja zaś „...wiodła do pochłonięcia filozofii przez teologię”¹. W filozofii baroku — inaczej: silne zaangażowanie teologiczne właśnie przyczynia się do zróżnicowania filozofii. Ale właśnie rzecz w tym, że teologia nie jest już tak aneksyjnie nastawiona, jak w dobie reformacji, a różnice w orientacji teologicznej są raczej bodźcem do poszukiwań. Czasem — jak u Leibniza — osiągnięcia w filozofii równają się teologicznym bodźcom: są tak samo teocentryczne. Czasem — jak u Spinozy — bodźce teologiczne były tylko okazją do stworzenia obcego im systemu.

Zaangażowanie teologiczne nie zawsze dawało tak dojrzałe rezultaty — i filozofia baroku obok pełnych, ambitnych systemów pozostawiła wiele filozoficznego przyczynkarstwa. Poziom tych prac bywał różny, zależnie od środowiska, w których powstały. Wiele z nich nie wniosło niczego naprawdę nowego. W przeważnej jednak części były one poświęcone cyzelowaniu narzędzi logicznych. Bo i logika była w pewnym sensie „zaangażowana teologicznie”. To znaczy, że z logiki formalnej uprawiano działy przydatne dla teologicznych dysput, powszechnych w tej dobie. Najczęściej, najobszerniej, i często z prawdziwą subtelnością omawiano zagadnienia przeciwieństwa i sprzeczności oraz sposoby uzgadniania twierdzeń. Traktowano o prawidłach negowania zdań i o pozornych sprzecznościach — kładziono nacisk na unikanie wyrazów niejasnych i na poprawność rozumowania.

Wszystko to odbywało się na marginesie siedemnastowiecznych poszukiwań nowej metodologii i było wyrazem prób oparcia teologii o logikę. Przekonanie, że przez perfekcję logiczną, przez wysubtelnienie języka i ścisłość rozumowania da się zlikwidować znaczną część sporów i wątpliwości, było w epoce baroku dość powszechne — i Pascal ze swoją nieufnością należy tu do mniejszości. Przekonanie to podzielali ludzie różnych obozów: protestanci tak samo jak katolicy. I z równym zapałem pracowali w zamierzonym kierunku, a wynik tej pracy nie był obojętny dla filozofii: rozwijała się.

---

¹ Tatarkiewicz W., *Historia filozofii t. 2 Filozofia nowożytna do roku 1830*, wyd. 4, Warszawa 1949, str. 10—11.

Na polskim terenie rozmaite były owoce tych poszukiwań i prób. Jedne naprawdę interesujące, jak w pracach środowiska gdańskiego (np. rozprawy Henryka Nicolai, który „pragnął — podobnie zresztą jak Keckermann — w logice znaleźć oparcie dla teologii”²); inne mocno anachroniczne, choć nie pozbawione subtelności (scholastyka wileńska). Niekiedy prowadzące do dziwactw, jak u osławionego Wojciecha Tytkowskiego, którego *Philosophia curiosa*, a zwłaszcza książka pt. *Uczone rozmowy*, często pomimo dziwacznych sformułowań zawierają wiele poważnych zagadnień.

*

Jest już niemal truizmem w historii filozofii w Polsce uważać innowierców, zwłaszcza arian, za racjonalistów. Fakty potwierdzają to — lecz tylko częściowo. To prawda, że atakując doktrynę katolicką robili to głównie z pozycji racjonalizmu. Ich zasługą jest, że przy tej okazji przyswajali Polsce myśli wielkich klasyków filozoficznych XVII wieku. Jednak racjoniści w krytyce, potrafili być fideistami w programie. Oczywiście, nie wszyscy. Nie było jednolitości w ich poglądach. Jedni — jak Crusius — uciekali w czysty fideizm i ich światopogląd obywatel się jakoś bez racji rozumowych. Inni, bardziej radykalni, dochodzili w swej racjonalistycznej krytyce do religii naturalnej, przygotowując tym deizm XVIII wieku. Do tych należał Andrzej Wiszowaty (1608—1678).

Urodzony w Filipowie (woj. trockie) pochodził z rodziny ariańskiej (matka jego była córką Socyna). Wybitny działacz ariański przejęty był racjonalistycznym programem a jednocześnie relatywizmem pojęć, że zaś w rozbitym chrześcijaństwie nie mógł znaleźć oparcia, szukał go w religii naturalnej. Wszędzie tropił sprzeczności logiczne — przede wszystkim w dogmatach katolickich, a że był antytrynitarzem, najwięcej uwagi poświęcił dogmatowi o Trójcy Św. Jego rozprawą pt. *De S. Trinitate obiectiones quaedam* (1665 r.) zainteresował się Leibniz. Krytykę tej rozprawy przeprowadził w swojej *Defensio Trinitatis* (1671 r.).

Antytrynitarna rozprawa Wiszowatego usiłuje wykazać sprzeczności logiczne dogmatu o Trójcy Św. W tym celu Wiszowaty konstruuje kilka sylogizmów. Leibniz wykrył błędy formalne w pięciu z nich i tylko w jednym wypadku nie zakwestionował formalnej poprawności rozumowania, lecz odwołał się do fałszu zdań będących przesłankami.

Z krytyki przeprowadzonej przez Leibniza wynika, że sylogizmy Wiszowatego zawierają bądź zamaskowane błędy *quaternio terminorum*, bądź są błędne na skutek naginania do sylogistyki Arystotelesowej zwrotów zawierających stałe logiczne nie uwzględnione przez tę sylogistykę. W pierwszym wypadku chodzi o sylogizm wymienione przez Leibniza w jego rozprawie pt. *Defensio Trinitatis (Theologiae cursus completus, Parisiis 1841 t. 8)* w col. 751—2 p. III, col. 755 p. XIX i col. 753 p. VIII — przy czym sylogizm podany w col. 751 p. III (pomieszenie terminu *creatio* z logiczną sumą terminów *creatio-processio*) i sylogizm sformułowany w col. 755 p. XIX (pomieszenie pojęcia wszechmocności z pojęciem *apropriacji*) zawierają ekwiwokacje wykraczające poza problematykę logiczną, zaś sylogizm z col. 753 p. III (pomieszenie supozycji zwykłej z formalną) zawiera ekwiwo-

² Dąmbaska I., *Logika w gimnazjum akademickim gdańskim w pierwszej połowie XVII wieku*, Rocznik Gdański, XV/XVI, Gdańsk 1956/1957, str. 219.

kację mieszczącą się w problematyce logicznej. W wypadku drugim (błędy wynikłe na skutek naginania do sylogistyki Arystotelesa zwrotów zawierających stale logiczne nie uwzględnione przez tę sylogistykę) chodzi o sylogizmy z col. 753 p. IX i z col. 757 p. XXIII, w których Wiszowaty nie zdaje sobie sprawy z odrębności spójników łączących nazwy przedmiotów złożonych, których nie da się zdefiniować przy pomocy spójników międzyzdaniowych.

Zarzuty Wiszowatego dały powód Leibnizowi do rozważań nad problemem, czy orzekanie o danym przedmiocie tych cech, które przysługują tylko jego częściom, doprowadza do konfliktu z zasadą sprzeczności. Leibniz dopuszcza taką regułę językową, z tym jednak zastrzeżeniem, że zdanie jest wypowiedziane w pełnej postaci lub uzupełnienie jego jest domyślne (*dummodo reduplicatio addatur vel subintelligatur*³). Wieloznaczność łącznika „i” między nazwami, ewentualnie posługiwanie się w języku potocznym zdaniami, w których orzecznik został skrócony do nazwy jednego elementu jakiejś złożonej całości, tak że należy się domyślać, iż za tą nazwą ukrywają się jeszcze inne, które powinny być z nią połączone jakimiś spójnikami — sprawia niekiedy, że można otrzymać tezy stwierdzające identyczność dwóch indywiduów, które w rzeczywistości nie są identyczne⁴.

Zdawał sobie z tego sprawę Leibniz, o czym świadczy skonstruowany przezeń dla egzemplifikacji sylogizm, będący rzekomym zarzutem przeciwko dogmatowi o Trójcy Św. W skróceniu tak można wypowiedzieć ten wywód:

Bóg jedyny jest Ojcem Syna Bożego
Bóg jedyny jest Synem Bożym
Ojciec Syna Bożego jest Synem Bożym⁵.

Łatwo się domyśleć, o co tu Leibnizowi chodzi. W zdaniu: Bóg Ojciec i Syn Boży i Duch Św. są jednym Bogiem — spójnik „i”, występujący między nazwami poszczególnych Osób Trójcy Św. nie da się zdefiniować przy pomocy „i” międzyzdaniowego. Dlatego przesłanki wyżej opisanego sylogizmu są tylko skrótami zastępczymi dla powiedzenia: Bóg jest Bogiem Ojcem i Bóg jest Synem Bożym i Bóg jest Duchem Św. — o ile te zdania mają być tak rozumiane, że ich orzeczniki mają postać rozwiniętą, bez żadnego domyślnego uzupełnienia.

Wreszcie sylogizm z col. 758 p. XXIX — poprawny. Przedstawia się on u Wiszowatego następująco:

Natura boska (deitas), która jest w Bogu, nie jest wcielona
Natura boska, która jest w Synu Bożym, jest wcielona
Natura boska, która jest w Synu Bożym, nie jest tą naturą boską, która jest w Bogu Ojcu

---

Są liczne natury boskie (plures deitates)⁶.

Leibniz odpowiedział na to: *Nego minore. Non deitas, sed personalitas potius Filii Dei incarnata est.* Odpowiedź jest lakoniczna, gdyż autor z wieku

³ Leibniz G. W., *Defensio Trinitatis...*, (w:) *Theologiae cursus completus*, Mg, Parisiis 1841, t. 8, col. 751.

⁴ Por. Budzanowska M., *Refleksje nad „Wiarą Oświeconych”*, Ateneum Kapłańskie, t. 60, Włocławek 1960, str. 147.

⁵ Por. Leibniz, op. cit., col. 757.

⁶ Ibid., col. 757

XVII-ego zakłada słusznie, że znajomość ontologii scholastycznej i jej znaczeniowych założeń jest powszechnie znana. Leibnizowi chodziło o to, że podmiot przesłanki mniejszej nie jest kategorii *universale* — jak mylnie sądził Wiszowaty — lecz *individuum*. Najwnikliwszą współczesną analizę tych terminów dał prof. K. Ajdukiewicz w swoich rozważaniach nad problemem istnienia powszechników w sformułowaniu semantycznym⁷.

Jak widać z repliki Leibniza Wiszowaty nie wykazała się kulturą logiczną. Co w tej replice szczególnie jest interesujące, to nowsza problematyka logiczna, wykraczająca poza tzw. logikę tradycyjną. A tu wysuwa się głównie następujące zagadnienie: zwrócenie przez Leibniza uwagi na fakt, że stałe logiczne sylogistyki nie obejmują bogactwa funktorów języka potocznego.

Leibniz posługuje się językiem, w którym można sformułować tezę, że istnieją takie kategorie ontologiczne, jak *individuum* i *universale*. Historia założeń znaczeniowych poszczególnych języków filozoficznych nie została jeszcze nawet najogólniej opracowana. Zdobywcą logiki współczesnej, która odróżniła fałsz od nonsensu, uwydatniła potrzebę przestrzegania reguł dotyczących tego, jakie funktory z jakimi argumentami wolno łączyć w danym języku, aby otrzymać całość sensowną. W świetle tych odkryć dzisiejszemu logikowi terminy takie, jak *individuum* i *universale* — mówią więcej, niż logikom ubiegłych stuleci, gdyż logika współczesna może je ująć w świetle analizy semantycznej.

OLGIERD NARBUTT: Juan Caramuel de Lobkowitz (1606—1682) o *metalogice*. (VI Konferencja Grupy Historii Logiki PAN w Krakowie, 28 kwietnia 1962 r.).

Pojęcie metateorii jest pojęciem XX wieku. Pojawia się ono najpierw w związku z matematyką jako *metamatematyka* u D. Hilberta, który pierwszy wykazał zasadniczą różnicę między matematyką jako teorią sformalizowaną, a *metamatematyką*, jako nauką o tej teorii. Lecz pomysł szybko został przeniesiony i zastosowany do logiki, a stało się to dzięki warszawskiej szkole logicznej: wyrażenie *metalogika* pojawia się pierwszy raz w 1930 roku w artykule J. Łukasiewicza i A. Tarskiego¹.

Okazuje się jednak, że już w wieku XVII termin *metalogika* był w użyciu², a zdarzyło się to nawet w wieku XII w dziele Jana z Salisbury pt. *Metalogicus*. Jeśli chodzi o J. Caramuela de Lobkowitz, to umieszcza on ów termin nie tylko w tytule dzieła: *Metalogica, disputationes de logicae essentia proprietatibus et operationibus continens*, Francofurti 1654 — ale używa go we wszystkich niemal rozważaniach tej pracy. Pytanie, które nas interesuje, brzmi: czy Caramuel używał go w znaczeniu dzisiejszym?

Zanim odpowiemy na to pytanie, należy ustalić przynajmniej niektóre ze znaczeń terminu *metalogika*. Można wyróżnić trzy takie znaczenia.

⁷ Por. Ajdukiewicz K., *W sprawie „uniwersaliów”*, Przegląd Filozoficzny, (XXXVII), 1934, str. 219—234.

¹ Łukasiewicz J. i Tarski A., *Badania nad rachunkiem zdań (Untersuchungen über den Aussagenkalkül)*, Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, XXIII, 1930, Wyd. III, Warszawa 1930.

² Tatarzkiewicz W., *Metalogika XVII wieku i logika XVIII wieku*. Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności, nr 5: posiedzenie Komisji Filozoficznej z dn. 25 V 1951, Kraków 1951.

1. Metalogika to wszelkie rozważania o logice. Jest to znaczenie oparte niejako o etymologię wyrazu $\mu\epsilon\tau\acute{\alpha}$ (poza). Przy takim znaczeniu, rozważania metalogiczne zawierałyby w sobie wszystko, nawet filozofię logiki. O ile wiadomo, nie używa się dziś terminu metalogika w tak szerokim znaczeniu.

2. Metalogika, to zbiór twierdzeń o języku logiki — niekoniecznie sformalizowany.

3. Metalogika, to sformalizowana teoria systemów dedukcyjnych logiki.

Którego z trzech wymienionych znaczeń trzyma się Caramuel, posługując się terminem metalogika? Przede wszystkim — pierwszego. Już sam punkt wyjścia rozważań Caramuela jest etymologiczny. W rozdziale zatytułowanym „Nomen Metalogicae” mówi na samym początku co następuje: „*Μετὰ* aequivalet praepositioni nostrae *trans*, et hanc ob rem Aristoteles metaphysicam vocavit *illam scientiam*, in qua agitur de difficultatibus, quae *μετὰ τὰ φυσικά* quae se subrigunt ultra quaestiones physicas. [...] Metalogica excitabit et discutet quaestiones et controversias, quae ultra logicam nempe *illam*, sine quarum notitia adhuc logica potest subsistere, licet non in flatu et gradu nobili seu eminenti”³.

Gdy jednak Caramuel omawia zadania metalogiki, to widać, że mówi o niej także w znaczeniu drugim. Mianowicie: „*Agimus igitur in metalogica de nominibus et hoc grammaticae, de operationum mentis operationibus et harum essentia, numero, obiectis, connexione, et ita philosophice...*”⁴.

Mówiąc bowiem: „*Agimus [...] in metalogica de nominibus et hoc grammaticae*”, wskazuje, ni mniej ni więcej, na to, że metalogika traktuje o wyrażeniach logiki rozważanych od strony syntaktycznej, wydaje się więc rozumieć metalogikę w znaczeniu drugim (jako zbiór wyrażań o języku logiki). Gdy zaś mówi, że „*agimus [...] in metalogica [...] de operationum mentis operationibus et harum essentia, numero, obiectis et ita philosophice*” — to staje wyraźnie na gruncie znaczenia pierwszego, które do metalogiki włącza także filozofię logiki.

Pojęciu metalogiki jako sformalizowanej teorii systemów dedukcyjnych jest Caramuelowi obce. Według Caramuela metalogika uzasadnia twierdzenia logiki: „*His tribus logicis [obok: naturalnej, nabytej i szkolnej — przyp. mój] addenda est quarta, quam [...] metalogicam vocamus, cujus est regulas ab artificiali logica traditas altiore indagine examinare et propugnare et quidem sine hac secure et sine lapsu dialecticare potes, scientificè vero non potes*”⁵.

W związku z tym metalogika pozostaje u Caramuela na tym samym stopniu języka, co sama logika, co jest niezgodne ze współczesną koncepcją metalogiki. Współcześnie *μετὰ*, to tyle, co „na temat czegoś”, „o czymś”, podczas gdy dla Caramuela *μετὰ*, to tylko poza. Caramuel rzeczywiście szuka w całej swojej książce uzasadnień dla reguł logicznych (np. „*Sane sine lapsu et secure ut enim universalem asserentem in particularem, et non in aliam universalem convertas, sufficit illam regulam scias, nimirum: Simpliciter FECI, convertitur EBA per accid. ACTIO per contrap. sic fit conversio tota — licet, cur haec sit ita pronunciata, nescias; id enim Metalogica docet*”⁶), jednak uzasadnianie to odbywa się na tym samym poziomie językowym.

³ Caramuel de Lobkowitz J., *Metalogica, disputationes de logicae essentia, proprietatibus et operationibus continens*, Francofurti 1654, s. 4.

⁴ *Ibid.*, s. 4.

⁵ *Ibid.*, s. 13.

⁶ *Ibid.*, s. 13.

Mylne więc byłoby przypuszczenie, że termin metalogika został przez Caramuela użyty w tym samym znaczeniu, co obecnie.

LEOPOLD REGNER: Wnioskowanie ze skutku według J. Zabarelli. (VI Konferencja Grupy Tematycznej Historii Logiki, dnia 28 kwietnia 1962 r. w Krakowie).

Zabarella (1532—1589) zwracał szczególniejszą uwagę na te zagadnienia logiki i metodologii, które Arystoteles potraktował raczej ubocznie. Jednym z tych zagadnień jest dowód *a posteriori*, czyli — jak je Zabarella nazywa — dowodzenie ze skutku. Oto streszczenie poglądu Zabarelli na to zagadnienie: Nauka polega na wiedzy, a wiedzę osiąga się dzięki metodzie: wiedzę doskonałą, czyli poznanie, dla czego (*propter quid*) coś tak a tak jest — dzięki metodzie dedukcyjnej (*methodus demonstrativa*), wiedzę niedoskonałą, czyli poznanie, że (*quod*) coś tak a tak jest, — dzięki metodzie analitycznej (*methodus resolutiva*). Metoda dedukcyjna jest narzędziem nauk, których principia są znane, metoda analityczna jest narzędziem poszukiwania principiów w tych naukach, których principia nie są jeszcze znane. Metoda analityczna polega na przejściu od podrzędnego (*ab inferioribus*) do nadrzędnego (*ad superiora*), a mianowicie bądź to od szczegółowego do ogólnego przez indukcję (*inductio*), bądź to od skutku do przyczyny przez wnioskowanie ze skutku (*demonstratio ab effectu*). Zabarella nie uważa indukcji za dowodzenie, lecz za bezpośrednie uznanie powszechności tego, co jest widoczne w przypadku jednostkowym. Indukcja jest możliwa tylko wtedy, gdy istnienie nadrzędnego w podrzędnym podpada pod zmysły. Indukcja jest bezużyteczna, gdy chodzi o stwierdzenie przyczyny, która nie podpada pod zmysły. Do poznania tego rodzaju przyczyny prowadzi wnioskowanie ze skutku. Zabarella zastrzega się, że warunkiem prawidłowego wnioskowania ze skutku jest równoważność między przyczyną a jej skutkiem, czyli między racją a jej następstwem, tak aby zwykle odwrócenie zdania powszechnie twierdzącego M a P, w którym M oznacza przyczynę (rację), zaś P — skutek (następstwo), było możliwe. Wówczas schematem dowodu z przyczyny jest tryb Barbara, w którym większa przesłanka ma postać zdania M a P, a schematem dowodu ze skutku jest tryb Barbara, w którym większa przesłanka ma postać zdania P a M. Ponieważ jednak dowód ze skutku prowadzi jedynie do stwierdzenia, że (*quod*) coś tak a tak jest, przeto nauka, której celem jest poznanie, dla czego (*propter quid*) coś tak a tak jest, nie zatrzymuje się na stwierdzeniu, że ta a ta przyczyna istnieje, lecz niejako nawraca i z istnienia przyczyny wykazuje, dla czego dany skutek istnieje koniecznie. Tego rodzaju nawrót w dowodzeniu (*recursus in demonstratione*) jest rozumowaniem złożonym, które składa się z trzech następujących stopni: 1) stwierdzenie, że istnieje przyczyna M takiego a takiego skutku P, 2) stwierdzenie, że przyczyna M musi mieć takie a takie właściwości, 3) stwierdzenie, że ponieważ istnieje przyczyna M, przeto musi również istnieć skutek P. Przykładami takiego właśnie nawrotu w dowodzeniu mają być — zdaniem Zabarelli — wnioski Arystotelesa w pierwszej i ostatniej księdze *Fizyki* o istnieniu materii pierwszej i Pierwszego Poruscyciela.

Rozróżnienie między indukcją a dowodzeniem ze skutku odpowiada — przynajmniej w przybliżeniu — dzisiejszemu rozróżnieniu między indukcją zwykłą, czyli uogólniającą (rozszerzającą, *induction amplifiante*) a indukcją eliminacyjną, do której odnoszą się tzw. kanony J. S. Milla.

WIESŁAW SZTUMSKI: Analiza pojęcia przyczyny i skutku w fizyce cząstek elementarnych. (Oddział Pol. Tow. Filoz. w Toruniu, 21 V 1962 r.).

Centrum badań doświadczalnych i teoretycznych fizyki współczesnej stanowi teoria cząstek elementarnych, której aktualność polega na tym, że bada ona najważniejszy problem przyrodoznawstwa — problem budowy materii. Cząstki elementarne są zasadniczymi składnikami wszystkich znanych obiektów materialnych — zarówno materii substancjalnej, jak i polowej. Cząstki te posiadają określoną masę spoczynkową, ładunek elektryczny, spin i inne właściwości fizyczne. We współczesnej fizyce bada się nie tylko oddziaływanie między cząstkami elementarnymi, ale nawet problem budowy poszczególnych cząstek. Za pomocą cząstek o wysokiej energii uzyskiwanych w nowoczesnych synchrofazotronach można wnikać daleko w głąb mikroświata i badać obiekty milion razy mniejsze od rozmiaru atomu. Cząstek elementarnych nie da się obserwować bezpośrednio za pomocą zmysłów; o ich istnieniu i zachowaniu się możemy sądzić tylko na podstawie efektów, jakie one wywołują w ciałach bezpośrednio obserwowalnych. Dlatego największe odkrycia fizyki cząstek elementarnych byłyby nie do pomyślenia bez korzystania z przyczynowego zdeterminowania zjawisk zachodzących w mikroobszarach, a w szczególności bez stosowania zasady przyczynowości.

W badaniach dotyczących cząstek elementarnych szczególnie ważne i nieodzowne dla wyciągania prawidłowych wniosków z tych badań jest ujęcie więzi przyczynowo-skutkowej w sposób dialektyczny.

Dialektyka więzi przyczynowo-skutkowej tkwi w określeniu samoruchu materii, we wszechzwiązku rzeczy i zjawisk: różne strony, właściwości wzajemnego oddziaływania obiektów materialnych odbijają się właśnie w pojęciach przyczynowości, prawidłowości, konieczności, przypadkowości itd. Współdziałanie dwóch rzeczy A i B na siebie, a więc działanie pierwszej z nich na drugą ($A \rightarrow B$) i drugiej na pierwszą ($B \rightarrow A$), warunkuje zmianę obu tych rzeczy: A przechodzi w jakieś A' , a B w B' , co krótko można symbolicznie zapisać w postaci następującej implikacji:

$$(1) \quad (A \rightarrow B) \rightarrow (A \rightarrow A'). \quad (B \rightarrow B').$$

W tym przypadku przyczyną jest wzajemne oddziaływanie między A i B, a skutkiem — pojawienie się nowych rzeczy A' i B' w wyniku tego oddziaływania.

Abstrahując od zwrotnego działania B na A, przyjmując zatem jednostronne działanie A na B, w rezultacie którego wyłącznie B przejdzie w B' , dochodzimy do bardziej rozpowszechnionej postaci więzi przyczynowo-skutkowej mającej kształt:

$$(2) \quad (A \rightarrow B) \rightarrow (B \rightarrow B').$$

Tutaj A na pewno ulega też jakiejś zmianie i przechodzi w inne A'' , ale ze względów praktycznych wygodnie jest tę zmianę pominąć.

Możemy więc mówić niejako o dwóch rodzajach więzi przyczynowo-skutkowej: ogólnej, wyrażonej zapisem (1), i jednostronnej, wyrażonej zapisem (2). Charakterystyczną cechą ważną dla obu rodzajów więzi przyczynowo-skutkowej jest to, że:

- (a) odbijają one określone strony realnie istniejących związków i współdziałań zjawisk — cecha „obiektywności”,
- (b) skutek nie wynika prosto z przyczyny, ale jest nieuchronnie przez nią wytworzony, zrodzony — cecha „genetyczności”.

Według zwykłego rozumienia przyczynowości, rzecz — nośnik przyczyny jest czynnikiem aktywnym, a rzecz — nośnik skutku — czynnikiem biernym. Jakkolwiek „mechanizm” więzi przyczynowo-skutkowej nie został dotąd jeszcze dostatecznie rozpracowany, to wiadomo, że polega on na wewnętrznej interakcji cząstek, stron, tendencji rzeczy-przyczyny i rzeczy-skutku. Dlatego przyczyny należy szukać i w ciele aktywnym, i w biernym, a w wypadku oddziaływania pośredniego — także w ośrodku łączącym oba ciała. Zatem istota więzi przyczynowo-skutkowej w wypadku jednostronnego działania jednej rzeczy na drugą polega na tym, że zewnętrzne działanie jednej rzeczy (przyczyny) załamuje się na wewnętrznej naturze drugiej (skutku). Oznacza to, że aktywnym jest nie tylko ciało działające na drugie, ale i ciało doznające działania, a rozgraniczenie ciał na czynne i bierne jest względne i umowne.

Odnośnie do stosunku między przyczyną i skutkiem w czasie, istnieje zarówno punkt widzenia, że przyczyna poprzedza skutek, jak i pogląd, że przyczyna i skutek są sobie jednoczesne. Wydaje mi się, że żadne z tych dwu stanowisk nie jest bezwzględnie słuszne. To, czy przyczyna wyprzedza skutek, czy koincyduje z nim w czasie, zależy przede wszystkim od rodzaju więzi przyczynowo-skutkowej. Jest ważną rzeczą wyróżnić tutaj dwa rodzaje działania jednej rzeczy na drugą: przypadek działania pośredniego poprzez jakikolwiek ośrodek oraz przypadek działania bezpośredniego, gdy obie rzeczy pozostające w związku przyczynowym stykają się ze sobą bezpośrednio. O ile w związku przyczynowym bezpośrednio stykających się ciał można mówić o jednoczesności przyczyny i skutku, o tyle w wypadku oddziałujących pośrednio na siebie występuje czasowe wyprzedzanie przyczyny przed skutkiem z uwagi na skończoną prędkość rozchodzenia się oddziaływania.

Zresztą w zjawiskach przyrodniczych trudno jest wyróżnić bezpośrednie oddziaływanie — jest ono możliwe tylko przy pewnych upraszczających założeniach, które np. dopuszczają istnienie układów izolowanych. Dlatego słuszniej jest mówić raczej wyłącznie o oddziaływaniu pośrednim — nawet w zjawiskach związanych z cząstkami elementarnymi.

Współczesna kwantowa teoria pola rozpatruje cząstki jako kwanty odpowiednich pól. Tak np. foton traktowany jest jako kwant pola elektromagnetycznego, elektrony i pozytrony — jako kwanty pola elektronowo-pozytronowego itd. Wzajemne oddziaływanie między dwiema cząstkami elementarnymi, np. między dwoma nukleonami odbywa się za pośrednictwem wirtualnych kwantów pola π -mezonowego: jeden nukleon wysyła wirtualny mezon π , a drugi go pochłania i na odwrót. Przy takiej wymianie wirtualnych mezonów π oba nukleony działają na siebie wzajemnie za pośrednictwem pola π -mezonowego.

Dalszym argumentem świadczącym o istnieniu wyłącznie oddziaływania pośredniego między cząstkami elementarnymi jest niemożliwość istnienia cząstek „izolowanych”. Nawet wtedy, gdy jakaś cząstka jest znacznie oddalona od drugiej, to może ona oddziaływać wzajemnie z próżnią, tak jak z określonym ośrodkiem materialnym. Oddziaływanie np. elektronu z próżnią można sobie wyobrazić w ten sposób, że elektron umieszczony w próżni wysyła foton i sam go pochłania. Mamy tu do czynienia z oddziaływaniem

wzajemnym cząstki elementarnej samej z sobą. To wzajemne oddziaływanie jest immanentną cechą zjawisk w obszarze fizyki cząstek elementarnych i warunkuje zmiany strukturalne tych cząstek. Dlatego w celu objaśnienia procesu przekształcania się cząstek elementarnych nie wystarcza pojęcie przyczyny jako zewnętrznego oddziaływania jednego przedmiotu na drugi, ale konieczne jest przedstawienie przyczyny jako wewnętrznego współdziałania cząstek układu.

Badania w zakresie cząstek elementarnych wymagają ciągłego stosowania zasady przyczynowości niezależnie od świadomości badacza, który może uznawać lub negować istnienie związków przyczynowo-skutkowych w mikroprocesach. Jakkolwiek w zjawiskach związanych z cząstkami elementarnymi można wyróżnić wiele sposobów determinowania — w szczególności determinację statystyczną i strukturalną — to wydaje mi się, że obecnie budowane teorie fizyczne powinny dążyć do formułowania prawidłowości występujących w mikroobszarach w postaci praw przyczynowych. Wszystkie inne rodzaje determinowania występują na różnych etapach poznawania tych zjawisk, spełniając rolę pomocniczą w badaniach naukowych; ale pełne, naukowe objaśnienie wiąże się zawsze nierozdzielnie z ustanowieniem związków przyczynowo-skutkowych. „Prawo przyczynowe — pisał M. Planck — jest drogowskazem pozwalającym nam w zamęcie zdarzeń znaleźć właściwy kierunek, w którym powinno iść badanie naukowe”.

WACŁAW HEINRICH: O poglądach Marksa i Engelsa na istnienie i przedmiot filozofii naukowej (Oddział Pol. Tow. Filoz. we Wrocławiu, 15 czerwca 1962 r.).

W okresie ożywionego rozwoju, w jaki filozofia marksistowska weszła w ostatnich latach, będącego równocześnie okresem sprawdzania pewnej części poglądów traktowanych poprzednio jako niewątpliwe, sprawdzania nie wymagające, poddano m. in. pod dyskusję problem przedmiotu filozofii marksistowskiej. Przebieg tej dyskusji pokazał wyraźnie, że wśród filozofów marksistowskich istnieją zasadnicze różnice w pojmowaniu przedmiotu filozofii marksistowskiej i że te różnice są także powodowane zasadniczymi różnicami w interpretowaniu poglądów Engelsa, dzielającego jego poglądy Marksa i Lenina na istnienie i przedmiot filozofii naukowej. Pewne przyczyny spowodowały, że mimo od dawna toczących się sporów o ich poglądy, nie zostały one dotąd bliżej, dokładniej zbadane. W niniejszym streszczeniu zostanie podana w dużym skrócie rekonstrukcja poglądów Marksa i Engelsa na istnienie i przedmiot filozofii naukowej.

Problem istnienia i przedmiotu filozofii naukowej jest problemem złożonym. Zasadniczą jego problematykę można określić przez następujące pytania: 1. Czy istnieje filozofia naukowa? 2. Jeżeli istnieje, czy istnieje tylko w postaci teorii filozoficznej czy również w postaci nauki filozoficznej, której bezpośrednim wytworem jest ta teoria? 3. Jeżeli istnieje w postaci teorii filozoficznej, jaki jest przedmiot tej teorii? 4. Jeżeli istnieje w postaci nauki filozoficznej, jaki jest przedmiot tej nauki? W niniejszym streszczeniu będę się starał podać bardzo krótko odpowiedzi Marksa i Engelsa na wyżej postawione pytania.

U podstaw poglądów Marksa i Engelsa na istnienie i przedmiot filozofii naukowej leżało twierdzenie, że postępujący rozwój pozytywnej nauki —

utożsamianej przez nich z nauką teoretyczną, czyli poznawczą — przejawiający się w rozwoju nauk szczegółowych oraz, będących ich wytworami, szczegółowych teorii naukowych, prowadzi i doprowadzi do rozplynięcia się w naukach szczegółowych wszystkich poznawczych dyscyplin ogólnych (ontologii, gnoseologii), a w naukowych teoriach szczegółowych — wszystkich poznawczych teorii ogólnych (ogólnych teorii rzeczywistości, ogólnych teorii poznania). Konsekwencją tego twierdzenia jest głoszone przez nich twierdzenie, że postępujący rozwój pozytywnej nauki prowadzi i doprowadzi do rozplynięcia się w niej teoretycznej filozofii. Marks i Engels sądzili, że niepotrzebne i niemożliwe jest istnienie jakichkolwiek nauk ogólnych (naukowej ontologii, naukowej gnoseologii), a istnieją tylko ogólne dyscypliny nienaukowe. Sądzili oni natomiast, że możliwe jest stworzenie ogólnych teorii naukowych (ogólnej naukowej teorii rzeczywistości, ogólnej naukowej teorii poznania) przez wyodrębnienie ogólnych składników szczegółowych teorii, ale istnienie takich ogólnych teorii uważali za rzecz wyjątkową i przejściową, kończącą się ich rozplynięciem w teoriach szczegółowych.

Do tego poglądu Marks i Engels doszli dość wcześniej — w okresie między napisaniem *Świętej rodziny* a *Ideologii niemieckiej*. Wtedy głosząc, że „tam, gdzie ustaje spekulatywne dociekanie, samodzielna filozofia pozbawiona zostaje warunków swej egzystencji”, że „jej miejsce zająć może co najwyżej pewne zestawienie najogólniejszych wyników, dających się wyabstrahować z rozważań nad historycznym rozwojem ludzi” (*Ideologia niemiecka*), zapowiadali zupełny zanik dyscyplin filozoficznych i teorii filozoficznych. Zapowiadając ich zanik, nie wykluczali jednak, że w warunkach walki klasowej, toczonej przez partię marksistowskie o obalenie kapitalizmu i ustanowienie komunizmu, trzeba będzie nadać teorii materializmu historycznego, jako światopoglądowi marksistowskiemu, postać teorii ogólnej, którą straci po nastaniu komunizmu. Marks i Engels zapowiadali nie tylko zanik teoretycznej, lecz również praktycznej (aksjologiczno-normatywnej) filozofii. Ponieważ — ich zdaniem — aksjologiczne składniki świadomości społecznej nie mogą zostać unaukowione, aksjologiczno-normatywna filozofia nie rozplynie się w pozytywnej nauce, lecz częściowo rozplynie się w dyscyplinach o charakterze czysto praktycznym, a częściowo zaniknie z braku zastosowania.

W późniejszym okresie Marks i Engels uznali, że marksistowski światopogląd będący teorią ogólną winien obejmować, obok ogólnej naukowej teorii społeczeństwa, również ogólną naukową teorię przyrody i ogólną naukową teorię poznania. Sądząc, że „jeżeli wyprowadzamy schematyzm świata nie z głowy, lecz tylko za pośrednictwem głowy z świata rzeczywistego, nie jest nam do tego potrzebna żadna filozofia, tylko pozytywna wiedza o świecie i o tym, co w nim zachodzi, a wynik w ten sposób otrzymany również nie jest żadną filozofią, tylko pozytywną wiedzą”, uważali oni, że „nowoczesny [marksistowski] materializm nie jest to w ogóle filozofia, tylko po prostu światopogląd, który potwierdzenia i pola działania nie szuka w jakiejś odrębnej nauce nauk [ogólnej nauce syntetyzującej wyniki nauk szczegółowych], lecz w konkretnych [szczełowych] naukach” (*Anty-Dühring*). Engels głosząc w dalszym ciągu zanik wszystkich ogólnych dyscyplin filozoficznych zauważył, że zaliczana do dyscyplin filozoficznych logika formalna, będąc odrębną nauką szczegółową, w naukach szczegółowych rozplynąć się nie może i dlatego — wzbogacana w przyszłości o nowy dział będący logiką dialektyczną — jako nauka pozostanie. „Nowoczesny materializm nie potrzebuje już filo-

zofii stojącej ponad innymi naukami. Z całej dotychczasowej filozofii pozostaje wtedy jako samodzielna dziedzina tylko nauka o myśleniu i jego prawach — logika formalna i dialektyka [logika dialektyczna]" (*Anty-Dühring*).

Po śmierci Marksa Engels zauważywszy, że mimo odmawiania przezeń i przez Marksa światopoglądowi marksistowskiemu cechy filozoficzności, światopogląd ten, pełniąc funkcje filozofii marksistowskiej, ogólnie jest uważany za filozofię marksistowską, postanowił uznać formalnie stan faktyczny. Uznawszy to, uważał, że obecnie „nadchodzi kres całej filozofii w dotychczasowym znaczeniu tego wyrazu” [filozofii spekulatywnej], po której będzie istniała filozofia „tworzona drogą uprawiania nauk pozytywnych [szczegółowych] i ujmowania w całość ich wyników” (*Feuerbach*), będąca filozofią w nowym znaczeniu tego wyrazu, czyli filozofią naukową. Tą filozofią naukową będzie ogólna naukowa teoria rzeczywistości i jej poznawania, tworzona bezpośrednio przez same współpracujące z sobą nauki szczegółowe. Ale i ona będzie istniała tylko pewien czas. Gdy nastanie komunizm i znikną pozostałości nienaukowych światopoglądów, naukowy światopogląd straci postać teorii ogólnej, a wraz z utratą tej postaci przestanie być filozofią. Wtedy całą pozostałością dawnej filozofii będzie jedyna nauka szczegółowa, przez długie wieki do dyscyplin filozoficznych zaliczana — logika składająca się z logiki formalnej i dialektycznej. „Dla filozofii wypędzonej z przyrody i historii pozostaje jeszcze tedy tylko królestwo czystej myśli — nauka o prawach procesu myślowego, logika i dialektyka” (*Feuerbach*).

Dialektykę nazywaną „nauką o ogólnych prawach ruchu i rozwoju przyrody, społeczeństwa ludzkiego i myślenia” (*Anty-Dühring*), „nauką o najogólniejszych prawach wszelkiego ruchu” (*Dialektyka przyrody*), nie uważał Engels za jakąś naukę ogólną, lecz — używając nazwy „nauka” na oznaczenie naukowej teorii — za ogólną naukową teorię zmian i rozwoju rzeczywistości. Stwierdzenie istnienia tej teorii nie prowadzi do żadnej sprzeczności z poglądem Engelsa, że z dyscyplin filozoficznych pozostanie tylko nauka o prawach myślenia (logika).

WACŁAW HEINRICH: O poglądzie Lenina na istnienie i przedmiot filozofii naukowej. (Oddział Pol. Tow. Filoz. we Wrocławiu, 6 listopada 1962 r.).

Lenin problemem istnienia i przedmiotu filozofii naukowej zajmował się bardzo mało. Młody Lenin mówiąc, że z „punktu widzenia Marksa i Engelsa filozofia nie ma żadnego prawa do odrębnego i samodzielnego istnienia i materiału jej dzieli się między różne gałęzie nauki pozytywnej” (*Treść ekonomiczna narodnictwa*), wyraża przekonanie, że nie ma prawa do istnienia jakaś ogólna nauka filozoficzna syntetyzująca wyniki nauk szczegółowych, a światopogląd naukowy winien być tworzony bezpośrednio przez różne współpracujące z sobą nauki szczegółowe.

Wypowiedzi Lenina mówiące, że „Marks, pogłębiając i rozwijając materializm filozoficzny, doprowadził go do końca, rozszerzył jego poznanie przyrody na poznanie społeczeństwa ludzkiego”, że „filozofia Marksa jest to zakończony materializm filozoficzny, który dał ludzkości potężne narzędzie poznania” (*Trzy źródła i trzy części składowe marksizmu*), mówią o tym, że podobnie jak stary Engels, uważał on ogólną marksistowską teorię rzeczywistości i jej poznawania za filozofię naukową.

Wypowiedzi Lenina mówiące, że „materializm dialektyczny nie potrzebuje żadnej filozofii stojącej ponad innymi naukami”, że „z dawnej filozofii pozostaje nauka o myśleniu i jego prawach — logika formalna i dialektyka” (Karol Marks), mówią o tym, iż sądził on, że ta teoria filozoficzna nie jest wytworem ogólnej nauki filozoficznej, syntetyzującej wyniki nauk szczegółowych, i że z dyscyplin filozoficznych pozostanie tylko nauka o myśleniu i jego prawach.

Ale jego wypowiedzi, że „dialektyka — chodzi tu Leninowi o dialektykę jako naukę o myśleniu — w pojęciu Marksa zawiera w sobie to, co obecnie nazywają teorią poznania, gnoseologią” (Karol Marks), że „dialektyka jest właśnie teorią poznania marksizmu” (*Zeszyty filozoficzne*), wskazują na to, iż Lenin przypisał Engelsowi i Marksowi inny pogląd na dialektykę jako naukę o myśleniu, aniżeli oni żywili. Engels i Marks uważali dialektykę za logikę dialektyczną, za nowy dział logiki, będącej nauką szczegółową; Lenin natomiast uważał dialektykę za marksistowską gnoseologię, za ogólną naukę o poznaniu, której wytworem jest ogólna teoria poznania. Po dokonaniu tej zmiany pogląd leninowski głosił, że stanowiąca filozofię naukową ogólna marksistowska teoria rzeczywistości i jej poznawania, jest bezpośrednim wytworem współpracujących z sobą nauk szczegółowych oraz naukowej gnoseologii jako jedynej nauki ogólnej.

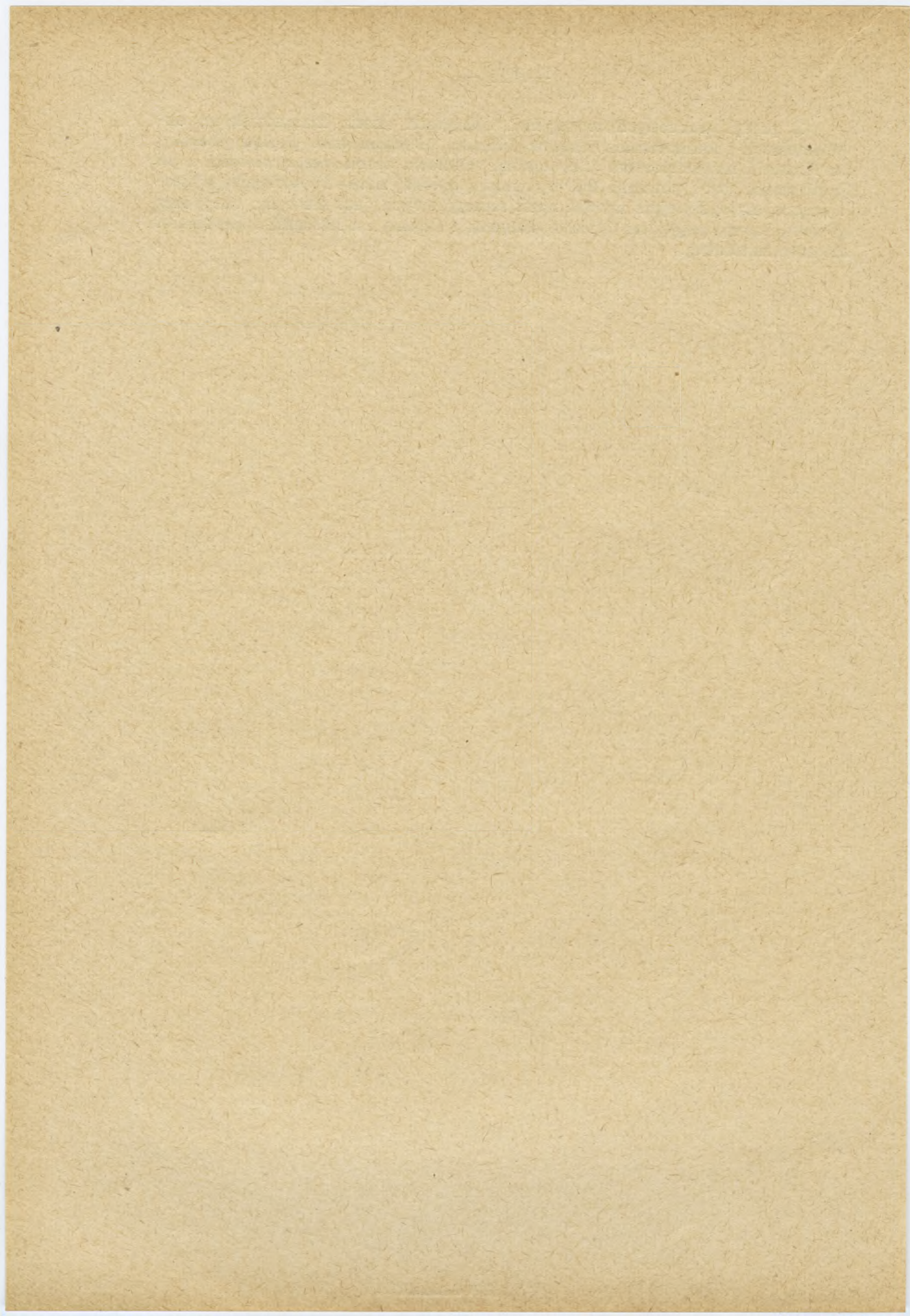
Czy zmiana wprowadzona przez Lenina dałaby się pogodzić z podstawowym marksowsko-engelowskim twierdzeniem, głoszącym zanik ogólnych poznawczych dyscyplin filozoficznych przez rozpięnięcie się ich w naukach szczegółowych? Tak. Wypowiedzi Engelsa mówiące, że „gdy zażąda się od każdej poszczególnej nauki, aby zdała sobie sprawę ze swego miejsca w ogólnym związku rzeczy i wiedzy o rzeczach, wszelka odrębna nauka o związku wszechrzeczy staje się zbędna” (*Anty-Dühring*), że „każda nauka jest nauką historyczną” (*Dialektyka przyrody*), wskazują na to, iż Engels dzieląc nauki, włączał do każdej poszczególnej nauki jej teorię, metodologię i historię. Przydzielenie metodologiom poszczególnych nauk jako przedmiotu wszystkich metod badania na terenie tych nauk używanych, powodowałoby to, że te metodologie, obok części niewspólnych, posiadałyby nieporównanie od nich bogatsze części wspólne z metodologiami innych nauk. Przedmiotem tych części wspólnych byłyby metody badania różne różne nauki współużywane. Taki podział nauk kolidowałby wyraźnie z podziałem pracy naukowej między poszczególne specjalności naukowo-zawodowe, z którym Engels chciał właśnie zachować zgodność przez włączenie do poszczególnych nauk ich metanauk (nauk o tych naukach). Przy zasadniczym zachowaniu engelowskiego sposobu dzielenia nauk, rozwiązanie tej kolizji polegałoby na przydzieleniu metod współużywanych przez różne nauki pewnej odrębnej nauce, nie będącej już nauką szczegółową. Taka nauka byłaby czymś w rodzaju naukowej gnoseologii. Z powyższego widzimy, że przyznanie przez Lenina istnienia naukowej gnoseologii jako jedynej, wyjątkowej nauce ogólnej, nie tylko da się pogodzić z engelowskim poglądem, lecz może być uważane za pewne poprawienie jego poglądu.

Dialektykę nazywaną „nauką o ogólnych prawach ruchu zewnętrznego świata i ludzkiego myślenia” (Karol Marks) nie uważał Lenin za jakąś naukę ogólną, lecz za dialektyczną teorię zmian zewnętrznego świata i ludzkiego myślenia. Przyznanie przezeń istnienia tej teorii nie prowadzi do żadnej sprzeczności z jego poglądem, że z dawnych dyscyplin filozoficznych pozostają tylko logika formalna i dialektyka jako gnoseologia,

Z przeprowadzonych w obydwu odczytach analiz marksowskich, engelsowskich i leninowskich tekstów widzimy, iż stalinowski pogląd głoszący, że filozofia marksistowska jako ogólna naukowa teoria rzeczywistości i jej poznawania jest i powinna być wytworem ogólnej nauki filozoficznej, syntetyzującej najogólniejsze wyniki nauk szczegółowych, jest nie tylko obcy, lecz przeciwny poglądom Marksa, Engelsa i Lenina na istnienie i przedmiot filozofii naukowej.

Przegląd czasopism

I

Roczniki Filozoficzne t. IX z. 4 (1961).
Psychologia: MAJKOWSKI J. ks. — Kierunki współczesnej psychologii religii i metody badań religijności, 5—30. PA-STUSZKA J. ks. — Psychologia głębi, 31—54. GRZYWAK-KACZYŃSKA M. — Podstawy afektywno-społeczne jako czynniki motywujące zachowanie się człowieka, 55—76. KOSTRZEWSKI J. — Metody badania rozwoju umysłowego małych dzieci ze szczególnym uwzględnieniem wartości diagnostycznej prognostycznej skali Psyche Cattell, 77—114. LOBOCKI M. — Teoria kryzysu w charakterologii F. Künkla, 115—132. Kronika: PŁUZEK Z. — Psychologia w USA. Wrażenia z podróży naukowej 133—140. Z kroniki studium filozoficzno-psychologicznego na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej KUL (M. Łobocki), 141—144. Przeglądy, 145—153.

Roczniki Filozoficzne t. X z. 2 (1962).
Etyka: OLEJNIK St. ks. — Odpowiedzialność moralna zmniejszona, 5—58. STRZESZEWSKI Cz. — Twórczość pracy ludzkiej w nauce św. Tomasza z Akwinu, 59—65. PIWOWARSKI Wł. ks. — Zasada pomocniczości w pismach św. Tomasza z Akwinu, 66—87. RODZIŃSKI A. — O integralną koncepcję kultury 88—100. MAJKA J. ks. — „Profesjonalizacja” przemysłu a koncepcja zawodu, 101—114. Sprawozdania: WAŚKIEWICZ H. — „Drugie odrodzenie” prawa naturalnego, 115—152. Recenzje: Kalinowski J. — Teoria poznania praktycznego (ks. bp K. Wojtyła), 153—156.

II

Studia Filozoficzne Nr 2 (29), 1962.
MORAWSKI S. — Problem wartości i kryteriów w estetyce H. Taine'a, 3—28. TUREK L. — Wokół problemów typologii, 29—48. WALICKI A. — Paradoks Czadaajewa, 49—80. ZIEMSKI S. —

Jakub Górski jako logik i myśliciel, 81—110. SULOWSKI J. — Kalcydiusz — jedno ze źródeł filozofii średniowiecznej, 111—138. AMSTERDAMSKI S. — O prawdopodobieństwie pojmovanym jako relacyjna charakterystyka sądów, 139—170. Polemiki: KRAJEWSKI W. — W sprawie poglądów filozoficznych Jana Łukasiewicza, 171—176. Książki i czasopisma: KRZEMIEŃ S. — Studia z dziejów estetyki (S. Morawski: „Studia z historii myśli estetycznej XVIII i XIX wieku”), 177—183. STAŃCZAK R. — Studia nad estetyką J. J. Rousseau (I. J. Wereman: „Żan Żak Russo”; „Russo ob litteraturie i iskusstwie”. Wstępielnaja statja T. Barskoj), 184—188. SZACKI J. — Problemy psychologii historycznej (Zevedei Barbu: „Problems of Historical Psychology”), 188—195. LEGOWICZ J. — Z zagadnień „filozofii życia” (M. Fritzhand: „człowiek, humanizm, moralność”), 196—201. PIWKO S. — Drogi i bezdroża ontologii Heideggera (Alphonse De Waelhens: „Chemins et Impasses de l'Ontologie Heideggerienne”; Alphonse De Waelhens: „La Philosophie de Martin Heidegger”), 201—207. KUDEROWICZ Z. — Studia Heglowskie („Hegel-Studien” herausgegeben von F. Nicolin und O. Poggeler), 207—212. NARSKI I. — Materia i materialność (Jedność materialna świata”. Zbiór artykułów pod red. H. Eilstein). 212—220. PELC J. — Szkoła „Elementów” Tadeusza Kotarbińskiego (T. Kotarbiński: „Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk”) 221—225. KRAJEWSKI W. — Krytyczna analiza idei logik wielowartościowych (J. Ładosz: „Wielowartościowe rachunki zdań a rozwój logiki”), 225—233. KRAJEWSKI W. — Koncepcja równoczesności przyczyny i skutku (A. I. Ujomow: „O wriemieniom sootnoszenii mieźdu przicinoy i sledstwijem”), 233—235. SUCH J. — Janossy o podłożu filozoficznym teorii względności (L. Janossy: „Filosofskij analiz spicialnoj teorii otnositelnosti”), 236—

246. W. K. — O krytyce współczesnego idealizmu (A. Polikarow: „Obszcząja charakteristika sowriemiennowo ideałizma i naprawlenij jego kritiki”), 246—247. W. K. — Przyczynowość a wszechzwiązek zjawisk (I. A. Kniaziew: „Przyczinnost' — Czast' wsieobszczej swiazi jawlenij”), 247—248. Kronika: Narada redakcji pism filozoficznych krajów socjalistycznych, 249. Sesja poświęcona uczczeniu twórczości profesora Kazimierza Ajdukiewicza, 249—251. POGORZELSKI W. — List do redakcji, 251.

Studia Filozoficzne Nr 3 (30), 1962. AUGUSTYNEK Z. — Determinizm fizyczny, 3—66. AMSTERDAMSKI S. — O obiektywnych interpretacjach empirycznych wypowiedzi probabilistycznych, 67—102. TARWID K. — Z problemów metodologicznych styku ekologii i genetyki, 103—116. DÜR S. — Reid jako krytyk epistemologii Hume'a, 117—144. SUCHODOLSKI B. Człowiek „prawdziwy” i człowiek „rzeczywisty” w filozofii Renesansu, 145—188. GORDON M. — Próba „neurofizjologicznego” usprawiedliwienia indukcji 189—202. Polemiki: LEWI S. — Pawłowizm a mechanycyzm, 203—222. Książki i czasopisma: SZACKI J. — Filozofia „człowieka zbiorowego” (A. Gramsci: „Pisma wybrane”), 223—240. JASIŃSKA A. — Poszukiwania marksizmu współczesnego (A. Labriola: „Szkice o materialistycznym pojmowaniu dziejów”), 240—245. MOLSKA A. — Paul Lafargue, czyli kłopoty z uczniami (P. Lafargue: „Pisma wybrane”), 245—251. DOBROSIELSKI M. — O nowym wydaniu „Prac zebranych C. S. Peirce'a” („Collected papers of Charles Peirce”) 251—268. PELC J. — Dwie książki z zakresu zastosowań logiki do historii (A. Malewki, J. Topolski: „Studia z metodologii historii”; J. Giedymin: „Z problemów logicznych analizy historycznej”), 268—277. CICHOWICZ S. — Ze studiów nad Dantem (K. Morawski: „Dante Alighieri”), 277—279. GELLA A. — Narodu portret własny („American perspectives, the national self-image in the twentieth century”), 279—283. DYONIZIAK R. — Zbiór rozpraw o amerykańskiej filozofii („Filozofia amerykańska. Wybór rozpraw i szkiców historycznych”), 284—287. SKARGA B. — Filozofia pod znakiem zapytania (P. Fougerollas: „La Philosophie en question”), 287—289. S. Z. — Rozważania o materialności świata (N. Hanson: „The Dematerialization of Matter”; H. Feigl: „Matter still largely Material”), 289—291. PRZEŁĘCKI M. — O znaczeniu terminów teoretycz-

nych (E. Madden i M. Kiteley: „Postulates and meaning”), 291—294. SZANIAWSKI K. — Cele poznawcze i ostrożność badacza (I. Levi: „On the seriousness of mistakes”), 294—297. S. C. — Trudności teologii naturalnej (E. L. Mascall: „Istnienie i analogia”), 297—300. PALACZ R. — Filozofia i mapy (K. Holzamer: „Philosophie. Einführung in die Welt des Denkens”), 300—301.

III

Analysis Vol. 22 No 1 (October 1961). CHISHOLM R. — What is it to. Act Upon a Proposition?, 1—6. FREED R. B. and FODOR J. A. — Pains, Puns, Persons and Pronouns, 6—9. HARDIN C. L. — An Empirical Refutation of the Ontological Argument, 10—12. BROWN T. P. — Professor Malcolm on „Anselm's Ontological Argument”, 12—14. WHEATLEY J. — On Inadequate Definitions: Their Inadequacy, 15—18. FITZPATRICK P. J. — „Heterological” and Namely-Riders, 18—22. LEHRER K. — Cans and Conditionals: a Rejoinder, 23—24.

Analysis Vol. 22 No 2 (December 1961). HENZE D. F. — Contradiction, 25—28. CAMPBELL C. A. — Comment upon Professor Henze's Criticism, 28—30. KASHAP P. — Can a Man Act upon a Proposition which he Believes to be False? 31—36. KATZ J. J. — A Reply to „Projection and Paraphrase in Semantics”, 36—41. SWIGGART P. — A Note on Telepathy, 42—43. SMART J. J. C. — Dispositional Properties, 44—46. HILTON J. — Red and Green All Over Again, 47—48.

Analysis Vol. 22 No 3 (January 1962). BRAYBROOKE D. and Others — Some Questions for Miss Anscombe about Intention, 49—54. ANSCOMBE G. E. M. — On Sensations of Position, 55—58. NELSON J. O. — Are Inductive Generalisations Quantifiable?, 59—65. AQUIST L. — On a Supposed Tautology, 66—69. WHEATLEY J. — Virtue: an Analysis and a Speculation, 70—72.

IV

Archiv für Mathematische Logik und Grundlagenforschung Bd VI No 1—2. OBERSCHHELP A. — Eine Bemerkung über den Kalkül des natürlichen Schliessen, 3—6. ADAMS E. W. — On rational betting systems, 7—29. PAR-

SONS CH. — The Ω -consistency of ramified analysis, 30—34. OBERSHELP W. — Über die Begründung wahrscheinlichkeitstheoretischer Axiome durch Wetten, 35—51. FEFERMAN S., KREISEL G., and OREY S. — 1-Consistency and faithful interpretations, 52—63. GAUTAM N. D. — A correction, 64. Berichtigungen zu H. Behmann: Das Vereinfachungsproblem für aussagenlogische Normalformen, 64.

V

The British Journal for the Philosophy of Science Vol. XII No 46 (August 1961). KNEALE W. — Universality and Necessity, 89—102. BOHM D. — On the Relationship between Methodology in Scientific Research and the Content of Scientific Knowledge, 103—116. MARYAMA M. — Communicational Epistemology (III), 117—131. SANTIROCCO R. A. — Note on the Axiomatic Formulation of Electrostatics, 132—145. Note and Comment: KRISHNA D. — „Lying” and Compleat Robot, 146—149. Discussions: BORN M. — More about Lorentz Transformation Equations, 150—151. KESWANI G. H. — Reply to Professor Born, 151—153. GRÜNBAUM A. — Professor Dingle on Falsifiability: A Second Rejoinder, 153—156. DINGLE H. — A Reply to Professor Grünbaum's Rejoinder, 156—157. Reviews, 158—176. Meetings of the British Society for the Philosophy of Science, 176.

The British Journal for the Philosophy of Science Vol. XII No 47 (November 1961). SCHLICK M. (translated by David Rynin) — Causality in Contemporary Physics (I), 177—193. HANSON N. R. — Discovering the Positron (I), 194—214. SCHLESINGER G. — The Prejudice of Micro-Reduction, 215—224. PRESLEY C. F. — Arguments about Meaninglessness, 225—234. Reviews, 235—260. Recent Publications on the Philosophy of Science, 261—263. Announcement, 263—264.

VI

Cercetari Filozofice IX No 1 (1962). L'étude des documents du XXIIe Congrès du P.C.U.S.: NOVICOV M. — Le développement de la personnalité humaine en société communiste, 9—22. POPOVICI P. — À propos de la définition de la catégorie de formation sociale-économique, 23—40. ROMAN V. — L'essence de la révolution et de la crise dans les sciences naturelles contemporaines, 41—

—56. PASCADI I. — L'amateurisme artistique dans le socialisme, 57—74. LUNGU A. — Problèmes de l'application de la théorie de rétro-action en biologie et en médecine, 75—98. Communications: MOT G. — De l'activité du P. C. R. pour l'éducation de la jeunesse travailleuse durant les années d'illégalité, 99—114.

MOGA A., VĂGAUNESCU Gh., RĂDULESCU D. — À propos de l'application de la dialectique marxiste dans la recherche scientifique et dans la pratique médicale, 115—122. WIENER F. — Les problèmes de l'espace dans la nature vivante, 123—134. Discussions: FLORIAN R. — À propos de l'objet du matérialisme historique et de la sociologie marxiste-léniniste, 135—150. Leçons et consultations: WALD H. — Travail, langage, pensée, 151—164. Pages de l'histoire de la pensée progressiste de Roumanie: PANTAZI R. — 150 ans depuis la naissance de Gheorghe Baritiu, 165—167. Pages choisies de l'oeuvre de Gheorghe Baritiu, 168—176. L'Activité pratique et les problèmes du développement de la conscience socialiste: CHIRIAC C. — Le rôle des réunions de production aux usines d'outillage chimique et pétrolier de Bucarest, dans le développement de l'initiative et de la conscience socialiste des travailleurs, 177—186. Critique et bibliographie, 187—232: Le développement de la conscience socialiste dans la R. P. Roumaine, (P. Beraru, P. Pinzaru). — Le rôle des abstractions dans les sciences naturelles, (St. Popescu). — Deux travaux de critique du courant poporanist, (Z. Ornea, I. P. Marcu). — Wiener N. — Cybernétique et société (I. Marculescu). — Un important guide pour la propagande scientifique-athéiste, (A. Tache). Le Mouvement philosophique à l'étranger: Problèmes philosophiques dans les travaux du IIe Congrès international de cybernétique, (V. Sahleanu), 233—244. La vie scientifique: J. Piaget et le néopositivisme, (C. Dan), 245—248. Notes: Notes de lecture, 249—255. Notes bibliographiques, 256—262. Extraits des sommaires des revues étrangères, 263—266. Bulletin bibliographique, 267—268. Plan thématique de la revue „Cercetari filozofice” pour les années 1962, 1963, 269—280.

VII

Deutsche Zeitschrift für Philosophie X No 5 (1962). Mitteilung über die 1. Beratung der Redaktionen philosophischer

Zeitschriften sozialistischer Länder, 515. MITIN M. B. — Der XXII. Parteitag der KPdSU und die Aufgaben der wissenschaftlichen Arbeit auf dem Gebiete der marxistisch-leninistischen Philosophie, 516—544. KALÁB M. — Philosophische Probleme des sozialistischen und kommunistischen Aufbaus, 545—561. EICH-HORN W. — Theoretische und methodologische Fragen der Auseinandersetzung mit der bürgerlichen Philosophie, 562—567. KIRCHHOFF R. — Eine neue Etappe der Zusammenarbeit der marxistischen Philosophen sozialistischer Länder beginnt (Bericht), 568—581. KLAUS G. — Für und wider die Kybernetik, 582—601. STOLJAROW V., KANNEGIESSER K. H. — Zu einigen philosophischen Fragen der Kybernetik, 602—620. METZLER H. — Information in kybernetischer und philosophischer Sicht, 621—638. STIEHLER G. — J. G. Fichtes synthetische Methode als Keimform der Dialektik, 639—652. Korrespondenz: RÜSTAU H. — Bemerkungen zur Enzyklika „Mater et Magistra“, 653—656. KREBS J. — Zur Struktur der materialistischen Dialektik, 657—659. Berichte: Zur Arbeit der Zeitschrift „Filosofskije Nauki“ im Jahre 1962, 660. Leserzuschrift, 661. Rezensionen, 662—670: Baade F. — Der Wettlauf zum Jahre 2000. Unsere Zukunft: Ein Paradies oder die Selbstvernichtung der Menschheit, (H. Wöltge). — Wölber H. O. — Religion ohne Entscheidung. Volkskirche am Beispiel der jungen Generation. Hunger H. — Evangelische Jugend und evangelische Kirche. Böhm H. — Die Voraussetzungen für den Religionsunterricht in den Berufs- und Berufsfachschulen in Marburg A. L. sowie Anregungen für seine Gestaltung. Burgadsmeier A. — Gott und Himmel in der psychischen Welt der Jugend, (H. Dressler). Berichtigung zu Heft 4/1962, 670.

Deutsche Zeitschrift für Philosophie X No 6 (1962). GROSSER G. — Über den Sieg des Sozialismus im sozialistischen Weltssystem, 675—691. BOLLHAGEN P. — Erkenntnistheoretische Probleme des kommunistischen Aufbaus, 692—709. KALLABIS H. — Zur philosophischen und gesellschaftswissenschaftlichen Forschung und ihrer Methodik, 710—725. MOTROSCHILOWA N. — Einige theoretische und methodologische Probleme der modernen westdeutschen Soziologie, 726—743. STEUSSLÖFF H. — Die Religionskritik von David Friedrich Strauss (1808—1874), 744—757. ZEMPLINER A. — Die chinesische

Philosophie und J. Ch. Wolff, 758—778. Diskussion: PICKERT H., THOMAS E. — Zur methodologischen Bedeutung der Kybernetik für die Biologie, 779—782. Berichte: LANGE E., ALEXANDER D. — Erziehung zum sozialistischen Humanismus, 783—785. Aus philosophischen Zeitschriften der sozialistischen Länder: Filosofický časopis (Prag) Jahrgang 1961, Heft 1—6, 786—790. Rezensionen: 791—797: d'Holbach P. T. — System der Natur oder von den Gesetzen der physischen und der moralischen Welt, (J. Höppner). Wendland D. — Von der Philosophie zur Weltanschauung. Reflexionen auf die Frage: Ist die Philosophie noch Wissenschaft?, (H. Pepperle).

VIII

Ethics Vol. LXXI No 4 (July 1961). SMITH T. W. — Wordsworth and the Sense of Suilt, 233—245. DIEFENBECK J. A. — Phoenix Oeconomicus: Death of a Science, Birth of a Humanity, 246—262. ALLEN G. O. — Le volonté de Tous and Le volonté Général: A Distinction and its Significance, 263—275. FEINBERG J. — Supererogation and Rules, 276—288. Discussion: HAEFNER A. E. — The Ethical Syllogism, 289—295. BALLARD E. G. — Socrates Problem, 296—300. KAPLAN M. A. — Restricted Utilitarianism, 301—302. Book Reviews, 303—308. Shorter Notices, 308—311. Books Received, 312—313.

Ethics Vol. LXXII Nr 1 (October 1961). GOEDECKE R. — Feelings, Facts and Politics, 1—11. FALK R. A. — The Relations of Law to Culture, Power and Justice, 12—27. HORSBURGH H. J. N. — Trust and Social Objectives, 28—40. Discussion: DEWEY R. E. and LOFTSGORDON D. — Dante and Martineau: A Report of Changing Values, 41—45. MILLER C. — The Self Fulfilling Prophecy: A Reappraisal, 46—51. SUFRIN F. C. — Social Functions of Trade Unions, 52—56. KNIGHT F. H. — The Pragmatic Conception of Justice, 57—60. Book Reviews, 61—70. Shorter Notices, 71—73. Notes on New Books, 74—77, Reprints, Translations and Textbooks, 77—78.

IX

Les Études Philosophique No 4 (1961). BASTIDE G. — In memoriam, 307—309. MOROT-SIR E. — Ascèse philosophique

et amitié selon Gaston Berger, 311—316. LACROZE R. — Gaston Berger devant le mystère du temps, 317—326. MESSARD P. — Gaston Berger et la caractéologie, 327—338. MOREAU J. — Sagesse de Gaston Berger, 339—348. DUMÉRY H. — La théorétique, 349—362. MUCCHIELLI R. — La philosophie et la vie, 363—377. TOURNIER G. — Gaston Berger et la prospective, 379—388. MILLET L. — L'esprit de la prospective, 382—392. DEVIVAISE CH. — Rencontre avec Gaston Berger, 393—396. BARZIN R. — Gaston Berger, 397—400. GUZZO A. — Gaston Berger et l'Italie, 401—406. MERCIER A. — Des valeurs du vrai, du beau et du bien, 407—412. SCHNEIDER H. W. — Gaston Berger, 413—416. ZARAGUETA J. — Gaston Berger et la pensée espagnole, 417—418. VARET G. — Bibliographie de Gaston Berger, 419—434. Analyses et comptes rendus, 435—480. La vie philosophique, 481—499. Congrès, 500—503. Nouvelles philosophiques, 504—512.

Les Études Philosophiques No 1 (1962).

ALQUIÉ F. — Note sur le temps, 3—4. SOULA C. — Le temps du vivant, 5—12. MEYER F. — Le temps de l'évolution, 13—18. HURON R. — Notes sur le temps des physiciens et des mathématiciens, 19—46. BRUN J. — Le temps et la catastrophe, 47—54. PÉPIN J. — Le temps et le mythe, 55—68. BASTIDE G. — Sur la condition temporelle de l'homme, 69—80. DUFRENNE M. — Maurice Merleau-Ponty, 81—92. Analyses et comptes rendus, 93—140. La vie philosophique, 141—153. Nouvelles philosophiques, 154—164. Index des textes parus en 1961, 165—175.

X

Filosofia Anno XIII Fasc. III (1962).

Battaglia S. — Il senso della vita nell'opera di Luigi Pirandello, 361—370. de MAS E. — La dottrina dell'anima umana e delle sue facoltà nel sistema di Francesco Bacone, 371—408. ROSSO C. — La Rochefoucauld e la morale delle „Massime”, 409—452. VERRA V. — F. H. Jacobi. Spinozismo e ateismo, 453—484. GUZZO A. — Eterocosmicità dell'arte, 485—494. PIOVANI P. — Ricognizione dell'individuale, scienza storica, filosofia italiana, interesse fenomenologico, 495—501. GUZZO A. — Congresso Filosofico in Puglia, 502—508. Rassegna di libri, 509—534: Wolff Ch. — Philosophia Prima sive Ontologia, (G. Tonelli). Schepers

H. — Andreas Rüdigers Methodologie und ihre Voraussetzungen, (G. Tonelli). Kant I. — Vorlesungen über philosophische Enzyklopädie, (G. Tonelli). Chiodi P. — La deduzione nell'opera di Kant, (V. Mathieu). Scheler M. — Die Wissensformen und die Gesellschaft, (M. Durissini). D'Haese F. A. J. — Lo sviluppo psicologico dall'infanzia all'adolescenza, (A. M. Massone). Zavalloni R. — Conoscere per educare, (A. M. Massone). Fazio-Allmayer B. — Vita é pensiero di Vito Fazio-Allmayer, (A. Negri). Piemonte F. — Filosofia ed esistenza, (M. Marengo). Pubblicazioni ricevute, 535—546.

XI

Filozofska Mis'l (pismo wydawane w jez. bułgarskim) XVIII No 1 (1962). GURGUINOV G. — Le culte de la personnalité et l'autorité du chef, 3—18. CERNEA S. — Les théories sociologiques bourgeoises sur la lutte de classe et réalité dans les pays capitalistes, 19—33. AVRAMOV D. — Le réalisme et l'abstractionisme vu par Herbert Read, 34—44. Discussions: GUINDEV P. — De l'objet du matérialisme dialectique et historique, 45—64. Pour aider le propagandiste de philosophie: STEPHANOV N. — De la dictature du prolétariat à l'État socialiste du peuple entier, 65—68. Vie philosophique; TZEROV D. — Session scientifique sur les problèmes de la théorie dans les matériaux de XXIIe Congrès du PCUS, 68—74. BITZADZE I. — La doctrine de Rugger Bojkovic sur le mouvement, 75—77. Critique et bibliographie: DARKOVSKI K. — Sur le livre de N. Iribadjakov »Critiques „modernes” du marxisme» et certaines questions de la lutte contre la philosophie bourgeoise contemporaine, 78—86. Extraits des sommaires de revues philosophiques étrangères reçues à la Rédaction, 87—91. Résumés en langue russe, 92—93. Résumés en langue anglaise, 94—95.

Filozofska Mys'l XVIII No 2 (1962). TCHARAKTCHIEV A. — Dialectique et dogmatisme, 3—17. PETKOV V. T. — Loi et légalité, 18—31. BAKARDIEVA N. — De l'action mutuelle des systèmes matériels, 32—41. MALEEV N. — Sur le problème de l'essence dialectique matérialiste du procès diagnostique, 42—53. PASSY I. — Effet tragique, 54—68. GROZEV G. — De l'application créatrice du marxisme-leninisme par Vassil Kalarov, 69—81. ROUSSEV P. — La can-

ception des empiriques — sensualistes anglais sur les rapports entre la connaissance sensuelle et la connaissance rationnelle, 82—94. Discussions: KARAKOLOV R. et BATCHVAROV M. — Sur la question de la périodisation de l'histoire de la presse philosophique bulgare, 95—104. PETROV S. — Sur la définition de la notion matière, 105—113. STOLOVITCH L. N. — La nature de l'esthétique et l'esthétique dans la Nature, 114—121. Questions et réponses: POPOV S. — Le culte de la personnalité dans les conditions du socialisme est-il un phénomène régulier, 122—131. Vie philosophique: DYANKOV B. — Colloque international sur la méthodologie des sciences, 133—140. PIRIOV G. D. — Le travail dans le domaine de la psychologie en République Démocratique Allemande, 141—146. Critique et bibliographie: GUINDEV P. — L'essence éthique et juridique des règles de vie en communauté socialiste, 147—152. TROIANOV D. — Des principes de l'éducation communiste, 153—155. Bibliographie philosophique, 156—158. Résumés en langue russe, 159—161. Résumés en langue anglaise, 161—163.

X

The Journal of Aesthetics and Art Criticism XX, 4 (1962). SCHUELLER H. M. — Romanticism Reconsidered, 359—368. GOLDFARB R. M. — Late Victorian Decadence, 369—374. SHAPLEY J. — A New Reading of Old Egyptian Textiles, 375—388. ANDERSEN W. V. — A Neglected Theory of Art History, 389—404. GRANA C. — John Dewey's Social Art and the Sociology of Art, 405—412. SAISELIN R. G. — The Art of Sinking in Aesthetics, 413—420. RIESER M. — Contemporary Aesthetics in Poland, 421—428. WEITZ M. — Reasons in Criticism, 429—438. VIVAS E., COHEN R. G., SAISELIN R. G., Letters Pro and Con, 439—440. Reviews, 441—460: Chiarelli R. M., Lenzini M., Mazzini F. — European Painting in the 15th Century, (Ph. Fehl). Rothschild L. — Style in Art: The Dynamics of Art as Cultural Expression, (H. Hungerland). De Wald E. — Italian Painting 1200—1600, (S. Howard). Bieber M. — The History of the Greek and Roman Theater, (F. R. Bliss). Rosenberg J. D. — The Darkennig Glass: A Portrait of Ruskin's Genius, (Morris B.). Sullivan M. — An Introduction to Chinese Art, (G. K. Piatkowski). Lewis W. S. — Horace Walpole: The A. W.

Mellon Lectures in the Fine Arts, (W. J. Hipple Jr.). Kanellopoulos P. — Fünf Athener Dialoge, (R. G. Saisselin). Valéry P. — Plays. The Collected Works in English, (W. Ramsey). Empson W. — Some Versions of Pastoral. Raleigh J. H. — Matthew Arnold and American Culture. Metzger Ch. R. — Thoreau and Whitman: A Study of Their Esthetics, (D. T. Wieck). Bayer R. — L'Esthétique mondiale au XXe siècle, (R.G.S.). Bayer R. — Histoire de l'esthétique, (R.G.S.). Morawski S. — Studia z historii myśli estetycznej XVIII i XIX wieku, (M. Rieser). Pareyson L. — Estetica — Teoria della formatività, (M. Rieser). Christ I. — Projets et divagations de Claude-Nicolas Ledoux, (P. Zucker). Fitch J. M. — Architecture and the Esthetics of Plenty, (E. R. Dezurko). Weiss P. — Nine Basic Arts, (B. Jessup). Books Received, 461. Notes and News, 462—469. International News and Correspondence, 471—472. Erratum, 473—474. Selective Current Bibliography for Aesthetics and Related Fields, 475—491. Index for Volume XX: Fall 1961 Through Summer 1962, 493—497.

XIII

The Journal of Philosophy Vol. LIX No 6 (1962). Grene M. and Ravetz J. R. — Leibniz's Cosmic Equation: A Reconstruction, 141—146. Morrow Glenn R., Edelstein L. — Randall on Aristotle: Two Reviews, 147—166. Notes and News, 166—168.

The Journal of Philosophy Vol. LIX No 7 (1962). MARTIN R. M. — Toward an Extensional Logic of Beliefs, 169—172. Program: Meetings of the American Philosophical Association, Western Division, 173—177. Book Reviews: Simon H. A. — Models of Man, Social and Rational, (E. Adams), 177—182. Black M. (ed.) — The Social Theories of Talcott Parsons, (L. S. Feuer), 182—193. Cassirer E. — The Question of Jean-Jacques Rousseau, (C. H. Hamburg), 193—194. Joravsky D. — Soviet Marxism and Natural Science, (D. D. Comey), 194—195. New Books, 195—196.

The Journal of Philosophy Vol. LIX No 8 (1962). CHAPPELL V. C. — Time and Zeno's Arrow, 197—213. Book Reviews: Reichenbach H. — The Direction of Time, (H. Putnam), 213—216. Nagel E. — The Structure of Science, (J. J. C. Smart), 216—223. Comments and Cri-

ticism: JARVIS J. — *Ethics and Ethics and the Moral Life Again: A Reply*, 223—224.

The Journal of Philosophy Vol. LIX No 9 (1962). HENLE P. — *The Critique of Pure Reason Today*, 225—235 Book Reviews, 235—249: Beck L. W. — *A Commentary on Kant's „Critique of Practical Reason“*, (M. G. Singer). Nelson L. — *Beiträge zur Philosophie der Logik und Mathematik*, (Ch. Parsons). Kahn Ch. H. — *Anaximander and the Origins of Greek Cosmology*, (Ph. Merlan). Notes and News, 249—250. New Books, 251—252.

The Journal of Philosophy Vol. LIX No 10 (1962). HiZ H. — *Questions and Answers*, 253—265. Book Reviews, 265—278: Murphey M. G. — *The Development of Peirce's Philosophy*, (Ph. P. Wiener). Lieb I. C. ed. — *Charles S. Peirce Letters to Lady Welby*, (Ph. P. Wiener). Moore E. C. — *American Pragmatism*, (R. J. Bernstein). Cavarros C. — *To sympan kai ho anthropos sten Amerikanikē philosophia*, (J. P. Anton). Notes and News, 279—280.

XIV

The Journal of Symbolic Logic Vol. 25 No 3 (1960). COHEN L. J. — *A formalisation of referentially opaque contexts*, 193—202. SALOMAA A. — *A theorem concerning the composition of functions of several variables ranging over the finite set*, 203—208. ROSE A. — *An extension of a theorem of Margaris*, 209—211. RUTLEDGE J. D. — *On the definition of an infinitely-many-valued predicate calculus*, 212—216. STEIN S. K. — *Full classes and ordinals*, 217—219. PUTNAM H. — *An unsolvable problem in number theory*, 220—232. SHOENFIELD J. R. — *Degrees of models*, 233—237. LEBLANC H. — *On requirements for conditional probability functions*, 238—242. Reviews, 243—303. Notice, 304.

XV

Logique et Analyse No 17—18 (1962). DÖHMANN K. — *Die sprachliche Darstellung der Quantifikatoren*, 3—31. FREY G. — *Logische Modelle der Tabu-Sprachen*, 32—47. BAYART A. — *Le type des occurrences*, 48—53. ZIEMBIŃSKI Z. — *La caractere sémantique des normes juridiques*, 54—65. GREGOROWICZ J. — *L'argument a maiori ad mi-*

nus et le problème de la logique juridique, 66—75. Erratum pour l'article de J. Jørgensen: *Some Remarks concerning Statements*,..., 76.

XVI

Mind Vol. LXXI No 283 (1962). GOSLING J. — *Mental Causes and Fear*, 289—306. SHAFFER J. — *Existence, Predication and the Ontological Argument*, 307—325. ALEXANDER P. — *Rational Behaviour and Psychoanalytic Explanation*, 326—341. BENARDETE J. A. — *Is there a Problem about Logical Possibility?*, 342—352. CARNEY J. D. — *Malcolm and Moore's Rebuttals*, 353—363. Discussions: LINSKY L. — *Illusions and Dreams*, 364—371. SAYRE K. M. — *Gasking on Arithmetical Incommensurability*, 372—376. NOZICK R., ROUTLEY R. — *Escaping the Good Samaritan Paradox*, 377—382. LEBLANC H. — *Boolean Algebra and the Propositional Calculus*, 383—386. KHATCHADOURIAN H. — *Truth as Appraisal*, 387—391. EJVEGARD R. — *A Note on Harrison's „Some Uses of 'Good' in Criticism“*, 392—394. Critical Notices: Hart H. L. A. — *The Concept of Law*, (L. J. Cohen), 395—412. Barker S. F. — *Induction and Hypothesis: A Study of the Logic of Confirmation*, R. Harré), 413—420. New Books, 421—440: Ginsberg M. — *Evolution and Progress. Essays in Sociology and Social Philosophy*, Vol. III., (D. Emmet). Lecerlc I., ed. — *The Relevance of Whitehead*, (D. R. Bell), Abbagnano N. — *Dizionario di Filosofia*, (J. O. Urmson). Urmson J. O., ed. — *The Concise Encyclopaedia of Western Philosophy and Philosophers*, (J. L. Evans). Minkus P. A. — *Philosophy of the Person*, (S. Cova). Rougier L. — *La Metaphysique et le Language*, (K. Lycos). Gilbert N. W. — *Renaissance Concepts of Method*, (W. Kneale). Sprague E. — *What is Philosophy?*, (D. M. Wrikt). Egner R. E., Dennon L. E., ed. — *The Basic Writings of Bertrand Russell*, (J. Wheatley). Gouge T. A. — *The Ascent of Life: A philosophical study of the theory of evolution*, (M. A. Boden). Hayer F. A. — *The Constitution of Liberty*, (J. Wheatley). Viano C. A. — *John Locke: Dal Razionalismo all'Illuminismo*, (W. von Leyden). Notes, 441—442.

XVII

The Philosophical Review Vol. LXXI No 3 (1962). DICKIE G. — *Is Psychology*

Relevant to Aesthetics?, 285—302. FRANKFURT H. G. — Philosophical Certainty, 303—327. WOLGAST E. H. — A Question about Colors, 328—339. FEINBERG J. — Problematic Responsibility in Law and Morals, 340—351. CANFIELD J. V. — The Compatibility of Free Will and Determinism, 352—368. Discussion: HANCOCK R. — Interpersonal and Physical Causation, 369—376. HUGGETT W. J. — The Nonexistence of Ontological Arguments, 377—379. MATTHEWS G. B. — Peter Geach on Saying Things in One's Heart, 380—382. DUNCAN-JONES A. — Defective and Surprising Conditionals, 383—386. Book Reviews, 387—412: Stace W. T. — Mysticism and Philosophy, (W. E. Kennick). Warnock M. — Ethics since 1900, (P. Welsh). Hampshire S. — Thought and Action, (S. F. Barker). Minkus P. A. — Philosophy of the Person, (T. Penelhum). Martin G. — An Introduction to General Metaphysics, (S. Körner). Urmsom J. O., ed. — The Concise Encyclopedia of Western Philosophy and Philosophers, (J. Shaffer). Sherburne D. W. — A Whiteheadian Aesthetic: Some implications of Whitehead's Metaphysical Speculation, (W. E. Kennick). Ferré F. — Language, Logic and God, (N. Smart). Ducasse C. J. — A critical Examination of the Belief in a Life after Death, (A. Flew). Barth H. — The Idea of Order: Contributions to a Philosophy of Politics (M. Einaudi). Van Dyke V. — Political Science: A Philosophical Analysis, (J. R. Pennock). Christensen N. E. — On the Nature of Meanings: A Philosophical Analysis, (M. Black) Myers H. A. — Systematic Pluralism: A Study in Metaphysics, (E. A. Burt). Books Received, 413—419. Notes, 420.

XVIII

Philosophy Vol. XXXVI No 138 (October 1961). KNOX T. M. — Two Conceptions of Philosophy, 289—308. WILLIAMS B. A. O. — Mr Strawson on Individuals, 309—332. HERVEY H. — The Problem of the Model Language-game in Wittgenstein's later Philosophy, 333—351. VESEY G. N. A. — Volition, 352—365. TURNER G. W. — Time and Plance Logic 366—367. YOLTON J. W. — Professor Malcolm on St. Anselm, Belief and Existence, 367—370. REEVE E. G. — Correspondence, 371. New Books, 372—386. Institute Notes and Notices, 387—389.

Philosophy Vol. XXXVII No 139 (January 1962). POLANYI M. — The Una-

countable Element in Science, 1—14. EMMET D. — „That's That": or Some Uses of Tautology,, 15—24. EVANS J. L. — Grade Not, 25—36. PETERS R. S. — Moral Education and the Psychology of Character, 37—56. Discussion, 57—66. Philosophical Survey: SMITH C. — Philosophy in France, 67—70. HEINEMANN F. H. — Philosophy in Germany, 71—74. New Books, 75—90. Institute Notes and Notices, 91—93.

XIX

Philosophy and Phenomenological Research Vol. XXII No 4 (1962). SHESTOV L. — In Memory of a Great Philosopher: Edmund Husserl, 449—471. JOHNSTONE H. W. Jr., MARIENTHAL-MASCHLER Ch. — Skepticism and Inferior Knowledge: A Note on Aristotle's Pluralism, 472—480. MYERS G. E. — Prescriptions, Permissions and Obligations, 481—489. MOTHERSHEAD J. L. — The Role of Contradiction in Ethics, 490—500. GALE R. M. — Dewey and the Problem of the Alleged Futurity of Yesterday, 501—511. CAWS P. — The Paradox of Induction and the Inductive Wager, 512—520. CARNEY J. D. — Was Moore Talking Nonsense in 1918?, 521—527. OPLER M. K. — Ethical Functions as Effects of Individual and Group Patterns, 528—536. Discussions: CERF W. — Studies in Philosophical Psychology, 537—558. DREYFUS H. L., TODES S. J. — The Three Worlds of Merleau-Ponty, 559—565. MARKING K. C. — Some Qualifying Remarks on Linguistic Relativity, 566—573. GRAVE S. A. — A Note on Berkeley's Conception of the Mind, 574—576. TURBAYNE C. M. — Berkeley's Two Concepts of Mind (Part II), 577—580. CREEGAN R. F. — The Referential Continuum (Part II), 581—582. PALMIERI L. E. — To Sleep, Perchance to Dream 583—586. Reviews, 587—589: Spiegelberg H. — The Phenomenological Movement: A Historical Introduction, (V. J. McGill). Luijpen W. A. — Existential Phenomenology, (M. Natanson). Morris B. — Philosophical Aspects of Culture, (D. C. Hodges). Christensen N. E. — On the Nature of Meanings: A Philosophical Analysis, (E. A. Hacker). Loenen J. H. M. M. — Parmenides, Melissus, Gorgias: A Reinterpretation of Eleatic Philosophy, (T. S. Knight). Robinson D. S. — The Story of Scottish Philosophy, (D. L. Evans). Osipov G. V. — Tekhnika i obshchestvennyi progress, (J. Somerville). Notes and News, 600—606 (i. Recent Publications, 601—605.

XX

Philosophy of Science Vol. 28 No 4 (1961). ROZEBOOM W. W. — Ontological Induction and the Logical Typology of Scientific Variables, 337—377. SUPPES P. — Probability Concepts in Quantum Mechanics, 378—389. MADDEN E. H. — Definition and Reduction, 390—435. WILKINSON J. — The Concept of Information and the Unity of Science, 406—413. LEBLANC H. — Probabilities as Truth Value Estimates, 414—417. EBERLE R., KAPLAN D. and MONTAGUE R. — Hempel and Oppenheim on Explanation, 418—428. KAPLAN D. — Explanation Revisited, 429—436. Discussion: REISCHER N. — Semantic Paradoxes and the Propositional Analysis of Indirect Discourse, 437—440. Book Reviews, 441—446. Abstracts from *Dialectica*, 447—448.

Philosophy of Science (Vol. 29 No 1 (1962). LANDE A. — The Case against Quantum Duality, 1—6. SELLARS W. — Naming and Saying, 7—26. HANSON N. R. — The Dematerialization of Matter, 27—38. Discussion: FEIGL H. — Matter still Largely Material, 39—46. LEVI I. — On the Seriousness of Mistakes, 47—65. MADDEN E. H., KITELEY M. J. — Postulates and Meaning, 66—78. ULLIAN J. S. — Peirce, Gambling, and Insurance, 79—80. Discussion: KRIKORIAN Y. H. — Singer's Philosophy of Experimentalism, 81—91. Book Reviews, 92—102. Abstracts from *Inquiry*, 103—104. Membership List, 105—115.

XXI

Revue Internationale de Philosophie 60 (1962). Charles Fourier (1772—1837). FOURIER Ch. — Textes inédits, présentés par Simone Debout-Oleszkiewicz, 147—175. DEBOUT-OLESZKIEWICZ S. — L'analogie ou „Le poème mathématique” de Charles Fourier, 176—199. DESROCHE H. — Fourierisme ambigu: Socialisme ou religion? 200—220. POULAT E. — Ecritures et traditions fouriéristes, 221—233. DAUTRY J. — Fourier et les questions d'éducation, 234—260. ZILBERFARB J. — Les études sur Fourier et le fouriérisme, vues par un historien, 261—279. Analyses et comptes rendus, 280—296: *Geschichte der Philosophie*, in 4 Bänden. Herausgegeben von der Akademie der Wissenschaften der UdSSR im Verlag der Akademie der Wissenschaften der UdSSR unter der Redaktion von M. A. Dynnik, M. T. Jowtschuk, B. M.

Kedrow, B. M. Mitin, O. W. Trachtenberg (Moskau 1957), (K. Oedingen), Gli Editti di Asoka, (K. Oedingen). Das Tibetische Totenbuch oder die Nach-Tod-Erfahrung auf der Bardo-Stufe, (K. Oedingen). Eliade M. — Yoga, Unsterblichkeit und Freiheit, (K. Oedingen). Schmidt A. — Mathematische Gesetze der Logik, I., (P. Lorenzen). Brown N. O. — Eros et Thanatos. La Psychologie appliquée à l'histoire, (M. Th. Vidal-Dupont). *Ouvrages Reçus*, 297—301. *Revue des Revues*, 302—314. *Vie Philosophique*, 315—316.

XXII

Revue de Métaphysique et de Morale No 1 (1962). RUYER R. — Perception, croyance, monde symbolique, 1—24. BIRAULT H. — „En quoi, nous aussi, nous sommes encore pieux.” (Nietzsche). Sur un texte de Nietzsche, 25—64. BOUSSOULAS N. I. — La causalité du Bien et la métaphysique du Mélange platonicien, 65—109. Études critiques: BIANQUIS G. — Pour une révision des écrits posthumes de Nietzsche, 110—115. WAHL J. — Sur un livre de Lovejoy, 116—125. Notes critiques, 126—127: Mueller F. L. — Histoire de la psychologie, de l'antiquité à nos jours. Conrad-Martius H. — Die Geistseele des Menschen. Goussinsky — Continuity and number. Meigne M. — La consistance des théories formelles et le fondement des mathématiques.

XXIII

Revue Philosophique No 3 (1962). TONELLI G. — Qu'est-ce que l'histoire de la philosophie?, 289—306. STERN A. — Quelques remarques sur l'historicisme, 307—317. VERDENIUS W. J. — Science grecque et science moderne, 319—336. RIBOT Th. — Letters à Espinas (éditées par R. Lenoir. I) 337—340. SOURIAU M. — Sur une philosophie, 341—344. SIVADJIAN J. — Le temps et le mouvement, 345—350. Notes et documents: LAFFRANQUE M. — A propos des mémoires de Cicéron sur l'histoire de son Consulat. 351—358. de LATTRE A. — La ferveur malebranchiste et l'ordre des raisons, 359—364. BRUNSCHWIG J. — Réponse aux objections de M. Rochot, 365—370. SCHUHL P. M. — Carnet de notes, 371—382. PLANTEFOL L. — A propos des phytohormones de croissance, 383—384. *Revue critique*: DEME N. — L'histoire et sa philosophie selon M. Henri Gouhier,

385—389. CAZENEUVE J. — L'esprit synthétique de la Chine, 389—392. SCHUHL P. M. — Les enfants de la nuit, 392—395. MOREAU J. — Sur Aristotele et Plotin, 396—400. WEIL R. — A la recherche de l'Aristotele perdu, 401—412. Analyses et comptes rendus, 413—426: Boulier-Fraisinet J. — La philosophie indienne, (J. Fillozat). Sauvage M. — Socrate et la conscience de l'homme, (J. Humbert). Van Straaten M. — Panétius, sa vie, ses écrits et sa doctrine, (M. Laffranque). Türker M. — Üc Tehâfüt Bakimindan Felsefe Ve Din Münasebeti, (V. E.). Brunshvig R. — Variations sur le thème du doute dans le figh, (M. Lahbabi). Vajda G. — Issac Albalag, (P. Thillet). Boisset J. — Sagesse et sainteté dans la pensée de Jean Calvin. Essai sur l'humanisme du Réformateur français, (A. L. Leroy). Vallin G. — La perspective métaphysique, (F. Kaplan). Notice nécrologique, 427. Revue des revues, 428—432.

XXIV

Rivista di Filosofia Neo-Scolastica Anno LIV Fasc. II (1962). Mons. Francesco Olgiati, 129—130. MINIO-PALU-ELLO L. — Note sull'Aristotele latino medievale, 131—147. PUPI A. — L'inizio del carteggio tra Hamann e Jacobi, 148—173. Note e discussioni: BONTADINI G. — Filosofia e politica culturale, 174—180. CANNIZZO G. — Note su alcuni manoscritti contenenti le dispute quodlibetiche di Pietro d'Auvergne, 181—185. LAZZARINI R. — Religioni primitive e cristianesimo, 186—196. Notiziario: Congressi e Società filosofiche — Nuove riviste — Repertori bibliografici e riviste — Pubblicazioni e riedizioni — Necrologi (G. Penati), 197—201. Analisi d'opere, 202—210: Masi R. — Cosmologia, (S. Vanni-Rovighi). Penati G. — Problematologia e metafisica, (A. Bonetti). Piemontese F. — Filosofia ed esistenza, (G. Penati). Lucini J. L. G. — La politica, (L. Pazzaglia). Viscidi F. — Ricerche sull'uomo come essere unitario, (L. Vigone). Annunzi bibliografici, 211—213. Libri ricevuti, 213.

XXV

Science & Society Vol. XXVI No 2 (1962). SCHLESINGER R. — Marxist Theory and the New Program of the Soviet Communist Party, 129—152. FRANKEL H. — Misadventure of Ideas: A Study of Whitehead's Philosophy, 153—195. MASON S. F. — The Growth of Science and the Advancing Edge of

Objectivity, 196—201. Book Reviews, 202—250: Choh-Ming Li — Economic Development of Communist China; Chao Kuo-Chun — Agricultural Development and Problems in China Today; Remer C. F., ed. — International Economics of Communist China, (S. A. Shah). Shapiro M. — Changing China; Winnington A. — Tibet: Record of a Journey, (W. H. Hinton). Chao Chuan Leng, Palmer N. D. — Sun Yat-sen and Communism, (L. G. Churchward). De Huszar G. B. — The Intellectuals: A Controversial Portrait, (D. C. Hodges). Halbwachs M. — Population and Society: Introduction to Social Morphology, (A. K. Davis). Randall J. H. — Aristotle, (L. R. Lind). Shigeto Tsuru, ed. — Has Capitalism Changed?, (J. M. Gillman). Bien D. D. — The Calas Affair: Persecution, Toleration, and Heresy in Eighteenth Century Toulouse, (S. Lytle). Buckley J. H. — Tynnyson: The Growth of a Poet, (G. W. Sherman). Stankiewicz W. J. — Politics and Religion in Seventeenth-Century France: A Study of Political Ideas from the Monarchomachs to Bayle, as Reflected in the Toleration Controversy, (R. Shackleton). Dobb M. — An Essay on Economic Growth and Planning, (Amartya Kumar Sen). Black C. E., ed. — The Transformation of Russian Society: Aspects of Social Change since 1861, (P. Sloan). Glad P. W. — The Trumpet Soundeth: William Jennings Bryan and his Democracy, 1886—1912, (N. Pollack). Morton R. L. — Colonial Virginia. Volume I. The Tidewater Period 1607—1710; Volume II. Westward Expansion and Prelude to Revolution 1710—1763, (O. H. Olsen). Semmel B. — Imperialism and Social Reform, (E. J. Hobsbawm). Black R. D. C. — Economic Thought and the Irish Question, 1817—1870, (H. Fearn). Deniau J. F. — The Common Market: Lister L. — Europe's Coal and Steel Community, (P. Mattick). Sirluck E., ed. — Complete Prose Works of John Milton, vol. II., (Ch. Hill). Book Notes, 251—256.

XXVI

Theoria Vol. XXVIII part I (1962). BERGMANN G. — Generality and existence, 1—26. COPELAND A. H. — Statistical induction and the foundations of probability (I), 27—44. HILLMAN D. J. — On quality classes, 45—52. JORGENSEN C. — The relation is ought, 53—69. Discussions: BERGSTRÖM L. — Comments on Castañeda's semantics of prescriptive discourse, 70—71. CASTAÑEDA H. N. — The semantics of pre-

scriptive discourse (A reply to Lars Bergström), 72—78. Scandinavian Bibliography (XL), 79—84. Books Received, 85—86.

XXVII

Woprosy Filosofii No 6 (1962). Pieriedowaja: Kritika sowriemiennoj burżuaznoj filosofii — ważnaja zadacza ideologiczskoj borby, 3—13. TUGARINOW W. P. — Kommunizm i licznost', 14—23. STIEPANIAN C. A. — O przedmiete kursa „Osnowy naucznojo komunizma”, 24—35. PODKORYTOW G. A. — Sootnoszenie dialekticzeskogo mietoda s czastnonaucznyimi mietodami, 36—47. KIEDROW B. M. — Filosofija kak obszczaja nauka, 48—62. MINASJAN A. M. — Kategorie „sodierżanije” i „forma” i ich wzaimopieriechod, 63—71. SOKOŁOW W. W. — Sowriemiennaja idejnaja borba i spinozizm, 72—82. SOŁOWIEW E. J. — Likwidacya filosofii pod widom jeji osoznanija, 83—94. ARZAKANIN C. G. — K woprosu o stanowlenii istorii filosofii kak nauki, 95—107. CROSSER P. — Tradicyja antiintelektualizma w amierikanskoj filosofii, 108—117. NOWIK I. B. — Niegentripija i koliczestwo informacyj, 118—128. SAKATA S. — Nowyje predstavlenija ob elementarnych czasticach, 129—140. K statije S. Sakata „Nowyje predstavlenija ob elementarnych czasticach”, 141—142. KRAWCZENKO I. I., EFIROW S. A. — Ob ideologiczskich osnowach sowriemiennoj socyalnoj doktryny Watikana, 142—153. Diskussii i obsużdienija, 154—170. Kritika i bibliografija, 171—183. Rezzjume na anglijskom jazykie, 184—186.

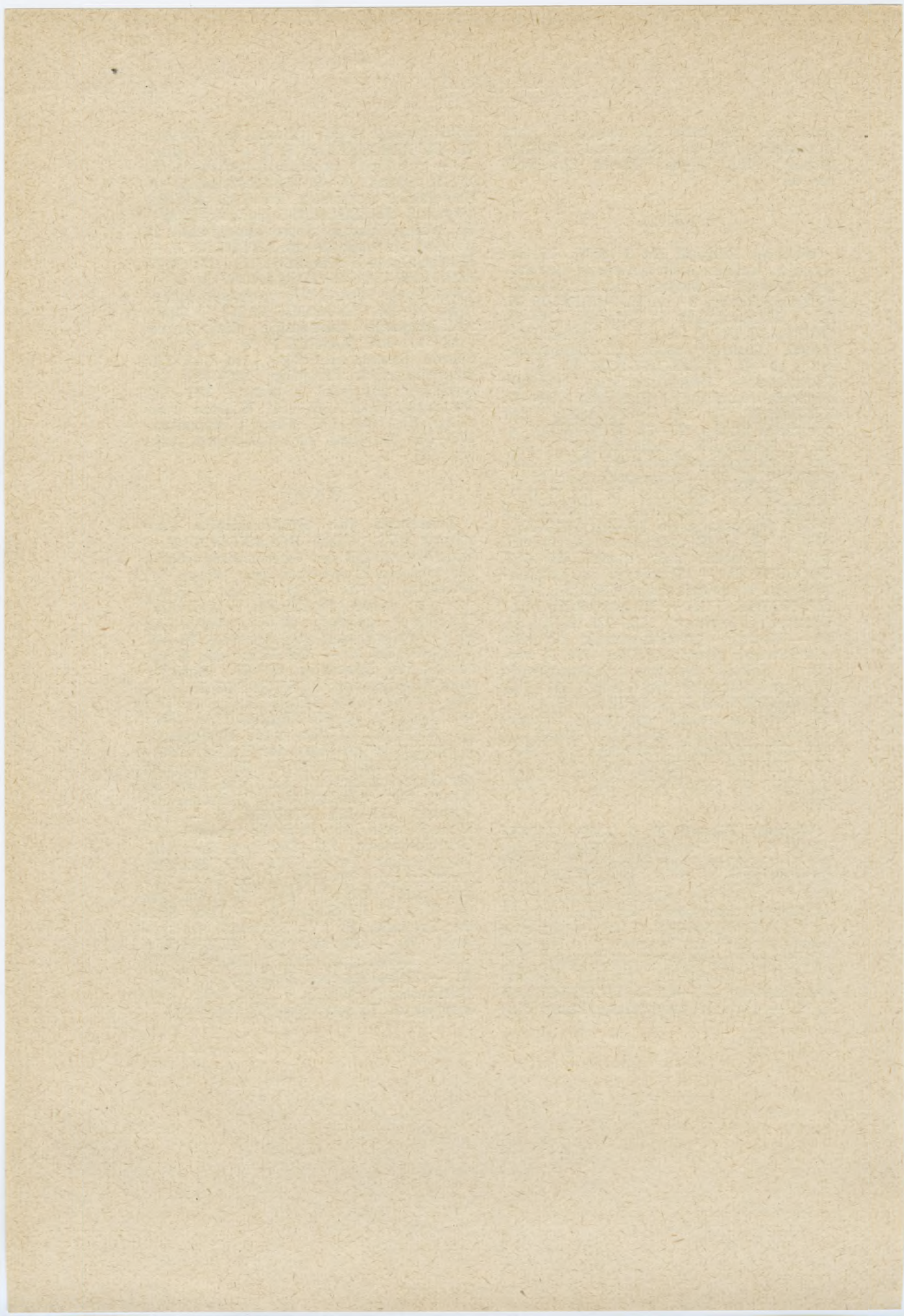
Woprosy Filosofii No 7 (1962). CAMERIAN I. P. — Programma KPSS i zadaczii ateisticzeskogo wospitanija, 3—13. SZEPTULIN A. P. — Niekotoryje woprosy diejstwija zakona sootwiestwija odnoszenij charakteru proizwoditielnych sił, 14—25. SZTRAKS G. M. — Ob osobiennościach protiworieczij obszczestwiennogo razwitija, 26—36. KRAWCZIK Z. — O filozofskich trudach Stefana Rudnianskogo, 37—44. KALTACHCZJAN S. T. — Nowyje programy kursa dia-

lekticzeskogo materializma dla wuzow, 45—54. KIECZEKIAN S. F. — Ž. Ž. Russo — wielikij francuzckij prozwiectiel XVIII wieka, 55—67. Sowieszczanije po filozofskim woprosam fizjologii wysszej nierwnoj diejatielnosti i psichologii, 68—69. Wstupitelnoje słowo akademiika P. N. Fiedosjejewa, 69—73. MITIN M. B. — Materialnoje i idealnoje, 74—87. SZOROCHOWA E. W., KAGANOW B. M. — Niekotoryje filozofskie woprosy psichologii, 88—96. ANOCHIN P. K. — Opierieżajuszczje ostrażenije diejstwitelnosti, 97—111. BASSIN F. W. — K problemie „bessoznatielnogo”, 112—124. Dla izuczajuszczich filozofiju, 125—129. Filozofskie zamietki i pisma, 130—135. Naucznaja žizn', 136—151. Kritika i bibliografija, 152—175. Nowaja literatura 176—185. Rezzjume na anglijskom jazykie, 186.

XXVIII

Zeitschrift für philosophische Forschung XVI, 1 (1962). BOLLNOW O. F. — Die Objektivität der Geisteswissenschaften und die Frage nach dem Wesen der Wahrheit, 3—25. APEL K. O. — Kann es ein wissenschaftliches „Weltwild” überhaupt geben?, 26—57. WAGNER H. — Weltentwurf und Sprache, 58—67. FLEISCHER M. — Die Krise der Metaphysik bei Descartes, 68—83. Berichte und Mitteilungen: SCHUERING H. J. — Die Struktur der Dialektik im System von Bradley, 84—98. FRANK H. — Über die wissenschaftliche und ideologische Komponente im Mass der Freiheit, 99—116. STROMBACH W. — Zur Deutung der Strukturelemente des Unbelebten im Sinne der scholastischen Substanzauffassung, 117—126. DIEMER A. — Der Mensch, sein Tun und die menschliche Grundsituation, 127—139. Aus dem philosophischen Leben, 140—145. Buchbesprechungen, 146—160: Kuhn H. — Wesen und Wirken des Kunstwerkes (R. Wisser). Hilckman A. — Vom Sinn der Freiheit, (F. J. v. Rintelen). Heisenberg W. — Physik und Philosophie, (W. v. Del-Negro). Frh. v. Brandenstein B. — Teleologisches Denken, (G. Kahl-Furthmann). Pole D. — The Later Philosophy of Wittgenstein, (A. Bharati).

Zapiski bibliograficzne

a) Prace polskie i przekłady na język polski

(Zestawił H. Moese)

Skróty:

AK = Ateneum Kapłańskie, Włocławek. ArchHFMSp = Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej, Warszawa. Arg = Argumenty, Warszawa. AUMCS = = Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin. BiKlFi = Biblioteka Klasyków Filozofii, Warszawa. ColTh = Collectanea Theologica, Warszawa. Cz = = Czytelnik, Warszawa. DzL = Dziennik Literacki, Kraków. Euh = Euhemer, Warszawa. GIN = Głos Nauczycielski, Warszawa. HD = Homo Dei, Kraków. Kier = = Kierunki, Warszawa. KUL = Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. KwH = Kwartalnik Historyczny, Warszawa. KwHNT = Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, Warszawa. KwPe = Kwartalnik Pedagogiczny, Warszawa. KuSp = Kultura i Społeczeństwo, Warszawa. L = Lublin. Ł = Łódź. ŁTN = = Łódzkie Towarzystwo Naukowe. Mea = Meander, Warszawa. MON = Ministerstwo Obrony Narodowej. NaP = Nauka Polska, Warszawa. NDr = Nowe Drogi, Warszawa. NKs = Nasza Księgarnia, Warszawa. NKu = Nowa Kultura, Warszawa. NLWyd = Nowiny Literackie i Wydawnicze, Warszawa. NSzk = Nowa Szkoła, Warszawa. Ossol = Ossolineum, Wrocław. PAN = Polska Akademia Nauk, Warszawa. PaLi = Pamiętnik Literacki, Wrocław. Per = Perspektywy. Katowice. PiP = Państwo i Prawo, Warszawa. PIW = Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa. Pń = Poznań. Pm = Pomorze, Bydgoszcz. Pol = Polityka, Warszawa. Polem. = Polemika. Pro = Problemy, Warszawa. PrzH = Przegląd Historyczny, Warszawa. PrzHu = Przegląd Humanistyczny, Warszawa. PrzK = Przegląd Kulturalny, Warszawa. PrzOr = Przegląd Orientalistyczny, Warszawa. PrzPs = Przegląd Psychologiczny, Poznań. PrzSoc = Przegląd Socjologiczny, Łódź. PrzZa = Przegląd Zachodni, Poznań. PSB = Polski Słownik Biograficzny, Kraków. PsWy = Psychologia Wychowawcza, Warszawa. PWN = Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa. PZWL = Państwowe Zakłady Wydawnictw Lekarskich, Warszawa. PZWS = Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa. Rec. = = Recenzja. RFil = Roczniki Filozoficzne KUL. RHist = Roczniki Historyczne, Poznań. ROr = Rocznik Orientalistyczny, Warszawa. RTe = Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, Warszawa. RuFi = Ruch Filozoficzny, Toruń. RuPE = Ruch Prawniczo-Ekonomiczny, Poznań. SGPiS = Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa. SN = Studium Nauczycielskie. SPAN = Sprawozdania Wydziału Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa. SPTPN = Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań. StFi = Studia Filozoficzne, Warszawa. STNT = Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu. StLo = Studia Logica, Poznań. StMNP = Studia i Materiały Nauki Polskiej, Warszawa. StPs = = Studia Psychologiczne, Wrocław. T = Toruń. TNT = Towarzystwo Naukowe w Toruniu. TP = Tygodnik Powszechny, Kraków. TrLu = Trybuna Ludu, Warszawa. TrLi = Trybuna Literacka, Warszawa. TrWo = Trybuna Wolności, Warszawa. Tw = Twórczość, Kraków. TWP = Towarzystwo Wiedzy Powszechniej, Warszawa. WAP = Wojskowa Akademia Polityczna, Warszawa. WLit = Wydawnictwo Literackie, Kraków. WLud = Wojsko Ludowe, Warszawa. Wr = Wrocław. Wszł = = Wszchświat, Warszawa. WSE = Wyższa Szkoła Ekonomiczna. WSP = Wyższa Szkoła Pedagogiczna. WP = Wiedza Powszechna, Warszawa. WUML = Wojewódzki Uniwersytet Marksizmu i Leninizmu. Wwa = Warszawa. Wych = Wychowanie,

Warszawa. WychPrz = Wychowanie w Przedszkolu, Warszawa. WZ = Wiedza i Życie, Warszawa. ZaStEk = Zaoczne Studium Ekonomiczne, Warszawa. ZeNaKUL = Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie, ZeNaUJ = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. ZeNaUŁ = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu w Łodzi. ZeNaUMK = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu. ZeNaUWr = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu we Wrocławiu. ZeNaWSPW = Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Warszawie. ZeTe = Zeszyty Teoretyczno-Polityczne. Warszawa ŻiK = Życie i Kultura, Warszawa. ŻLit = Życie Literackie, Kraków. ŻMy = Życie i Myśl, Warszawa. ZSN = Zaoczne Studium Nauczycielskie. ŻSzW = Życie Szkoły Wyższej, Warszawa. ŻWa = Życie Warszawy, Warszawa.

1961—1962

Filozofia w ogóle

Bibliografia, słowniki, zjazdy, organizacje

Spotkania genewskie. (Diariusz sympozjum poświęconego rozumności poczynąń). Oprac. W. K. ŻMy 1961 nr 7/8 s. 199—206.

Stefański W. XIV Zjazd Międzynarodowej Unii Nauk Biologicznych IUBS. Kosmos Ser. A 1962 z. 1 s. 101—105.

Wstępy, podręczniki, nauczanie

Główne zagadnienia i kierunki filozofii. Wykłady na Uniwersytecie Warszawskim 1957—1958. Wyd. 4 Cz. 1: A. Schaff: Teoria poznania. Wwa 1962 PWN s. 148, zł 16,—.

Główne zagadnienia i kierunki filozofii. Wykłady na Uniwersytecie Warszawskim 1957—1958. Wyd. 4 Cz. 2: Wł. Krajewski: Ontologia. Wwa 1962 PWN s. 151, zł 16,—.

Podstawy marksizmu-leninizmu. Podręcznik. Wyd. 5. Tł. z ros. R. Stekker i in. Wwa 1962 KsiW s. 1032, zł 25,—.

Czerwiński J. Bronię propedeutyki filozofii. Arg 1962 nr 9 s. 3.

Czerwiński J. Co tu jest nieporozumieniem? Filozofia w szkole. Arg 1962 nr 16 s. 3—4.

Czerwiński J. O skutecznym hamowaniu inicjatywy. [Propedeutyka filozofii w kl. X. XI]. Arg 1962 nr 5 s. 8—9.

Dąbrowska K. Możliwości formowania światopoglądu. Filozofia w szkole. Wychowanie 1962 nr 3 s. 34—5.

Merkun L. Prawda jest tylko w nauce. GfN 1962 nr 2 s. 1.

Pluta W. Contra „requiem” propedeutyki filozofii. GfN 1962 nr 14 s. 1.

Problemy reformy szkolnictwa. Dyskusja o propedeucie filozofii. Wypow.: W. Pomykało, J. Czerwiński, J. Galant, R. Cierpień, W. Hajduk, M. Pyrz. Wych 1962 nr 6 s. 8—20.

Problemy reformy szkolnictwa. Dyskusja o propedeucie filozofii. Wypow.: J. Legowicz, H. Kowalewska, J. Keller, B. Wolniewicz. Wych. 1962 nr 7 s. 12—21.

Propedeutyka filozofii w szkole. Wypow.: Z. Parnowski, J. Czerwiński, E. Maturzysta, W. Krajewski, H. Juras. Arg 1962 nr 14 s. 9—11.

Pyrz M. Przygotowanie do życia. Wych 1962 nr 2 s. 32—34.

Robliczkowa H. I wątpliwości i zastrzeżenia. GfN 1962 nr 5 s. 1—2.

Robliczkowa H. Propedeutyka filozofii przedmiot zaangażowany. GfN 1962 nr 16 s. 3.

Wydania i przekłady dzieł

Diderot D. Mistyfikacja. Sen d'Alemberta. Przeł. z franc. i wstępem opatrzył J. Kott. Il. I. Kuczborska. Wwa 1962 PIW s. 194, zł 10,—.

Erasmus D. Rotterdamus. Rozmowy potoczne. Przeł. z łac., przedm. i przypisami opatrzył M. Cytowska. Wwa 1962 Cz s. 175 portr. 1, zł 15,—.

Herder J. G. Myśli o filozofii dziejów. T. 1—2. Przeł. z niem. J. Gałęcki. Wstęp i koment.: E. Adler. Wwa 1962 BiKlIFi PWN s. XXXII, 413, portr. 1, il. + s. 592, portr. 1. T. 1—2, zł 75,—.

Mill J. St. System logiki dedukcyjnej i indukcyjnej. Przeł. z ang. Cz. Znamierowski. Wstęp: K. Szaniawski. T. 1—2. Wwa 1962 BiKlIFi PWN s. XVIII, 748, portr. 1 + s. 731. T. 1—2, zł 96,—.

Piotr z Goniądza. Dzieła polskie. T. 1: O Trzech. Oprac. H. Górski, K. Górski, Z. Zawadzki. Wwa 1962 PWN s. 102, il., zł 18,—.

Teilard de Chardin P. Duch ziemi — refleksje nad postępem. Wspólne credo. Fragm. książki „Construire la terre”. Tł. z franc. J. Ewert. Kur 1961 nr 34, s. 4, il.

Historia filozofii

Starożytność i średniowiecze

Historia filozofii. Wyd. 2. T. 1: Filozofia starożytna i średniowieczna. Tł. z ros. Al. Neyman, R. Korab-Żebryk, B. Kupis. Wwa 1962 KsiW s. 567, portr. 20, zł 40,—.

Tuszyńska Fr. Materiały do stanu badań nad filozofią scholastyczną XV wieku. Studia mediewistyczne T. 2 1961 s. 5—99.

Współczesne kierunki filozoficzne

Cackowski Z. Problemy filozofii racjonalistycznej. Arg 1962 nr 4 s. 6—7.

Filozofia i socjologia XX wieku T. 1 Wwa 1962 WP s. 389, portr., zł 25,—.

Grzybowski K. Gesta Dei... [Współczesna filozofia chrześcijańska]. Arg 1962 nr 7 s. 1—4.

Jaroszewski T. M. Problemy stratyfikacji społecznej i konfliktów klasowych w filozofii społecznej kościoła katolickiego. Euh 1962 nr 1 s. 84—94.

Narskij I. Filozofia radziecka a filozofia zachodnia. Tł. z ros. Arg 1962 nr 6 s. 1—5.

Schaff A. Filozofia człowieka. Marksizm a egzystencjalizm. Wyd. 2 rozszerz. Wwa 1962 KsiW s. 220, zł 12,—.

Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących

Mrozek A. Al-Farabi jako komentator i kontynuator filozofii greckiej, a w szczególności Arystotelesa. Studia mediewistyczne T. 2 1961 s. 102—134.

Plezia M. Ludzkie oblicze Arystotelesa. Mea 1961 nr 7/8 s. 369—383.

Turkowska D. Protreptyk Arystotelesa w świetle ostatnich badań. Mea 1962 z. 1 s. 34—39.

Kornatowski W. Wytyczne i myśli przewodnie społecznej doktryny św. Augustyna. ŻMy 1962 nr 1/2. s. 115—134.

Jaźwińska H. Korespondencja naukowa poświęcona W. Bielińskiemu. Język rosyjski 1961 nr 4 s. 67—8.

(**J. Mik.**): Pamięci wybitnego uczonego i wychowawcy. [Błachowski S.] GłN 1962 nr 6 s. 2 il.

Głosy o Teilhardzie de Chardin. Wypow.: H. Fasquet, J. Huxley, P. Chaudard, J. E. Charon, A. F. Regis O'Hea, J. de Beer. Tł. Znak 1962 nr 2/3 s. 224—250.

Turkowska D. Hortenzjusz Cyceirona na tle Protreptyku Arystotelesa. SPAN Kraków 1961 z. 1, s. 68—9.

Madyda W. Myśl i słowo u Heraklita. Mea 1962 z. 1 s. 3—16.

Gierulanka D. Roman Ingarden. NaP 1962 nr 1 s. 93—97, il.

Plezia M. Wielki humanista Werner Jaeger 1888—1961. Znak 1962 nr 1 s. 90—9.

Seńko W. Jakub z Gostynina i jego komentarz do Liber de causa. Studia mediewistyczne T. 2 1961 s. 185—210.

Świeżawski St. Materiały do studiów nad Janem z Głogowa (†1507). Studia mediewistyczne T. 2 1961 s. 135—184.

Dzierżanowski R. J. Jonston. Służba Zdrowia. 1961 nr 35 s. 6.

Ciechanowska Z. Juliusz Kleiner jako neofilolog i komparatysta. SPAN Kraków 1961 z. 1 s. 86.

Luporini C. Myśl Leonarda. (Z włos. przeł. W. Preisner i A. Konarek. Przekł. przejr. i do druk. przygot. A. Nowicki) Wwa 1962 PWN s. 239, zł 23,—.

Sawecka H. O „teatrze filozoficznym” Gabriela Marcela. ŻMy 1961 nr 7/8 s. 97—107.

Stadnicki J. Pascal. Nad lekturą klasyków katolicyzmu. Więź 1962 nr 3 s. 32—41.

Podgórecki A. Petrażycki nieznanym. Prawo i Życie 1961 nr 17 s. 6.

Lubnicki N. Twórczość filozoficzna Maurycego Straszewskiego. Biul. Lubel. TN nr 1 1961 s. 35—44.

Borgosz J. Tomasz z Akwinu. Wwa 1962 WP s. 188, il., portr., bibl., zł 15,—.

Puzyna K. Witkacy. Dialog 1961 nr 8 s. 109—128.

Metafizyka

Godzimirz J. Istnienie i myśl. Znak 1962 nr 2/3 s. 272—320.

Teoria poznania

Adameczyk St. Krytyka ludzkiego poznania. L 1962 KUL s. 200, bibl., zł 40,—.

Historia i filozofia nauki

Białobrzęski Cz. Religia i nauka. ŻMy 1961 nr 7/8 s. 69—81.

Mannheim K. Socjologia wiedzy. (Przeł. z niem. W. Auerbach i G. Ichheiser). Wwa WSNS przy KCPZPR s. 56, powiel.

Schaff A. Wolność i odpowiedzialność nauki. Przk 1962 nr 9 s. 1—7.

Soucy Cl. Technika i filozofia. Tł. z franc. A.T. Znak 1962 nr 2/3 s. 337—344.

Szczepański J. Socjologia rozwoju nauki. Przk 1962 nr 7 s. 1—3.

Szpotkański Z. O dramatyczności filozofii. Znak 1962 nr 2/3 s. 345—353.

Logika i metodologia

Dąbka I. Dwa studia z teorii naukowego poznania. T 1962 TNT (PWN) s. 113, bibl., zł 20,—.

Wolter Wł. Elementy logiki. Wykład dla prawników. Wyd. 2 Kr 1961 Uniw. Jagielloński s. 204, rys., tab., bibl., powiel., zł 10,—.

Zvegincev Vl. A. Semazjologia. Tł. z ros. J. Fleszner. Wwa 1962 PWN s. 458, rys., tab., zł 42,—.

Poszczególne zagadnienia

Czekanowski J. W sprawie rzekomej odrębności problematyki metodologicznej nauk biologicznych. Kosmos Ser. A 1962 z. 2 s. 169—181, tab.

Metodyka wojskowych badań naukowych. Red. P. Kuroczkin. Tł. z ros. A. Demner i in. Wwa 1962 MON s. 269, tabl. 1, tab., zł 30,—.

Michajłow Wł. O metodologicznych problemach współczesnej biologii. Kosmos Ser. A 1962 z. 1 s. 35—52.

Cybernetyka

Rajski Cz. Informacja — decyzja — czyn. Uwagi o informacji. ŻWa 1962 nr 47 s. 5.

Psychologia

Psychologia w ogóle i zagadnienia ogólne

Śl, MC: Nowości z dziedziny psychologii. Znak 1962 nr 2/3 s. 428—431.

Felmar M. Rola filozofii w higienie psychicznej. Więż 1962 nr 2 s. 103—111.

Kaczmarek L. Psychologia głębi, jej prawdy i błędy. RTe T. 8 1961 z. 3 s. 16—18.

Systemy i podręczniki

Merlin J. Psychologia K. G. Junga. Więż 1962 nr 1 s. 78—96.

Rubinštejn S. L. Podstawy psychologii ogólnej. Tł. z ros. Z. Danielska i in. Red. nauk. i postłowie: T. Tomaszewski. Wwa 1962 KsiW s. 961, il., portr., tab., bibl. zł 90,—.

Zjawiska psychiczne

Reutł J. Z badań nad zagadnieniem wysiłku intelektualnego. Biul. Lubel. TN nr 1 1961 s. 45—52.

Rubinštejn S. L. Myślenie i drogi jego poznania. Przeł. z ros. E. i J. Flesznerowie. Wwa 1962 KsiW s. 195, rys., tab., zł 15,—.

Zimny Z. Fizykalna teoria pomiaru funkcji intelektualnych. SPTPN 1960 nr 1 s. 34—36.

Wohl A. Rola układu ruchowego w kształtowaniu poznania ludzkiego. Kultura fizyczna 1962 nr 1 s. 29—33, nr 2 s. 107—116.

Psychologia społeczna

Jedlicki W. Teoria dysonansu poznawczego Festingera a doktryna psychoanalizy. StSo 1962 nr 1 s. 43—62.

Malewski A. Zagadnienia psychologii społecznej. Wybór z literatury amerykańskiej.

skiej i oprac... (Tł. z ang. J. Jacobson, D. Jedlicka). Wwa 1962 PWN s. 372, il., tab., zł 40,—.

Ossowska M. Uwagi o pojęciu dysonansu poznawczego u I. Festingera. StSo 1962 nr 1 s. 191—194.

Testy

Steffen-Batogowa M. Polskie testy do badań nad wyrazistością i zrozumiałością mowy. Przegląd telekomunikacyjny 1962 nr 3 s. 82—88, tab. wykr.

Zimny Z. Analiza konstrukcji testu J. C. Ravena. Wwa 1962 PZWS s. 63, il., tab.

Zimny Z. Konstrukcja macierzystego testu rysunkowego. Kr 1962 s. 38, rys., tab. powiel.

Zimny Z. Testy szybkości i natężenia w świetle fizykalnej teorii pomiaru funkcji intelektualnych. SPTPN 1960 nr 1 s. 36—7.

Rozwój psychiczny człowieka

Czarniewicz M. Aktywność społeczna dziecka 12—14-letniego. Wwa 1962 PZWS s. 203, bibl., zł 10,50.

Malewska H. E., Muszyński H. Kłamstwo dzieci. Wwa 1962 PZWS s. 219, tab., bibl., zł 11,—.

Spionek H. Psychologia wychowawcza dla rodziców. Lata 0—7. Wyd. 2. Wwa 1962 PZWS s. 131, il., bibl., zł 8,50.

Moliere S., Gniewkowska H. Kierunki i metody badań rozwoju motoryczności dziecka w wieku przedszkolnym. [Przegląd literatury]. Kultura fizyczna 1961 nr 7/8 s. 460—7.

Osterrieth P. Wprowadzenie do psychologii dziecka. Tłum. z franc. O. Nowakowska. Wwa 1962 NKs s. 203, bibl., zł 18,—.

Etyka i teoria postępowania

Historia i zagadnienia ogólne

Dupre L. K. Pożytki filozofii właściwie użytej. Tł. z franc. G. P. Znak 1962 nr 2/3 s. 354—8.

Fritzhand M. Czy poza dobrem i złem? [Etyka marksistowska]. PrzK 1962 nr 10 s. 1—7.

Nowacki W. Związki nauki z życiem. NaP 1962 nr 2 s. 19—30.

Ślipko T. „Etyka niezależna” w Polsce powojennej. RTE T. 8 1961 z. 3 s. 20—1.

Poszczególne zagadnienia

Gawecki B. J. Sens życia. ŻMy 1961 nr 7/8 s. 5—20.

Kotarbiński T. Cel życia. Arg 1962 nr 11 s. 1—10. — PrzK nr 11 s. 1—2.

Lenkiewicz H. O dyrektywach skutecznego działania. Pro 1962 nr 2 s. 94—103, il., rys.

Majdański K. Szczególnie atakowane zasady moralności chrześcijańskiej. RTE T. 8 1961 z. 3 s. 39—40.

Pietrański Z. Sprawne kierownictwo. Wwa 1962 WP s. 254, il., tab., pl., bibl., zł 18,—.

Poplatek Wl. Uzasadnienie stanowiska Kościoła wobec etyki sytuacyjnej. RTE T. 8 1961 z. 3 s. 42—3.

Schaff A. Sens życia. PrzK 1962 nr 12 s. 1—4.

Teilhard de Chardin P. Myśli o szczęściu. Tł. z franc. mg. Znak 1962 nr 2/3 s. 250—264.

Estetyka i teoria sztuki

Bergengruen W. O twórczości poetyckiej. Tł. z niem. E. Misiólek. Więź 1962 nr 1 s. 72—77.

Filozofia społeczeństw i nauk społecznych

Historia i zagadnienia ogólne

Bauman Z. Tendencje i szkoły w socjologii współczesnej. Próba typologii. Fragm. książki pt. Zarys socjologii. StSo 1962 nr 1 s. 5—41.

Beard Ch. A., Beard M. R. Rozwój cywilizacji amerykańskiej. T. 1: Era rolnicza. Przeł. z ang. T. Święcka. T. 2: Era przemysłowa. Przeł. St. Garczyński. Wwa 1962 PWN s. 681, mapy 3 i w tekście + s. 737, mapa 1 i w tekście, il. portr. T. 1—2, zł 150,—.

Gella A. Ideologiczne i filozoficzne podłoże rozwoju wczesnej socjologii amerykańskiej. StSo 1962 nr 1 s. 63—92.

Hochfeld J. O socjologii ideowo zaangażowanej. (Pamięci C. W. Millsa) Żwa 1962 s. 4.

Wiatr J. Szkice o materializmie historycznym i socjologii. Wwa 1962 KsiW s. 238, zł 15,—.

Poszczególne zagadnienia

Gordon M. M. Social class in American sociology. Durham 1958. Rec. Hirszowicz M.: Dwie książki o teorii klas. Studia socjologiczno-polityczne nr 10 1961 s. 252—268.

Merton R. K. Social theory and social structure. Glencoe 1957. Rec. Kądziałski J. PrzSoc T. 15: 1961 nr 1 s. 155—157.

Mills Ch. W. The sociological imagination. New York 1959. Rec. Kłoskowska A. PrzSoc T. 15: 1961 nr 1 s. 151—155.

Filozofia prawa i państwa

Polska bibliografia prawnicza. PiP 1962 z. 2 s. 371—378, z. 3 s. 566—570.

Wiśniewski A. Przegląd wydawnictw prawniczych. [Bibliografia adnotowana]. Palestra 1962 nr 1/2 s. 147—151.

Hart H. L. A., Honoré A. M. Causation in the law. Oxford 1959. Rec. Wróblewski J. PiP 1962 z. 2 s. 328—333.

Ioffe O. S., Szargorodskij M. D. Woprosy teorii prawa. Moskwa 1961. Rec. Maneli M. Nowe Prawo 1962 nr 1 s. 3—13.

Izdębski Z. O pewnej teorii dyktatury. PiP 1962 z. 2 s. 257—267.

Podgórecki A. Socjologia a prawo. Prawo i Życie 1962 nr 6 s. 3—6.

Ziemiński Z. Uprawnienie a obowiązki. przyczynek do analizy stosunku prawnego. Pn 1962 Uniwersytet im. A. Mickiewicza, s. 31.

Filozofia gospodarcza

Matejko A. Socjologia przemysłu w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Wwa 1962 PWN s. 286, tabl. 1, il., tab., bibl., zł 40,—.

Filozofia kultury

Bieńkowski T. Arianie polscy o roli kultury antycznej w wykształceniu ogólnym. Mea 1961 nr 7/8 s. 385—392.

Wiatr J. J. Naród i rasa w świadomości społecznej. Wwa 1962 Iskry s. 173, tab., bibl., zł 7,—.

Filozofia wychowania

Bibliografia, dyskusje, zjazdy, zagadnienia ogólne

Wojciechowski K. Bibliografia oświaty dorosłych. W wyborze. Wyd. 2 zmien. i powiększone. Wwa 1962 Wyd. Związkowe s. 115, zł 15,—.

Prokopczyk Cz. U podstaw pedagogiki J. Korczaka. Ruch pedagogiczny 1961 nr 4 s. 44—57.

Ziemnowicz M. Jan Władysław Dawid jako pedagog. Biul. Lubel.TN nr 1 1961 s. 63—70.

Sońnicki K. Ogólne założenia podręczników szkolnych. Wwa 1962 PZWS s. 91, zł 5,50.

Poszczególne zagadnienia

Kozielecki J. Aby eksperymentować trzeba się uczyć. [Eksperymenty dydaktyczne]. GfN 1961 nr 35 s. 5.

Nowacki T. Niektóre uwagi o zasadzie pogładowości. Ruch pedagogiczny 1961 nr 4 s. 15—29, tab.

Poły R. Drogi rozwoju teorii i praktyki kształcenia politechnicznego w ZSRR. Wwa 1962 PZWS s. 284, il., portr., tab., bibl., zł 23,50.

Pszczółowski T. Prakseologia w pracy nauczyciela. Życie Szkoły 1962 nr 2 s. 1—4.

Szuman St. O sztuce i wychowaniu estetycznym. Wwa 1962 PZWS s. 351, il., portr., nuty, bibl., zł 58,—.

Wojtyński W. Myśl pedagogiczna Władysława Spasowskiego na tle analizy pism i działalności. Wwa 1962 PZWS s. 215, portr. 1, il., bibl., zł 19,50.

Filozofia historii
i nauk historycznych

Wikarjak J. Zagadnienie przyczynowości u Herodota. SPTPN 1960 nr 1 s. 59—60.

Mahdi Ibn. Ibn Khaldun's philosophy of history. London 1957. Rec. Bielowski J. ROr T. 24 1961 z. 2 s. 188—9.

Filozofia przyrody

Adameczyk S. Nowoczesna a tomistyczna problematyka przyczynowości. RTE T. 8 1961 z. 3 s. 15—16.

Bohr N. Atomphysik und menschliche Erkenntnis. Braunschweig 1958. Rec. e. o.: Perspektywy nauki. ŻMy 1961 nr 7/8 s. 180—181.

Bondi H. Teoria wszechświata „stałego”. Tł. z ang. A. Potocki. Znak 1962 nr 2/3 s. 186—192.

Bonnor W. B. Relatywistyczne teorie wszechświata. Tł. z ang. A. Potocki. Znak 1962 nr 2/3 s. 179—186.

Dyskusja o kosmogenezie. Wypow.: H. Bondi, W. B. Bonner, R. A. Lyttleton, G. J. Whitrow. Tł. z ang. A. Potocki. Znak 1962 nr 2/3 s. 201—214.

Fróg Z. B. Kosmogonia wszechświata. TP 1962 nr 9 s. 1—3.

Heisenberg W. Wandlungen in den Grundlagen der Naturwissenschaft. 9 Aufl. Stuttgart 1959. Rec. e. o.: Perspektywy nauki. ŻMy 1961 nr 7/8 s. 180—181.

Landau A. Rumer J. Paradoxs czasu. [Teoria względności]. Tł. z ros. W. St. TrLu 1962 nr 6 s. 4.

Lyttleton R. A. Czy wszechświat jest elektryczny? Tł. z ang. A. Potocki. Znak 1962 nr 2/3 s. 192—200.

Wojnarski R. Ewolucja warunków biologicznych układu planetarnego słońca. Pro 1962 nr 1 s. 25—30, tab. wykr.

Zonn W. Kosmologia. PrzKu 1961 nr 32 s. 3, il.

Filozofia religii

Margul T. Bibliografia bieżąca [obca z zakresu religioznawstwa]. Euh 1962 nr 1 s. 79—83.

Notki bibliograficzne. [Bibliografia adnotowana z zakresu religioznawstwa]. Euh 1962 nr 1 s. 73—78.

Kołąkowski L. Notatki o współczesnej kontrreformacji. Wwa 1962 KsiW s. 117, zł 8,—

Narbutt M. Idea kościoła narodowego w literaturze polskiej. Wwa 1961 Wyd. Literat. Religijnej s. 57, zł 5,—

Nowicki A. Wypisy z historii krytyki religii. Wybór i wstępy... Wwa 1962 KsiW s. 566, il., portr., zł 30,—

Prokopiuk J. S. Karol Gustaw Jung jako psycholog religii [oraz] Bibliografia religioznawczych prac... Euh 1962 nr 1 s. 35—59.

Studia z historii krytyki religii. Wwa 1962 PWN s. 160, tabl. 16, il., oprtr., bibl., zł 10,—

Varia

Moniuszko A. Oczywistość i synteza. Dialog filozoficzny. Wwa 1962 PWN s. 82, zł 8,—

b) Prace w językach obcych

(zestawił Leon Gumański)

Filozofia w ogóle

Bibliografia, słowniki, zjazdy, organizacje

Bibliografia filosofica italiana. Anno 1960 (Centro di Studi filosofici di Gallarate). Brescia, Morcelliana Editr., 1961, 166 p., 1700 L.

Kant-Lexikon, Nachschlagewerk zu Kants sämtlichen Schriften, Briefen und handschriftlichen Nachlass, bearbeitet von Dr. Rudolf Eisler (Unveränderter reprografischer Nachdruck der Ausgabe Berlin 1930). Hildesheim, Georg Olms

Verlagsbuchhandlungen, 1961, VIII. 642 p.

Zagadnienia ogólne

Linke (Paul Ferdinand), Niedergangserscheinungen in der Philosophie der Gegenwart. Wege zu ihrer Ueberwindung. München, Basel, Ernst Reinhardt-Verlag, 1961, 154 p., 9.80 DM., 10 f.s.

Wstępy, podręczniki, nauczanie

Beck (R. N.), Perspectives in Philosophy. A Book of Readings. New York,

Rinehard and Winston, 1961, 405 p., 5.50 doll.

Brunold et Jacob, De Montaigne à Louis de Broglie. Choix de textes philosophiques. Nouvelle édition entièrement refondue et conforme aux nouveaux programmes. Paris, E. Belin, 1961, 9.60 NF.

L'enseignement de la philosophie. Liminaire d'E. Borne (Recherches et Débats, Octobre 1961, Cahier No 36). Paris, Librairie Arthème Fayard, 1961, 248 p., 6.50 NF.

Stroll (Avrum) and **Papkin** (Richard H.), Introduction to Philosophy. New York, Holt, Rinehart & Winston, 1961, IV-421 p., 5 doll.

Publikacje zbiorowe

Geistesphilosophie und Gymnasialbildung. Theodor Litt zum 80. Geburtstag zugeeignet (Schriften d. Studienseminars Kassel, Folge 7). Kassel, Studienseminar (Humboldtstr. 1a), 1961, 112 p., 1.50 DM.

The Concept and the Role of the Model in Mathematics and Natural and Social Science. Proceedings of the Colloquium sponsored by the Division of Philosophy of Sciences of the International Union of History and Philosophy of Sciences organized at Utrecht, January 1960, by Hans **Freudenthal** (Synthese Library). Dordrecht, D. Reidel, 1961, 194 p., 21 fl.

The Logic of Personal Knowledge Essays Presented to Michael Polanyi on His 70-th Birthday, 11-th Mar. 1961, New York, Free Press, 1961, 248 p., 6.75 doll.; London, Routledge, 40 s.

Wydania i przekłady dzieł

Aristoteles, Die Metaphysik des Aristoteles. Grundtext, Uebersetzung u. Kommentar nebst Erläuterungen u. Abhandlungen von Albert **Swegler**. 4 Bde. Tübingen 1847, Nachdruck. Frankfurt/Main, Minerva, 1960, 1216 p., 185 DM.

Aristoteles Latinus, XXIX, 1: Politica (Libri I—II, 11). Translatio prior imperfecta interprete **Guillelmo de Moerbeka** (?). Edidit Petrus **Michaud-Quantin** (Corpus Philosophorum Medii Aevi Academicarum consociatarum auspiciis et consilio editum). Bruges-Paris, Desclée de Brouwer, 1961, XVIII+106 p., 120 f.b.

Aristotelis Opera ex recensione I. **Bekkeri** edidit Academia Regia Borussica. Accedunt fragmenta, scholia, index aristotelicus. Editio altera. Addendis instruxit, fragmentorum collectionem retraxit Olof **Gigon**. Vol. V: Index aristotelicus. Edidit H. **Bonitz**. Berlin, W. de Gruyter, 1961, 890 p., 110 DM.

Aritotle's Protrepticus. An Attempt at Reconstruction (by) Ingemar **During** (Studia graeca et latina Gothoburgensia, XII). Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1961, 296 p., 32 Kr.

Aurelius Augustinus (S.), Opera. Sect. 6, Pars 4: De magistro liber unus. Recensuit et praefatus est G. **Weigel**. Pars 5: De vera religione liber unus. Recensuit et praefatus est G. M. **Green** (Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum, 77). Vindobonae, Hoelder-Pichler-Tempsky, 1961, 201 p., 146 s.

Avicenna, Die Metaphysik Avicennas, enthaltend die Metaphysik, Theologie, Kosmologie und Ethik, übersetzt und erläutert von M. **Horten** (Das Buch der Genesung der Seele, II. Serie, III. Gruppe und XIII. Teil), Leipzig, 1907. Nachdruck. Frankfurt/Main, Minerva, 1960, X+800 p., 110 DM.

Averroës, Die Metaphysik des Averroës, nach dem Arabischen übersetzt und erläutert von Max **Horten** (Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte, hrsg. von Benno Erdmann, 36). Leipzig, 1912, Nachdruck. Frankfurt/Main, Minerva, 1960, XIV + 238 p., 45 DM.

Buber (Martin), Between Man and Man. Tr. and introduced by Ronald Gregor **Smith** (Bontana bk.). London, Collins, 1961, 256 p., 6 s.

Confucius, Schulgespräche (Gia Yü, dt.) (Aus d. Chines. verdeutscht u. erl. von Richard **Wilhelm**). Hrsg. von Hellmut **Wilhelm** (Diederichs Taschenausgaben, 24). Düsseldorf, Diederichs, 1961, 237 p., 14.80 DM.

Die pseudo-aristotelische Schrift „Ueber das reine Gute“, bekannt unter dem Namen „Liber de causis“, im Auftrage der Görres-Gesellschaft bearbeitet von Otto **Bardenhewer**. Freiburg i. Br., Herder, 1882, Nachdruck. Frankfurt/Main, Minerva, 1959, XVIII + 330 p., 50 DM.

Helvétius, De l'Esprit. Introduction et notes par Guy **Besse**. Paris, Editions sociales, 1959, 192 p., 500 f. f.

Jung (Carl Gustav), *Collected Works*. Eds: Sir Herbert **Read** (and others). Tr. by R. F. C. **Hull** Vol. III: *The Psychogenesis of Mental Disease* (Bollinger ser. Vol. XX, 3). New York, Pantheon Books, 1960, 312 p., 4.50 doll.; Toronto, McClelland, 5 doll.; London, Routledge, 32 s.

Kierkegaard (Sören), *Werke*, II: *Die Wiederholung. Die Krise und eine Krise im Leben einer Schauspielerin*. Mit Erinnerungen an Kierkegaard von Hans **Bröchner**. Uebers. u. mit Glossar, Bibliographie sowie e. Essay „Zum Verständnis der Werke“ hrsg. von Liselotte **Richter** (Rowohlts Klassiker d. Literatur u. d. Wissenschaft, 81). Reinbek b. Hamburg, Rowohlt, 1961, 146 p., 1.90 DM.

Kierkegaard (Sören), *Aesthetisch-Philosophisches*. Bd 1: *Entweder-oder*. Dt. von Heinrich **Fauteck** (Geesammelte Werke. Unter Mitw. von Niels Thulstrup u. d. Kopenhagener Kierkegaard-Gesellschaft hrsg. von Hermann Diem u. Walter Rest. Gruppe 2, Bd 1). Köln u. Olten, Hegner, 1960, 1038 p., 44 DM.

Leibniz (G. W.), *Confessio philosophi*. La profession de foi du philosophe. Texte, traduction et note par Yvon **Belaval** (Bibliothèque des textes philosophiques). Paris, J. Vrin, 1961, 148 p., 15 NF.

Mencius, *The Sayings of Mencius*. A new translation by James R. **Ware** (A Mentor Classic, Md 307). New York, New American Library, 1960, 173 p., 0.50 doll.

[**Newton** (Isaac)], *The Correspondance of Isaac Newton*, I (1661—1675). Ed. by H. W. **Turnbull**. New York, Cambridge University Press, XXXVIII + 468 p.

Nicole Oresme, *Quaestiones super geometriam Euclidis*. Edited by H. L. L. **Busard** (Supplements to Janus, 111). Leiden, E. J. Brill, 1961, XIV + 180 p., 17.50 fl.

Pascal (Blaise), *Pensées*. Texte intégral établi et présenté par Zacharie **Tourneur** et Didier **Anzieu** (Bibliothèque de Cluny). 2 vol. Paris, Armand Colin, 1960, LXXXVII + 350 p., IX + 364 p., 4.95 NF.

Russell (Bertrand), *Histoire de mes idées philosophiques*. Traduit de l'anglais par Georges Auclair (Coll. „Les Essais“). Paris, Gallimard, 1961, 352 p., 12.50 NF.

Russell (Bertrand), *Sceptical Essays* (U bk). London, G. Allen, 1960, 173 p.,

6 s.; Toronto, Nelson, 1.25 doll.; New York, Barnes & Noble, 1961, 173 p., 0.95 doll.

Russell (Bertrand), *The Basic Writings of Bertrand Russell, 1903—1959*. Edited by Robert E. **Egner** and Lester E. **De-nonn**. New York, Simon & Schuster, 1961, 736 p., 10 doll.; London, G. Allen, 42 s.

Teilhard de Chardin (P.) S. J., *Die Entstehung des Menschen*. Aus dem Französischen übertr. von G. **Scheel**. München, Verlag C. H. Beck, 1961, 129 p., 10.80 DM.

Zend Avesta, *Traduction nouvelle avec commentaire historique et philosophique* par James **Darmesteter**. Avant-propos de E. **Benveniste**. Reproduction par procédé photomécanique de l'édition originale parue en 1892—1893. Vol. 1: *La Liturgie* (Yaçna et Vispéred). Vol. II (*Vendidad*), *l'épopée* (Yashts), *le livre de prière* (Khorda Avesta). Vol. III: *Origines de la littérature et de la religion zoroastriennes*. Appendices. Index. Paris, Adrian-Maisonnette, 1960, CXIX + 500 p., XXIV + 747 p., CVII + 262 p., 106 NF.

Historia filozofii

Całokształt dziejów

Russell (B.), *History of Western Philosophy: and Its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day*. New ed. London, G. Allen, 1961, 842 p., 30 s.

Filozofia starożytna

Gigon (Olof), *Les grands problèmes de la philosophie antique*. Traduit de l'allemand par Maurice **Lefèvre** (Bibliothèque scientifique). Paris, Payot, 1961, 344 pf., 20 NF.

Kirk (Geoffrey Stephen) and **Raven** (J. E.), *The Presocratic Philosophers. A Critical History with a Selection of Texts*. New York, London, Cambridge Univ. Press; 1961, 486 p., 3.95 doll., 25 s.

Kranz (Walther), *Die Griechische Philosophie. Zugleich eine Einführung in d. Philosophie überhaupt*. Mit 5 Abb. (Sammlung Dieterich, 88). 4. Aufl. Bremen, Schönemann, 1961, X + 353 p., 7.80 DM.

Malingrey (Anne-Marie), „*Philosophia*“. Étude d'un groupe de mots dans

la littérature grecque des présocratiques au IV-e siècle après J. C. Paris, Librairie C. Klincksieck, 1961, 328 p., 32 NF.

Filozofia średniowieczna

Hoffmann (Ernst), Platonismus und christliche Philosophie (Teilsamml.), Gesammelte Abhandl. u. Vortr. zur Geschichte d. Philosophie. Hrsg. unter Mitw. d. Heidelberger Akademie d. Wissenschaften von H. G. Gadamer. W. Rüegg u. P. Wiplert (Erasmus-Bibliothek). Zürich u. Stuttgart, Artemis-Verl., 1960, 502 p., 27.50 DM.

Filozofia nowożytna

Die deutsche Philosophie von 1917—1945. Beitr. von sowjet. Philosophen. Bearb.: Klaus **Zweiling** (Taschenbuchreihe Unser Weltbild, 18). Berlin, VEB Dt. Verl. d. Wissenschaften, 1961, 160 p., 2.80 DM-Ost.

Kroner (Richard), Von Kant bis Hegel. 2. Auflage. Zwei Bände in einem Band. Erster Band: Von der Vernunftkritik zur Naturphilosophie. Zweiter Band: Von der Naturphilosophie zur Philosophie des Geistes. Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1961, XVI+162 p., XII+526 p., 58 DM.

Filozofia Wschodu

Agus (J. B.), L'évolution de la pensée juive des temps bibliques au début de l'ère moderne. Trad. de l'anglais par Claude **Mazot** (Bibliothèque scientifique). Paris, Payot, 1961, 440 p., 22 NF.

Bergman (Samuel Hugo), Faith and Reason. An Introduction to Modern Jewish Thought. Tr. and ed. by Alfred **Jospe**. Washington, B'nai B'rith Hillel foundations, 1961, 158 p., 1.75 doll.

Bernard (Theos), Hindu Philosophy. Bombay, Jaico Publ. House, 1959, 243 p., 3 Rs.

Chow Yih-Ching, La philosophie chinoise (Que sais-je? 707). 2-e éd. Paris, Presses Universitaires de France, 1961, 128 p., 2.50 NF.

Creel (Herrlee Glessner), Confucius and the Chinese Way (First publ. in 1949 with title: Confucius, the Man and the Myth. Harper torchbook). New York, Harper, 1960, 363 p., 1.85 doll.; London, H. Hamilton, 15 s.

Liou Kia-Hway, L'esprit synthétique de la Chine. Étude de la mentalité chinoise selon les textes des philosophes de l'antiquité (Bibliothèque de philosophie contemporaine). Paris, Presses Universitaires de France, 1961, 244 p., 15 NF.

Menon (Y. Keshava) and **Allen** (Richard), The Pure Principle. An Introduction to the Philosophy of Shankara. Lansing (Mich.), Michigan State Univ. Press, 1960, 127 p., 3.50 doll.

Sanghavi (Sukhlalji), Advanced Studies in Indian Logic and Metaphysics (Indian studies past and present ser.). Calcutta, Mukhopadhyay 1961, 122 p., 12.50 Rs.

The Confucian Persuasion. Edited by Arthur F. **Wright**. With Contributions by James F. **Cahill**, Tse-Tsung **Chow**, Joseph R. **Levenson**, Hisayuki **Miyakawa**, Frederick W. **Mote**, Yuji **Muramatsu**, David S. **Nivison**, Edwin G. **Pulleyblank**, Robert **Ruhlmann**, Arthur F. **Wright**. Stanford, Stanford University Press, 1960, X + 390 p., 8.50 doll.

Współczesne kierunki filozoficzne

Egzystencjalizm

Camus (Albert), Le mythe de Sisyphe. Essai sur l'absurde (Coll. „Soleil”, 59). Paris, Gallimard, 1961, 189 p., 14.50 NF.

Guittou (Jean), Justification du temps (Coll. „Initiation philosophique”, 49). Paris, Presses Universitaires de France, 1961, 124 p., 4.50 NF.

Marksizm

Byčko (I. V.), Na filozofskom pereput'e. Krizis fenomenologii i kritičeskogo realizma v sovremennoj buržuaznoj filozofii SSA. Kiev, Ak. Nauk, USSR Inst. Filosofii, 1962, 160 p.

Chačapuridze (B. I.), Problemy i zakonomernosti dejstvija fiksirovannoj ustanovki. Tbilisi, Tbiliskij Universitet, 1962, 290 p.

Fedoseev (P. N.), Kommunizm i filozofija. Moskwa, Ak. Nauk SSSR, Inst. Filosofii, 1962, 480 p.

Georg Lucács und der Revisionismus. Eine Sammlung von Aufsätzen. Berlin, Aufbau-Verl., 1960, 338 p., 9 DM-Ost.

Iz istorii marksistsko-leninskoj filozofii posle vtoroj mirovoj vojny. Moskva, Vysšaja Škola, 1961, 214 p.

Minasjan (A. M.), Kategorii soderžani-ja i formy. Rostov/D., Rostovskij Universitet, 1962, 312 p.

Sur le jeune Marx. La genèse du marxisme (Coll. „Recherches internationales”, 19). Paris, Edit. de la Nouvelle Critique, 1961, 224 p., 6 NF.

Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących

Aristote et les problèmes de méthode. Communications présentées au Symposium Aristotelicum tenu à Louvain du 24 août au 1-er septembre 1960 (Aristote. Traductions et études. Collection publiée par l'Institut Supérieur de Philosophie de l'Université de Louvain), Publications Universitaires de Louvain; Paris, Éditions Beatrice-Nauvelaerts, 1961, VIII + 362 p., 350 f. b.

Gaston Berger. Un philosophie dans le monde moderne, par Jean Darcet, Georges Guéron, Jacques de Bourbon-Busset, Edouard Morot-Sir, Léon Delpech, Gaston Berger et le Dr André Gros. Prospective. Publication du centre d'études prospectives (Association Gaston Berger). No 7. Paris, Presses Universitaires de France, 1961, VIII + 160 p., 8 NF.

De Luppé (Robert), Albert Camus (Classiques du XX-e siècle, 1). 6-e éd. Paris, Ed. Universitaires, 1960, 128 p., 3.50 NF.

Verosta (Stephan), Johannes Chrysostomus, Staatsphilosoph und Geschichtstheologe Graz, Wien, Köln, Verl. Styria, 1960, 470 p., 27 DM.

Michel (Alain), Rhétorique et philosophie Cicéron. Essai sur les fondements philosophiques de l'art de persuader. Paris, Presses Universitaires de France, 1961, 25 NF.

Bonnefoy (J. F.) O. F. M., Le vénérable Jean Duns Scot, Docteur de l'Immaculée-Conception. Son milieu, sa doctrine, son influence, Roma 1960, Herder, VIII + 564 p., 3800 L., 30.40 DM.

Hegel-Studien. In Verbindung mit der Hegel-Kommission der Deutschen Forschungsgemeinschaft Heinz Heimsoeth,

Hans-Georg Gadamer, Ludwig Landgrebe, Theodor Litt, Joachim Ritter. Herausgegeben von Friedhelm Nicolin und Otto Pöggeler. Band I. Bonn, H. Bouvier, 1961, 356 p., 40 DM.

Langan (Thomas Donald), The Meaning of Heidegger. A Critical Study of an Existentialist Phenomenology. New York, Columbia Univ. Press, 1961, 246 p., 1.75 doll.

Wilpinger (Fridolin), Wahrheit und Geschichtlichkeit. Eine Untersuchung über die Frage nach dem Wesen der Wahrheit im Denken Martin Heideggers. Freiburg, i. Br., Karl Alber, 1961, 388 p., 29.50 DM.

Mauchausat (Gaston), L'idéalisme de Lachelier (Bibliothèque philosophie contemporaine). Paris, Presses Universitaires de France, 1961, 226 p., 18 NF.

Delhaye (Philippe), Pierre Lombard: sa vie, ses oeuvres, sa morale (Publications de l'Institut d'Études médiévales, Montréal. Conférence Albert le Grand, 1960). Paris, J. Vrin, 1961, 112 p., 9 NE.

Tucker (Robert C.), Philosophy and Myth in Karl Marx. New York, London, Cambridge Univ. Press, 1961, 263 p., 1.75 doll., 12 s. 6 d.

Heidegger (Martin), Nietzsche. Bd I—II. Pfullingen, Neske, 1961, 661 p., 492 p., 68 DM.

Cailliet (Emile), Pascal. The Emergence of Genius, 2-s ed. with an app. on recent research. Intr. by C. S. Duthie (Harper torchbook), New York, Harper, 1961, 383 p., 1.85 doll.

Richter (Lukas), Zur Wissenschaftslehre von der Musik bei Platon und Aristoteles (Deutsche Akademie d. Wissenschaften zu Berlin. Schriften d. Sektion f. Altertumswissenschaft, 23). Berlin, Akademie-Verlag, 1961, XI+202 p., 29.50 DM.

Jameson (Fredric Ruff), Sartre. The Origins of a Style. (Yale Univ. Yale Romanic Studies. Second ser., 8). New Haven, Yale Univ. Press, 1961, 228 p., 5 doll.

The Faithfull Thinker. Centenary Essays on the Work and Thought of Rudolf Steiner, 1861—1925. Edited by A. C. Harwood. London, Hodder, 1961, 251 p., 21 s.

Magloire (George) et **Cuyper** (Hubert), *Présence de Pierre Teilhard de Chardin*. Paris, Éditions Universitaires, 1961, 210 p., 9.90 NF.

Lafont (Gh.), O. S. B., *Structures et méthode la Somme théologique de Saint Thomas d'Aquin* (Coll. „Textes et Études théologiques”). Paris, Desclée de Brouwer, 1961, 516 p., 36 NF.

Alexis de Tocqueville, *livre du centenaire, 1859—1959*. Paris, Éditions du Centre national de la recherche scientifique, 1961, 193 p., 14 NF.

Bendix (Reinhard), *Max Weber. An Intellectual Portrait* (Heinemann bks on sociology). London, Heinemann, 1960, 480 p., 30 s.

Robson (J. A.), *Wyclif and the Oxford Schools. The Relation of the „Suma de ente” to Scholastic Debates at Oxford in the Later Fourteenth Century* (Cambridge Studies in Medieval life and thought. N. S., Vol. VIII). Cambridge University Press, 1961, XIII + 268 p., 35 s.

Metafyzyka

Brun (Jean), *Les conquêtes de l'homme et la séparation ontologique* (Bibliothèque de philosophie contemporaine). Paris, Presses Universitaires de France, 1961, 300 p., 16 NF.

Hönigswald (Richard), *Abstraktion und Analysis. Ein Beitrag zur Problemgeschichte des Universalienstreites in der Philosophie des Mittelalters*. In Auftrag des Hönigswald-Archivs herausgegeben von Karl **Bärthlein** (Schriften aus dem Nachlass, 111). Stuttgart, Verlag W. Kohlhammer, 1961, 273 p., 27 DM.

Lovell (Bernard), *The Individual and the Universe*. B. B. C. Reith lectures, 1958, London, Oxford Univ. Press, 1961, 113 p., 5 s.

Prospect for Metaphysics. *Essays of Metaphysical Exploration*. Ed. by Ian Thomas **Ramsey**. London, Allen, Allen & Unwin, 1961, 11—140 p., 25 s.; New York, Philosophical Library, 6 doll.

Shwayder (D. C.), *Modes of Referring and the Problem of Universals. An Essay in Metaphysics* (University of California Publications in Philosophy, 35).

Berkeley, Univ. of California Press, 1961, X + 164 p., 3.50 doll.

Teoria poznania

Alquié (Ferdinand), *L'expérience* (Coll. „Initiation philosophique”). 2-e, éd. Paris, Presses Universitaires de France, 1961, 104 p., 4.50 NF.

Campanale (Domenico), *Problemi epistemologici da Hume all'ultimo Wittgenstein* (Universita di Bari. Pubblicazioni dell'Istituto di Filosofia, 4). Bari, Adriatica Editrice, 1961, 424 p.

De Waelhens (Alphonse), *La philosophie et les expériences naturelles* (Phaenomenologica. Collection publiée sous le patronage des centres d'Archives-Husserl, 9). La Haye, Martinus Nijhoff, 1961, 212 p., 20 fl.

Kritika metafizičeskogo ponimanija neposredstvennogo čuvstvennogo opyta. Učenyje Zapiski Leningr. Ped. Inst. t. 228. Leningrad, Leningr. Pedagog. Institut, 1961, 244 p.

Lovejoy (Arthur Oncken), *The Reason, the Understanding and Time*. Baltimore, Johns Hopkins Press, 1961, 210 p., 3.95 doll.; Toronto, Burns & MacEachern, 4.75 doll.

Milmed (Bella), *Kant & Current Philosophical Issues. Some Modern Development of His Theory of Knowledge*. New York, N. Y. Univ. Press., 1961, 262 p., 5 doll.

Orlov (V. V.), *Osobennosti čuvstvennogo poznaniya*. Perm, Permskij Gos. Universitet, 1962, 220 p.

Šoročova (E. V.), *Problema soznaniya v filosofii i estestvoznanii*. Moskva, Ak. Nauk SSSR, Inst. Filosofii, 1961, 363 p.

Historia i filozofia nauki

L'époque contemporaine. Vol. I: *Le XX-e siècle* (Histoire générale des sciences, publiée sous la dir. de René **Taton**, T. III). Paris, Presses Universitaires de France, 1961, VIII + 756 p., 48 NF.

Ritchie (Artur David), *Scientific Method. An Inquiry into the Character and Validity of Natural Laws* (The Int. lib. of psychology, philosophy and scientific method). Ames (Iowa), Littlefield, 1960, 204 p., 1.95 doll.

Logika i metodologia

Zagadnienia ogólne, historia

Bocheński (Innocentius Marie), A History of Formal Logic. Tr. and ed. by Ivo **Thomas**. Notre Dame (Ind.), Univ. of Notre Dame Press, 1961, XXII + 567 p., 20 doll.

Dilalektika i logika. Zakony myślenia. (Współprac. B. **Kedrov**, P. **Kopnin**, P. **Tavanec** i in.). Moskwa, Ak. Nauk SSSR, Inst. Filosofii, 1962, 336 p.

Filosofskie voprosy sovremennoj formalnoj logiki. Sbornik statej. Red. P. V. **Tavanec**. Moskwa, Ak. Nauk SSSR, 1962, 363 p.

Mates (Benson), Stoic Logic. Berkeley, Univ. of California Press, 1961, 148 p., 1.50 doll.

Scholz (Heinrich), Mathesis universalis. Abhandlungen zur Philosophie als strenger Wissenschaft. Herausgegeben von Hans **Hermes**, Friedrich **Kambartel**, Joachim **Ritter**. Basel-Stuttgart, Benno Schwabe & Co., 1961, 484 p., 38 f.s.

Wstępy, podręczniki, nauczanie

Freytag Löringhoff (Bruno von), Logik. Ihr System u. ihr Verhältnis z. Logistik (Urban-Bücher, 16). 3., verb. Aufl. Stuttgart, Kohlhammer, 1961, 220 p., 4.80 DM.

Lewis (Clarence Irving), A Survey of Symbolic Logic. New York, Dover Publ., 1960, 327 p., 8 doll., London, Constable, 16 s.; Toronto, McClelland, 2.20 doll.

Poszczególne zagadnienia

Fraenkel (Abraham A.), Abstract Set Theory. 2-d completely revised edition. Amsterdam, North-Holland Publ. Co., 1961, VIII + 295 p.

Le fait et le droit. Études de logique juridique (Travaux du Centre National de Recherches de Logique). Bruxelles, Etabl. Emile Bruylant, 1961, 280 p., 240 f. b.

Smullyan (R. M.), Theory of Formal Systems (Princeton Univ. Annals of mathematics studies, 47). Princeton Univ. Press, 1960, 142 p., 4.50 doll.

Psychologia

Zagadnienia ogólne, wstępy, podręczniki, historia

Classics in Psychology. Edited by Thorne **Shipley**. New York, Philosophical Library, 1961, XX + 1342 p., 20 doll.

van den Berg (Jan Hendrik), The Changing Nature of Man; Introduction to a Hist. of Psychology. Metabletica. Tr. by H. F. Croes. New York, W. W. Norton & Company, 1961, 252 p., 4.50 doll.

Systemy, kierunki, metody

Church (Joseph), Language and the Discovery of Reality. A Developmental Psychology of Cognition. With a foreword by Robert B. **MacLeod**. Text ed. New York, Random house, 1961, 245 p., 4 doll.

La Psychoanalyse. Recherche et enseignement freudiens de la Société Française de Psychoanalyse. T. VI: Perspectives structurales (Colloque international de Royaumont). Paris, Presses Universitaires de France, 1961, 320 p., 18 NF.

Michajlov (F.) **Caregorodcev** (G.), Za porogom soznanija. Kritičeskij očerk frejdizma. Moskwa, Gospolitizdat, 1961, 112 p.

Psychoanalysis: Scientific Method and Philosophy. A Symposium. Edited by Sidney **Hook** (Evergreen bk). New York, Grove Press, 1960, 370 p., 2.45 doll.; Toronto, McClelland, 2.65 doll.

Sader (Manfred), Möglichkeiten und Grenzen psychologischer Testverfahren. Ueberlegungen zu Theorie u. Praxis d. psycholog. Diagnostik. Bern u. Stuttgart, Huber, 1961, 107 p., 9.80 DM.

Zjawiska, stany, dyspozycje psychiczne

Binswanger (Ludwig), Melancholie und Manie. Phänomenologische Studien. Pfullingen, Neske, 1960, 146 p., 12.80 DM.

Guntrip (H. J. S.), Personality Structure and Human Interaction. The devel. synthesis of psychodynamic theory (Int. psycho-analytical lib., 56). London, Hogarth, 1961, 456 p., 45 s.

Plessner (Helmuth), Lachen und Weinen. Eine Untersuchung nach d. Grenzen menschl. Verhaltens (Sammlung

Dallp 54). 3. Aufl. Bern u. München, Francke, 1961, 226 p., 9.80 DM.

Restle (Frank), Psychology of Judgment and Choice. A Theoretical Essay. New York, London, Wiley 1961, 235 p., 6.95 doll., 56 s.

Psychologia jednostek i typów,
psychologia społeczna

Cazeneuve (Jean), La mentalité archaïque (Coll. Armand Colin). Paris, A. Colin, 1961, 224 p., 4.50 NF.

Das Böse (Studien aus dem C. G. Jung-Institut, Zürich, 13) Zürich u. Stuttgart, Rascher, 1961, 261 p., 27.50 DM.

Kuppasawmy (Bangalore), An Introduction to Social Psychology. Bombay, Asia Publ. House, 1961, 582 p., 36 s.

Problemy psychologii sporta. Sbornik rabot. Red. P. A. Rudika i A. C. Puni. Vyp. 2. Volevaja podgotovka sportsmena. Moskva, Fizkultury i Sport, 1962, 400 p.

Stagner (Ross), Psychology of Personality (McGraw-Hill ser. in psychology). 3-d ed. New York, Mc Graw-Hill Book Co., 1961, 586 p., 7.50 doll.

Teoria wartości

Churchman (Charles West), Prediction and Optimal Decision: Philosophical Issues of a Science of Values (Prentice-Hall int. ser. in management). Englewood Cliffs (N. J.), Prentice-Hall, 1961, XV + 394 p., 9 doll.

Pole (David), Conditions of Rational Inquiry. A Study in the Philosophy of Value. New York, Oxford Univ. Press, 1961, 229 p., 4.80 doll.; London, Athlone Press, 30 s.

Etyka i teoria postępowania

Bastide (Georges), Traité de l'action morale. T. I: Analytique de l'action morale (Coll. „Logos”). Paris, Presses Universitaires de France, 1961, VI + 434 p., 20 NF.

Blanshard (Brand), Reason and Goodness. Based on Gifford Lectures at the Univ. of St. Andrews and Nobel Lectures at Harvard University (Muirhead Lib. of Philosophy). London, G. Allen, 1961, 452 p., 42 s.

Hill (A. V.), The Ethical Dilemma of Science and Others Writings. New York,

Rockefeller Institute Press, 1960, XIII + 395 p., 7.50 doll.

Hospers (John), Human Conduct. An Introduction to the Problems of Ethics. New York, Harcourt, 1961, 600 p., 6.50 doll.

Niebuhr (Reinhold), Moral Man and Immoral Society. A Study in Ethics and Politics. New York, Charles Scribner's Sons, 1961, XXV + 284 p., 1.45 doll.

Russell (Bertrand), Marriage and Morals (U bk). London, G. Allen, 1961, 158 p., 6 s.

Selivanov (P.), Etika. Očerki. Tomsk, Tomskij Universitet, 1961, 185 p.

Singer (Marcus George), Generalization in Ethics. An Essay in the Logic of Ethics, with the Rudiments of a System of Moral Philosophy. New York, Alfred A. Knopf, 1961, XVIII + 352 + X p.

Souriau (Michel), Ethique transréelle. Paris, Edit. de Minuit, 1961, 756 p., 65 NF.

Wellman (Carl), The Language of Ethics. Cambridge (Mass.), Harvard Univ. Press, 1961, 328 p., 6.50 doll.

Werkmeister (William Henry), Theories of Ethics. A Study in Moral Obligation. Lincoln, Johnsen Publ., 1961, 445 p., 5.50 doll.

Estetyka i teoria sztuki

Assunto (R.), Teoremi e problemi di estetica contemporanea. Milano, Feltrinelli, 1960, 130 p.

Bayer (Raymond), Histoire de l'esthétique. Paris, Armand Colin, 1961, 404 p., 27 NF.

Heidsieck (François), L'inspiration. Art et vie spirituelle. Paris, Presses Universitaires de France, 1961, 302 p., 18 NF.

Pareyson (Luigi), L'estetica e i suoi problemi. Milano, Marzorati, 1961, 410 p., 3200 L.

Stolovič (L.), Predmet estetiki. Moskva, Isskustvo, 1961, 113 p.

Filozofia społeczeństw i nauk społecznych

Zagadnienia ogólne, historia

Society, Law and Morality. Readings in Social Philosophy from Classical and Contemporary Sources. Edited with in-

roductions by F. A. **Olafson**. Englewood Cliffs (N. J.), Prentice-Hall, 1961, IX + 518 p., 9 doll.

Filozofia prawa i państwa,
filozofia gospodarstwa

Das (M. N.), The Political Philosophy of Jawaharlal Nehru. London, G. Allen, 1961, 256 p., 25 s.

Hart (H. L. A.), The Concept of Law: a Comparative Study. New York, Oceana Publications, 1961, 280 p., 7.50 doll.

Martindale (Don Albert), The Nature and Types of Sociological Theory (Int. lib. of sociology and social reconstruction). London, Routledge and Kegan Paul, 1961, 358 p., 35 s.

Virally (M.), La pensée juridique. Paris, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1960, XLII + 225 p.

Filozofia kultury

Emge (Carl August), Das Wesen der Ideologie. Ein Versuch u. Klärung in Hinsicht auf Antizipation, Perspektive, Vorurteil, Ressentiment, Selbstverständlichkeit, sich übernehmende Denkansprüche und dergl. Vorwegnahmen mehr (Akademie d. Wissenschaften u. d. Literatur. Abhandlungen. Geistes- u. sozialwiss. Klasse. Jg. 1961, Nr 1). Mainz, Verl. d. Akademie d. Wissenschaften u. d. Literatur, Wiesbaden, Steiner, 1961, 76 p., 7.20 DM.

Haym (Rudolf), Die romantische Schule. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Geistes (Unveränderter photomechanischer Nachdruck der ersten Auflage, Berlin, 1870). Hildesheim, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1961, XVI + 952 p.

Morris (Bertram), Philosophical Aspects of Culture. Yellow Springs (Ohio), The Antioch Press, 1961, XVI + 302 p., 7 doll.

Stark (W.), Montesquieu: Pioneer of the Sociology of Knowledge. London, Routledge & Kegan Paul, XII + 214 p., 25 s.

Filozofia wychowania

Chateau (Jean), et collaborateurs, Les grands pédagogues. Nouvelle édition. Paris, Presses Universitaires de France, 1961, VIII + 364 p., 12 NF.

Gruber (Frederic Charles), Foundations for a Philosophy of Education. New York, Crowell, 1961, 322 p., 5.75 doll.

Filozofia historii i nauk
historycznych

Aron (Raymond), Introduction to the Philosophy of History. An Essay on the Limits of Hist. Objectivity. Tr. by George J. **Irvin**. Boston, Beacon Press, 1961, 351 p., 7.50 doll.; London, Weidenfeld, 36 s.

Cohen (Morris Raphael), The Meaning of Human History (The Paul Carus foundation lectures, 6-th ser., 1944). 2-d ed. La Salle (Ill.), Open Court, 1961, 304 p., 1.75 doll.

Toynbee (Arnold J.), A Study in History. Abridged by D. C. **Somerwell**. Vol. I—X in one vol. London, Oxford Univ. Press, 1960, XIX + 1003 p., 45 s.

Filozofia przyrody i nauk
przyrodniczych

Bohm (David), Causality and Chance in Modern Physics (Harper torchbook). New York, Harper, 1961, 1.35 doll.

Böhm (Walter), Die Naturwissenschaftler und ihre Philosophie. Geistesgeschichte d. Chemie, Freiburg i. Br., Basel, Wien, Herder, 1961, XVI + 315 p., 20 DM.

Das stammesgeschichtliche Werden der Organismen und des Menschen. Bd 1: Deutung und Bedeutung der Abstammungslehren. Hrsg. von Adolf **Haas**, unter Mitarbeit von Johannes **Haas**, Frenz **Lotze**, Karl J. **Narr**, Paul **Overhage**, Basel-Freiburg-Wien, Herder, 1959, 532 p., 36 DM.

Einstein (Albert) and **Infeld** (Leopold), The Evolution of Physics; the Growth of Ideas from Early Concepts to Relativity and Quanta. New York, Simon and Schuster, 1961, 302 p., 1.45 doll.

Laue (Max von), Geschichte der Physik. 4. Aufl. Frankfurt/M., Ullstein Taschenbuchverl., 1959, 166 p.

Levert (Paule), L'idée de commencement (Coll. „Philosophie de l'Esprit"). Paris, Aubier, 1961, 296 p., 12 NF.

Smuts (Jan Christian), Holism and Evolution; with a new introd. by

Edmund W. **Sinnott** (Compass bks). New York, The Viking Press, 1961, 362 p., 1.65 doll.

Filozofia religii

Chauvon (Rémy), God of the Scientists, God of the Experiment. Tr. by Salvator **Attanasio**. Baltimore, Helicon, 1961, 152 p., 3.95 doll.

Cuttat (J. A.), The Encounter of Religions. A Dialogue between the West and the Orient. Foreword by D. von **Hildebrand**. Transl. by Pierre de **Font-nouvelle** with **Evis McGrew**. New York, Desclée, 1960, 159 p., 3.50 doll.

de Vries (Jan), Forschungsgeschichte der Mythologie (Orbis academicus. 1, 7). Freiburg i. Br., Alber, 1961, IX + 381 p., 29.50 DM.

Tillich (Paul), Wesen und Wandel des Glaubens (The dynamics of faith). Vom Verf. durchges. u. bearb. aus d. Amerikan. (Weltperspektiven. 8. Ullstein Bücher, 318). Frankfurt/M., Ullstein, 1961, 150 p., 2.20 DM.

Varia

Wust (Peter), Gestalten und Gedanken. Rückblick auf mein Leben. 5. Aufl. München, Kösel, 1961, 261 p., 12.50 DM.

Wiadomości bieżące

Wiadomości wydawnicze

Publikacje jednostkowe

Władysław Tatarkiewicz, O szczęściu (Wyd. trzecie, PWN Warszawa 1962, str. 578, cena 56 zł). Trzecie wydanie książki, której wydanie pierwsze ukazało się w 1947, drugie zaś w 1949 r., różni się dość znacznie od poprzednich. W przedmowie do nowego wydania autor wyjaśnia, że „chciał o szczęściu zestawić twierdzeń jak najwięcej, jednakże tylko jasnych, pewnych, dających się ściśle sformułować”. Po latach zdał sobie sprawę, że niektóre rozdziały książki, mianowicie te, które traktowały o „szczęściu i wzruszeniu” czy o „szczęśliwych dniach” były nazbyt emocjonalne, a o „szczęściu ludzi przeszłych i przyszłych” nazbyt hipotetyczne — więc rozdziały te w nowym wydaniu pominał. I pozostały w książce już bez mała tylko rozdziały o treści językowej, psychologicznej, biotechnicznej, historycznej, analizy wyrazu „szczęście” i wyrazów pokrewnych, psychologiczne analizy doznawania szczęścia, historyczne informacje o ludzkich poglądach na szczęście”. Do uzupełnień, jakie znalazły się w nowym wydaniu, należą rozważania dotyczące stosunku dóbr umysłowych i estetycznych oraz zdrowia psychicznego do szczęścia.

Stefan Świeżawski, Rozum i tajemnica. Wydawnictwo „Znak”, Kraków 1960 (str. 385, cena 48 zł). Na książkę składa się zespół studiów i szkiców napisanych w latach 1932—1959 na różne tematy. Każda pozycja stanowi całość dla siebie, autor ostrzega czytelnika, że nie tworzą one jednolitej i zwartej książki. Łączy je zasadnicza postawa filozoficzna autora jako myśliciela realistycznego i dążącego do sprecyzowania stosunku wiary religijnej i filozofii. Książka ma następujące działy: I. Z pogranicza filozofii

i wiary (Uprawa intelektu. Rozum i tajemnica. Logos i ethos. Myśl chrześcijańska w obronie materii. Z rozważań nad Wcieleniem. O roli filozofii i o niektórych jej typach). II. Dlaczego tomizm? (Filozofia chrześcijańska wobec kryzysu metafizyki. Dlaczego tomizm? Na marginesie „Św. Tomasza” Chestertona. Wieczne i aktualne wartości tomizmu. O niektórych przyczynach niepowodzeń tomizmu). III. Człowiek (Problem filozoficznej teorii człowieka. Albertynsko-tomistyczna a kartezjańska koncepcja człowieka). IV. Z warsztatu historyka filozofii (Kultura umysłowa wieków średnich. U źródle konfliktu nowożytnego przyrodoznawstwa z filozofią scholastyczną — atak Rogera Bacona na mistrzów paryskich). V. Sylwetki filozofów (Filar wiary. Filozof ducha i wolności. Toast). Przypisy. Bibliografia.

Adam Podgórecki, Charakterystyka nauk praktycznych. Warszawa, (PWN 1962, str. 146, cena 16 zł). Książka ma za przedmiot zagadnienia związane z prakseologią. Treść: Wstęp. Nauki teoretyczne i nauki praktyczne (Kryterium podziału, Czym nauki praktyczne się nie zajmują. Czym nauki praktyczne się zajmują. Praktyczne nauki przyrodnicze i praktyczne nauki społeczne). Charakterystyka nauk praktycznych (Tok postępowania celowościowego, Charakterystyka toku postępowania celowościowego, Diagnostyka, Rozmaite konsekwencje diagnozy wstępnej, Elementy postępowania projektującego, Postępowanie reformujące, Postępowanie profilaktyczne, Elementy toku postępowania reformującego, Rozumowanie analityczno-normatywne). Wnioski (Rola ocen w naukach praktycznych, Zasada skuteczności, Metodologia nauk praktycznych a prakseologia, Zakończenie). Wykaz literatury.

Główne zagadnienia i kierunki filozofii — Wykłady na Uniwersytecie Warszawskim 1957—1958 (zob. Ruch Filoz. XIX, s. 280ab) wyszły w czwartym wy-

daniu, PWN Warszawa 1962. Cz. I. A. Schaff, Teoria poznania, str. 149, cena 16 zł, cz. II Wł. Krajewski, Ontologia, str. 152, cena 16 zł.

Zygmunt Bauman, Zarys socjologii — zagadnienia i pojęcia (PWN, Warszawa 1962, str. 432, cena 26 zł). Zarys zawiera treść wykładów, które autor wygłosił jako docent na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego w r. 1961/62. Autor postawił sobie cel podwójny: 1° przedstawić „podstawowe problemy, pojęcia i metody socjologii współczesnej”, podając ich definicje i dyrektywy ich stosowania do opisu i klasyfikacji faktów społecznych”, 2° wyłożyć „system wiedzy socjologicznej, ujęty z pozycji teorii i metodologicznej, materializmu historycznego”, przy czym, wychodząc „poza tradycyjną problematykę podręczników materializmu historycznego, dać próbę adaptacji kluczowych problemów i kategorii, wprowadzonych i rozwiniętych w pozamarksistowskich nurtach socjologii — i ujęcia ich z punktu widzenia marksistowskiej koncepcji nauki o społeczeństwie”. Spis rozdziałów: I. Socjologia. II. Społeczeństwo. III. Grupa. IV. Osobowość. V. Metody. W przypisach do każdego rozdziału podano bibliografię. Uwagi wstępne informują o charakterze książki, zamyka ją indeks nazwisk.

Adam Schaff, Introduction to Semantics, Translated from Polish by Olgierd Wojtasiewicz. Pergamon Press, Oxford-London-New York-Paris (PWN, Warszawa, 1962, str. XII + 395, cena 50 s.) Jest to angielski przekład książki „Wstęp do semantyki” (zob. Ruch Filoz. XX, str. 225a; do wymienionych tam recenzji dołącza się jeszcze artykuł M. Kokoszyńskiej — Z marksistowskiej semantyki, w Studiach Filozoficznych nr 4 (25) z roku 1961, str. 175—187).

Dobrin Spasow, Filozofski uwod k'm symbolicznata logika (D'żawno Izdatelstwo „Nauka i Iskustwo”, Sofia 1962, str. 142, cena 0,55 lew). Według zapowiedzi książka jest pierwszą częścią trzyczęściowego kursu logiki symbolicznej; część druga ma być wykładem rachunków logicznych, część ostatnia obejmuje ich teoretyczne i techniczne zastosowania. Treść: I. Wstęp, nauka o znaku, teoria języka, poznanie, formy, matematyka i logika (1. Rzut oka na rozwój logiki symbolicznej, 2. Nauka o znaku — nowa nazwa starej nauki, 3. Teoria języka jako nauka o znaku, 4. O formie i treści w teorii języka, 5. O symbolach

jako rodzaju znaków, 6. Czy nauka o znaku i teoria języka mogą pochłonąć logikę? 7. Poznanie jako problem filozoficzny. 8. Ogólnie o formalizacji i krótko o naukach formalnych. 9. Treść obiektywna tradycyjnej logiki formalnej). II. Ogólna charakterystyka logiki symbolicznej (1. Pierwsze wrażenia, 2. Pozytywistyczna plewa i logiczne ziar-no w rachunku zdań, 3. Pogląd na rachunek funkcji logicznych, 4. Zakończenie).

Probleme der Wissenschaftstheorie — Festschrift für Victor Kraft, herausgeg. von Ernst Topitsch. Wien, Springer-Verlag 1960, str. VIII+266, cena 288 S (48 DM, 11,40 dol.). Książka ta została wydana dla uczczenia 80-lecia prof. Krafta i podaje w krótkim wstępie jego dane biograficzne: Urodzony w Wiedniu 1880 r, tam odbywał naukę szkolną i uniwersytecką, po czym większą część życia spędził jako urzędnik tamtejszej Biblioteki Uniwersyteckiej, w r. 1914 uzyskał veniam legendi z filozofii, a w r. 1925 tytuł nadzwyczajnego profesora uniwersytetu. Odsunięty od uniwersytetu przez rząd narodowo-socjalistyczny, został reaktwowany w r. 1945, w r. 1947 otrzymał katedrę profesorską, lecz już w r. 1950 przeszedł na emeryturę, osiągnąwszy ustawową granicę wieku. Był w latach dwudziestych członkiem Koła Wiedeńskiego, zarazem jednak trzymał się z dala od radykalizmu niektórych jego członków, czego wyrazem było m. in., że w tym właśnie czasie pracował w zakresie teorii wartości, nie uznawanej za naukę przez skrajne skrzydło Koła. Wydał w formie książkowej, „Weltbegriff und Erkenntnisbegriff” (1912, rozprawa habilitacyjna), „Die Grundformen der wissenschaftlichen Methoden” (1925), „Die Grundlagen einer wissenschaftlichen Wertlehre” (1937, 2 wyd. 1951), „Mathematik, Logik und Erfahrung” (1947), „Einführung in die Philosophie” (1950), „Der Wiener Kreis” (1950), „Erkenntnislehre” (1960). — Książka zawiera następujące rozprawy: R. Freundlich (Graz), Ziele und Methoden sprachlogischer Forschung; P. K. Feyerabend (Berkeley/Cal.), Das Problem der Existenz theoretischer Entitäten; Fr. Austeda (Wien), Zur Eigenart und Typik der Philosophischen Begriffsbildung; B. Juhos (Wien), „Welche begrifflichen Formen stehen der empirischen Beschreibung zur Verfügung?; H. Schleichert (Wien), Bemerkungen zur Verifikationstheorie; W. Stegmüller (München), Das Problem der Kausalität; E. J. Walter

(Zürich) Möglichkeiten einer formalen Theorie der Politik; H. Albert (Köln), Wissenschaft und Politik — zum Problem einer wertfreien Sozialwissenschaft; E. Topitsch (Wien), Über Leerformeln — zur Pragmatik des Sprachgebrauches in Philosophie und politischer Theorie. — Verzeichnis der Veröffentlichungen von Victor Kraft.

Buch des Dankes an Georg Simmel, Briefe, Erinnerungen, Bibliographie — zu seinem 100. Geburtstag am 1. März 1958 herausgeb. von Kurt Gassen u. Michael Landmann (1958, str. 371, 6 ill., cena 33 DM).

Horst Müller, Lebensphilosophie und Religion bei Georg Simmel (1960, str. 169, cena 18,60 DM).

Isadora Nauer, Die Tragik in der Existenz des modernen Menschen (1962, str. 94, cena 12,60 DM). Trzy wydawnictwa, związane z rosnącym zainteresowaniem twórczością i osobą G. Simmela (zob. Ruch Filoz. XIX, s. 111a) ukazały się nakładem firmy Duncker u. Humblot, Berlin-München. Autorka ostatnio wymienionej pracy pisze w przedmowie: Neben Dilthey und Husserl zählt Simmel zu den philosophischen Repräsentanten einer Ära, die nach der Abwendung von den transzendentalen philosophischen Theorien dem „Wunder der vollsinnlichen Dinge“ sich zuwenden, um das Wesen der Dinge zum Gegenstand philosophischen Erkenntnisstrebens zu erheben. Die Eigenwilligkeit seiner Ideen und die Besonderheit der philosophischen Fragestellung, die ihm zu seinen Lebzeiten nur zögernde Anerkennung der akademischen Kreise einbrachte, machen ihn heute zu einem bedeutenden Wegbereiter der existenziell-philosophischen Fragehaltung. Simmel besass die seltene Gabe, in historischen Wechselströmungen und Relationen zu denken...“.

Probleme der Kybernetik. Wissenschaftliche Redaktion der russischen Ausgabe A. A. Ljapunow. Übersetzung aus dem Russischen, bearbeitet und herausgegeben vom Zentralinstitut für Automatisierung durch Prof. Dr. Herbert Kortum und Prof. Dr. Wilhelm Kämmerer ... Institut für Mathematische Logik der Humboldt-Universität Berlin (Akademie Verlag, Berlin, Band 1, 1962. Str. XI + 326, cena 44 DM). Dzieło zbiorowe ma za zadanie przedstawić całość prac dokonanych w ZSRR w tym zakresie. Treść tomu pierwszego I. Allgemeine

Fragen (A. A. Ljapunow — Über einige allgemeine Fragen der Kybernetik; M. L. Zetlin — Über sequentielle Schaltungen). II. Programmierung (A. A. Ljapunow — Über logische Programm-Schemata; J. I. Janow — Über logische Schemata von Algorithmen; R. I. Podlowtschenko — Über Grundbegriffe der Programmierung; S. S. Kamynin u. A. — Automatische Programmierung mit programmierendem Programm; E. S. Luchowizkaja — Der Block zur Verarbeitung der logischen Bedingungen im PP-2; E. S. Ljubinski — Der arithmetische Block im PP-2; S. S. Kamynin — Der Block zur Adressenänderung im PP-2; W. S. Shtarkman — Der Block zur Einsparung von Arbeitszellen im PP-2). III. Rechenmaschinen (G. A. Michailow, B. N. Schitikow, N. A. Jawlinski — Die Ziffernrechenmaschine ZEM-1) IV. Fragen der Mathematischen Linguistik (O. S. Kulagina — Eine Methode der Definition grammatischer Begriffe auf mengentheoretischer Grundlage; F. N. Moloschnaja — Die Unterscheidung der Homonyme bei der maschinellen Übersetzung aus dem Englischen ins Russische; I. A. Meltschuk — Über die maschinelle Übersetzung aus dem Ungarischen ins Russische). V. Chronik (Seminare über Kybernetik an der Moskauer Universität; Eine wissenschaftlich-technische Konferenz über Kybernetik).

Firma wydawnicza Friedrich Frommann Verlag (Günther Holzboog), Stuttgart Bad Cannstatt zapowiada wydanie w fotomechanicznych przedrukach m. in.:

Petrus Ramus (Pierre de la Ramée), I. Dialecticae Institutiones — II. Aristotelicae Animadversiones, według wydania paryskiego z r. 1543, objaśnienia Wilhelm Risse. (Okolo 190 str., cena w subskrypcji okolo 24 DM, później okolo 27 DM).

Petrus Gassendi, Opera Omnia, według wydania z r. 1658, sześć tomów, łącznie ok. 4300 str., cena tomu w subskrypcji okolo 98 DM, później okolo 125 DM. (I-II. Syntagma philosophicum, complectens logicam, physicam et ethicam. III. Philosophica opuscula. IV. Opera astronomica. V. Opera humaniora ac miscellanea. VI. Epistolae et responsa auctoris).

Ralph Cudworth, The True Intellectual System of the Universe, według wydania z r. 1678. Okolo 900 str., cena w subskrypcji okolo 120 DM, później okolo 148 DM.

Edward Herbert of Cherbury, I. De veritate (1645), De causis errorum (1645), De religione laici (1645). II. De religione gentilium (1663). Dwa tomy, wstęp Günther Gawlick. Cena tomu w subskrypcji około 35 DM, później około 40 DM.

Aristote et le problème de méthode (Louvain, Publ. univ., Ed. Nauwelauerts 1962, str. VIII + 364) pod tym tytułem ukazał się tom zawierający referaty przedstawione na II Symposium Aristotelicum w Lowanium r. 1960 (zob. Ruch Filoz. XX, s. 360a).

Raymond Bayer, Histoire de l'Esthétique (Armand Colin, Paris, 1961, str. 404, cena 16 NF). Druga (poprzednio: L'esthétique mondiale au XXe siècle, Presses Univ. de France, 1961) pośmiertnie wydana książka zmarłego w r. 1959 autora (zob. Ruch Filoz. XIX, s. 310b) zawiera po krótkiej przedmowie: (Wstęp) Eveil de la conscience esthétique et préhistoire. I Antiquité et Moyen Âge (L. État de la recherche esthétique à l'avènement du platonisme. 2. L'esthétique de Platon. 3. L'esthétique d'Aristote. 4. L'esthétique des épicuriens et des stoiciens. 5. L'esthétique de Plotin. 6. L'esthétique du Moyen Âge). II. Renaissance et XVIIe siècle (1. La Renaissance italienne aux XVe et XVIe siècles. 2. La mystique espagnole de la Renaissance. 3. L'esthétique du XVIIe siècle français — le classicisme. 4. L'esthétique anglaise au XVIIe siècle). III. XVIIIe siècle (1. L'esthétique française au XVIIIe siècle. 2. L'esthétique allemande au XVIIIe siècle. 3. L'esthétique italienne au XVIIIe siècle. 4. L'esthétique anglaise au XVIIIe siècle). IV. XIXe siècle (1. L'esthétique française au XIXe siècle. 2. L'esthétique allemande au XIXe siècle. 3. L'esthétique italienne au XIXe siècle. 4. L'esthétique anglaise au XIXe siècle. 5. L'esthétique des États-Unis au XIXe siècle. 6. L'esthétique russe au XIXe siècle). V. XXe siècle (1. L'esthétique française au XXe siècle. 2. L'esthétique allemande au XXe siècle. 3. L'esthétique italienne au XXe siècle. 4. L'esthétique anglaise au XXe siècle. 5. L'esthétique des États-Unis au XXe siècle. 6. L'esthétique de l'URSS au XXe siècle). Conclusion. Index des noms de personne. Bibliografia jest dołączona do poszczególnych rozdziałów.

Sens et usages du terme structure dans les sciences humaines et sociales, édité par **Roger Bastide** (Janua Linguarum — Studia memoriae Nicolai van Wijk de-

dicata edenda curat Cornelis H. van Schooneveld, Stanford University, nr XVI) — Mouton et Co, S-Gravenhage, 1962, str. 165, cena 16 fl. W związku z opracowywaniem pod patronatem UNESCO słownika nauk społecznych (Dictionnaire terminologique des Sciences Sociales) odbyło się w Paryżu 10—12 stycznia 1959 r. kolokwium poświęcone dyskusji nad terminem „struktura” w poszczególnych naukach. Książka kontynuuje rozpoczęte wówczas analizy i posiada treść następującą: Introduction à l'étude du mot „structure” (R. Bastide). I. Le sens et l'emploi du mot „structure” en biologie (E. Wolff). II. „Structure” en linguistique (E. Benveniste); Les limites de la notion de structure en ethnologie (Cl. Lévi-Strauss); Note sur l'emploi du mot „structure” en l'histoire de l'art (P. Francastel); Structures économiques (F. Perroux); L'attitude structuraliste et le concept de structure en économie politique (A. Marchal); Note complémentaire: Les préférences de structure (J. Weiller); Les structures en droit privé (J. Carbonnier); Le mot „structure” en droit public (A. Mathiot); Structure en psychologie (D. Lagache); Structure en psychopathologie (D. Lagache); Structure en psychanalyse (D. Lagache); Le vocable „structure” et la psychologie sociale (R. Pagès); Le concept de structure chez Marx (H. Lefebvre); Le concept de structure en sociologie (—); Note sur la structure en science politique (R. Aron). III. La notion de structure en histoire (P. Vilar); Structures temporelles (M. Ch. Morazé); Le concept de structure significative en histoire de la culture (M. Goldman). — Appendice: Compte rendu du colloque sur le mot structure.

René Boirel, Théorie générale de l'invention (Bibliothèque de Philosophie Contemporaine, Presses Universitaires de France, Paris 1961, str. 408, cena 16 NF.). Treść: Introduction. I. Phénoménologie de l'invention (1. Eidétique de l'invention. 2. Dynamologie des différents secteurs de l'activité humaine. 3. Dynamologie et connaissance de l'esprit). II. Le point de départ de l'invention humaine (1. Les réminiscences corporelles de l'activité opératoire. 2. Conséquences de ces réminiscences corporelles pour la philosophie de la connaissance. 3. Signification de la connaissance et, plus généralement, de l'invention humaine). III. Cosmologie dynamologique. Conclusion. Travaux consultés.

P. Banks — I. M. Bocheński — A. Menne — I. Thomas, *Logico-Philosophical Studies*, ed. by A. Menne (D. Reidel Publishing Comp. Dordrecht/Stuttgart, 1962, str. IX + 160, cena 23 fl., 6,40 dol.). Zawarte w książce rozprawy wiążą się tematycznie tym, że wskazują różne przykłady zastosowań nowoczesnej logiki do analizowania zagadnień filozoficznych. Spis treści: Preface of the Editor; I. P. Banks — On the Philosophical Interpretation of Logic: An Aristotelian Dialogue; II. I. M. Bocheński — On the Categorical Syllogism; III. I. Thomas — CS (n): An Extension of CS; IV. A. Menne — Some Results of Investigation of the Syllogism and Their Philosophical Consequences; V. I. M. Bocheński — Formalization of a Scholastic Solution of the Paradox of the „Liar”; VI. I. M. Bocheński — On the Syntactical Categories; VII. A. Menne — The Logical Analysis of Existence; VIII. I. M. Bocheński — On Analogy; IX. I. M. Bocheński — The Problem of Universals.

Giorgio de Santillana, *The Origins of Scientific Thought (from Anaximander to Proclus, 600 B. C. to 300 A. D.)* — (The History of Scientific Thought, vol. 1. The University of Chicago Press, The University of Toronto Press, 1961, str. 320, cena 5,95 dol.). Wykład historii nauk w starożytności jest obficie ilustrowany przekładami fragmentów poszczególnych filozofów i uczonych; oto tytuły rozdziałów: Prologue — Of High and Far-Off Times. 1. On the Nature of Things. 2. Reason and the Vortex. 3. The Logos in the Lightning. 4. The Power of Number. 5. The System of the World. 6. A Universe of Rigor. 7. Love, Strife, and Necessity. 8. Doctor vs. Medicine Man. 9. Atoms and the Void. 10. Man the Difficult Measure. 11. The Care of the Soul. 12. Flight to the Trans-Uranian. 13. A Tidiness of Words. 14. Mathematics. 15. The Main Issue in Astronomy. 16. On the Face in the Round of the Moon. 17. Geography. 18. Machines and Computers. 19. Decline and Fall. 20. Three Forms of Scientific Religion. — Suggestions for Further Reading. Index.

Ernest H. Hutten, *The Origins of Science. An Inquiry into the Foundation of Western Thought*. London, Georg Allen and Unwin Ltd, 1962, str. 242, cena 28 s. Autor książki jest członkiem Royal Holloway College w Uniwersytecie Londyńskim (jego poprzednia książka była recenzowana w *Ruchu Filoz.* XX, s. 19), a zadaniem, jakie sobie stawia, jest wyjaśnić myśl naukową od strony

historycznej i psychologicznej. Treść: I. The Scientific Attitude (1. The Origins of Science, 2. The Ideal of Rationality, 3. On the History of Philosophy, 4. On the Problem of Knowledge, 5. Philosophical Theories of Knowledge); II. Science and the Criterion for Reality (6. Ontology: The Search for an Object — the Atom, 7. Causality: Law and Order); III. Logic and the Truth Criterion (8. Criteria for Truth and Reality, 9. The Formal Use of Symbols, 10. The Concept of Number, 11. The Deductive System, 12. The Rules of Deduction, 13. Contradiction and Truth, 14. Theories of Truth); IV. Science as Creative Activity (15. Scientific Method, 16. The Freedom of Science, 17. Conclusion). Selected Bibliography. Index.

G. E. M. Anscombe and P. T. Geach, *Three Philosophers — Aristotle, Aquinas, Frege*. (Basil Blackwell, Oxford 1961, str. XX + 162, cena 18 s.). Książka dwojga znanych autorów zawiera trzy interesujące teoretycznie, ale przystępnie napisane studia, nie wiążące się myślą przewodnią i wolne od aparatu erudycyjnego. Dla czytelnika polskiego jest niewątpliwie nowa następująca informacja o Fregem (str. 129): „his mother's maiden name (Bialloblotzky) suggests Polish extraction”.

Graham Bird, *Kant's Theory of Knowledge — an Outline of One Central Argument in the 'Critique of Pure Reason'*. (International Library of Philosophy and Scientific Method, ed. A. J. Ayer, London, Routledge and Kegan Paul, 1962, str. X + 210, cena 28 s.). Autor, który jest Lecturer in Logic Uniwersytetu Aberdeen, pragnie wyanalizować swoisty dla Kanta sposób argumentacji, przewijający się przez całą „Krytykę czystego rozumu”, a zarazem wskazać na jego odbicie w najnowszych prądach angielskiej filozofii. Treść: Preface. I. Phenomena and Phenomenalism (Prichard's theory. Literal construction. The first edition Deduction and phenomenalism). II. Noumena and Noumenalism. III. Transcendental and Empirical (The distinction in general. The Fourth Paralogism. The Aesthetic). IV. Sensibility and Understanding (Data of sense and phenomenal objects). The 'representation' problem for categories). V. Intelligible Objects (The occasions of misuse. Concepts and objects. The object of representations). VI. The Transcendental Analytic. VII. Categories and Judgments (Analysis and synthesis. Concepts and judgments). VIII. The Transcendental Deduction (Introduction. Ap-

perception. Apperception, categories and objective validity). IX. The Transcendental Deduction — continued (Language and experience. Categories and personality. Transcendental distinctions and empirical illustrations). X. The First and Second Analogies. XI. Personality (Inner sense and apperception. Categories and persons. Kant and Strawson). XII. The Transition to Moral Philosophy. (Causality and freedom. Kant's solution of the Third Antinomy). List of Books. Index. — Autor wymienia w przedmowie, wśród osób, którym dziękuje za pomoc i zachęte, dra W. Bednarowskiego.

Brand Blanshard, Reason and Analysis (The Paul Carus Lectures, 12th Series, London, Allen and Unwin Ltd. 1962, str. 505, cena 55 s). Autor, profesor Yale University (ur. 1892), stoi w opozycji do kierunków pozytywistycznych w nowoczesnej filozofii, reprezentując pewną postać absolutnego racjonalizmu; książka jest rozwinięciem serii odczytów z fundacji Carus Lectures w American Philosophical Association (Eastern Division) i łączy się z dwoma innymi tomami Reason and Goodness (zob. Ruch Filoz. XXI, s. 114a) oraz zapowiedzianym Reason and Belief, które rozwijają treść odczytów z fundacji Gifford Lectures w Uniwersytecie St. Andrews w Szkocji. Treścią książki jest krytyczna — z punktu widzenia autora — analiza filozofii analitycznej w Anglii i Ameryce, w kolejnych fazach, jakie ona przybierała przez ostatnich lat kilkadziesiąt. Tytuły rozdziałów: 1. The Revolt against Reason. 2. The Idea of Reason in Western Thought. 3. The Rise of Positivism. 4. Logical Atomism. 5. The Theory of Meaning. 6. Analysis and A Priori Knowledge. 7. Linguistic Philosophy — Some Earlier Forms. 8. Linguistic Philosophy — Some Later Forms. 9. Universals. 10. Necessities in Nature. 11. Necessity in Causation. 12. Some Intimations of Cosmic Necessity. (Bibliografia, indeks).

Henry Margenau, Open Vistas — Philosophical Perspectives of Modern Science (Trends in Science, vol. 3. New Haven, Yale University Press, 1961, str. X + 256, cena 5 dol.). Autor jest profesorem fizyki i filozofii przyrody w Yale University i książka powstała z jego wykładów uniwersyteckich. Treść: Preface. I. Introduction (1. Scientific Method, 2. Meaning of Existence in Science, 3. The Role of Intuition in Science). II. Science and Human Affairs (1. The Nature of Facts — Their Glory

and Their Impotence, 2. Two Movements, 3. Philosophies of Our Day and Their Scientific Roots — Mechanistic Materialism, Empiricism, Logical Positivism, Existentialism). III. The Inner Light of Reason (1. The Tentative Nature of Postulates, 2. The Logic of Scientific Reasoning, 3. The New Faith of Science). IV. Esthetics and Relativity (1. The Idea of Invariance, 2. The Idea of Relativity, 3. Inertial Systems, 4. Newtonian Relativity, 5. Einstein's Special Relativity, 6. The Empirical Consequence of the Lorentz Transformations and Their Confirmation). V. The Decay of Materialism in Our Time (1. The Sublimation and the Vanishing of the Material Ether, 2. From Atoms to Elementary Particles to Singularities in Space, 3. „Elementary Particles”). VI. The Fade-Out of Concrete Models (1. Classical Mechanics, 2. The Microcosm, 3. The Dualism in the Nature of Onta, 4. Waves of Probability). VII. Reality, Determinism and Human Freedom (1. Scientific law in a Random Universe, 2. Reality in the Microcosm, 3. Probabilities, Continued, 4. The „Bankruptcy” of Modern Physics, 5. Historical Reality, 6. Causality and Determinism, 7. Human Freedom). VIII. Open Vistas (1. Looking Outward-Cosmology, 2. Looking Inward — The Common Denominator of Science, Ethics, and Religion). — Bibliography. Index.

Benson Mates, Stoic Logic. (University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1961, 2 wyd. str. VIII + 148, cena 1,50 dol.). Podstawowe to studium, wydane po raz pierwszy w r. 1953, ukazało się obecnie w nowym, tanim (broszurowanym) wydaniu, opatrzonym przedmową zawierającą uzupełnienia bibliograficzne. Treść: I. Introduction (1. The Problem, 2. Stoic Authors to Be Considered, 3. Sources for Stoic Logic). II. Signs, Sense and Denotation (1. Exposition of the Stoic Theory, 2. Comparison with Modern Theories). III. Propositions, Truth and Necessity (1. Propositions, 2. Truth, 3. Necessity and Possibility). IV. Propositional Connectives (1. Implication, 2. Disjunction, 3. Conjunction and the Other Logical Connectives, 4. The Interdefinability of the Connectives). V. Arguments (1. Definition and Classification, 2. The Five Basic Types of Undemonstrated Argument, 3. The Principle of Conditionalization, 4. The Analysis of Nonsimple Arguments, 5. Invalid Arguments, Paradoxes). VI. Evaluation of Stoic Logic (1. The Judgments of Prantl and Zeller, 2. The Confusion about „Synemmenon”, 3. Con-

clusion). Appendix A. Translations. Appendix B. Glossary. Bibliography. Indices.

P. H. Nidditch, Elementary Logic of Science and Mathematics. London, University Tutorial Press LTD, 1960, str. VIII + 372, cena 18 s. Autor jest Lecturer in Philosophy Uniwersytetu w Bristolu, a książka jest jednym z wielu ukazujących się obecnie uniwersyteckich podręczników logiki, wśród których wyróżnia się poziomem i szerokością swego zakresu, gdyż autor pojmując logikę jako teorię nauk oraz obejmuje nią zarówno logikę matematyczną, jak podstawy metodologii nauk empirycznych, co okazuje spis rozdziałów: 1. Logic and the Sciences (str. 1—11), 2. The Propositional Calculus (str. 12—63), 3. The Functional Calculus, (str. 64—100), 4. Boolean Algebra and Set Theory (str. 101—148), 5. Observation and the Operational Pattern of Science (str. 149—174), 6. Measurement (str. 175—212), 7. Probability (str. 213—247), 8. Experimentation and Hypothesis (str. 248—281), 9. Mathematics and Deduction (str. 282—308), 10. Deduction and Hypothesis in the Inductive Sciences (str. 309—340). Wykład uzupełniają liczne ćwiczenia. Przy końcu książki podano wskazówki do ćwiczeń i rozwiązania, obszerną bibliografię oraz szczegółowe indeksy. Podręcznik (niełatwy!) stoi na wysokim poziomie, zarówno pod względem naukowym, jak dydaktycznym. Dla polskiego czytelnika jest interesująca uwaga podana w notce na str. 35, dotycząca beznawiasowej symboliki w teorii zdań, którą autor nazywa the Łukasiewicz-Tarski notation: „This notation was developed entirely on his own by Łukasiewicz in 1924, but it was inspired originally by an idea due to Tarski (information given by Łukasiewicz to author)”.

Logic and Language, Studies dedicated to Professor Rudolf Carnap on the occasion of his seventieth anniversary (Synthese Library, editors: B. H. Kazemier and D. Vuysie. D. Reidel Publishing Com., Dordrecht Holland — Stuttgart, 1962, str. VI + 246, cena 6,85 dol.). Na treść księgi składają się następujące rozprawy: Yehoshua Bar-Hillel (Jeruzolima) — A Prerequisite for Rational Philosophical Discussion; Abraham A. Fraenkel (Jeruzolima) — Epistemology nad Logic; Paul Bernays (Zurych) — Zur Rolle der Sprache in erkenntnistheoretischer Hinsicht; Joergen Joergensen (Kopenhaga) — Some Remarks Concerning Languages, Calculi

and Logic; W. V. Quine (Harvard Univ.) — Carnap and Logical Truth; Evert W. Beth (Amsterdam) — Extension and Intension; Henryk Mehlberg (Chicago) — The Present Situation in the Philosophy of Mathematics; Karl Menger (Chicago) — A Counterpart of Occam's Razor in Pure and Applied Mathematics Ontological Uses; Richard Montague (Los Angeles) — Towards a General Theory of Computability; Carl G. Hempel (Princeton) — Inductive Inconsistencies; Wolfgang Stegmüller (Monachium) — Einige Beiträge zum Problem der Teleologie und der Analyse von Systemen mit zielgerichteter Organisation; Karl Dürr (Zurych) — Beleuchtung von Anwendungen der Logistik in Werken von Rudolf Carnap; Arne Naess (Oslo) — Typology of Questionnaires Adopted to the Study of Expressions with Closely Related Meanings; H. Tennessen (Berkeley) — Permissible and Impermissible Locutions. David Rynin (Berkeley) — Non-cognitive Synonymy and the Definability of „Good”; Charles Morris (Univ. of Florida) — On the History of the International Encyclopedia of Unified Science.

L. Jonathan Cohen, The Diversity of Meaning (Methuen and Co Ltd, 1962, str. XII + 340, cena 32 s 6 d). Autor jest Fellow of the Queen's College w Oxfordzie i pozostaje w bliskich związkach z tamtejszą szkołą filozofii lingwistycznej; w książce swej nawiązuje do problemów klasycznego już dzieła C. K. Ogden and I. A. Richards, The Meaning of Meaning (1923) (zob. Ruch Filoz. XVIII, str. 147). Treść: 1. An Eighteenth-century Innovation in the Concept of Meaning. II. Meanings Conceived as what Words have in a Language or Culture. III. Meanings Conceived as Topics for Philosophical Investigation. IV. The Concept of Meaning in the Problem of Universals. V. Meanings Conceived as what are Understood in an Act of Communication. VI. Meaning and the A Priori. VII. Meaning and the Law of Extensionality. VIII. Meanings Conceived as Topics for Formal-logical Investigation. IX. Meaning and Vagueness. X. The Concept of Meaning in the Problem of Natural Necessity. Index.

Peter Zinkernagel, Conditions for Description, translated from the Danish by Olaf Lindum (International Library of Philosophy and Scientific Method Lon-

don, Routledge and Kegan Paul, 1962, str. VIII + 264, cena 37 s 6 d). Autor, profesor filozofii w Uniwersytecie Kopenhaskim, formuluje podstawowe zasady opisu naukowego i wskazuje konsekwencje tych zasad dla pewnych tradycyjnych zagadnień filozoficznych, w szczególności dla zagadnienia indukcji oraz determinizmu. Treść: I. Science and Epistemology. II. Language and Reality. III. General Characteristics of Language. IV. The Logic of Ordinary Language. V. The Problem of Objective Reality. VI. The Problem of Induction. Index.

Milič Čapek, Philosophical Impact of Contemporary Physics. (D. van Nostrand Comp., Inc., Toronto-London 1961, str. XVIII + 414, cena 30 s). Autor studiował w Uniwersytecie Praskim, potem wykładał fizykę w Uniwersytecie Ołomuńskim i w University of Nebraska, obecnie jest profesorem filozofii w Carleton College (Minnesota). Zadaniem, które sobie postawił w tej książce, jest filozoficzna analiza podstawowych pojęć fizyki, zarówno w historycznym rozwoju, jak w obecnym stanie nauki. Treść: Introduction. Part I. The Classical Picture of the Physical World: 1. The General Character of Classical Physics. 2. The Concept of Space. 3. The Concept of Time. 4. The Concept of Matter. 5. The Concept of Motion. 6. The Main Features of the Corpuscular-Kinetic View of Nature. 7. Some Collateral Trends: Dynamism, Energetism, Fluid Theories. 8. The Implicit Elimination of Time in Classical Physics. 9. The Ultimate Consequences of Mechanism. Part II. The Disintegration of the Classical Framework and the Significance of New Concepts: 10. The Negation of Instantaneous Space. 11. The Fusion of Space with Time and Its Misrepresentation. 12. The Modification of the Concept of Time. 13. The Dynamic Structure of Time-Space. 14. The Evolution of the Concept of Matter. 15. The Transformation of the Concept of Motion. 16. The End of the Laplacian Illusion. 17. The Reinstatement of Becoming in the Physical World. 18. In Search of New Ways of Understanding. 19. Summary. Index.

Maurice Natanson, Literature, Philosophy and the Social Sciences, Essays in Existentialism and Phenomenology (Martinus Nijhoff, Haga, 1962, str. XII + 20, cena 18 fl). Autor jest Associate Professor of Philosophy w Uniwersytecie of North Carolina i członkiem redakcji *Philosophy and Phenomenological Research*. Książka zawiera 18 studiów na

temat egzystencjalizmu i filozofii oraz ich zastosowań w humanistyce i dzieli się na trzy części: I. *Philosophical Foundations*, II. *Aesthetics and Literature*, III. *History and the Social Sciences*. Oto tytuły niektórych pozycji: *Phenomenology and Existentialism* — Husserl and Sartre on Intensionality; *Phenomenology and the Natural Attitude*; *The Empirical and Transcendental Ego*; *Being-in-Reality*; *Existentialism and the Theory of Literature*; *Knowledge and Alienation* — *Some Remarks on Mannheim's Sociology of Knowledge*; *Causation as a Structure of the Lebenswelt*.

Alfred Schutz, Collected Papers — I. The Problem of Social Reality, edited and introduced by M. Natanson with a Preface by H. L. van Breda. *Phaenomenologica* 11. Martinus Nijhoff, The Hague, 1962, str. XLVII + 361, portret, cena 28 fl. Treść: Preface. Editors Note. Part I. On the Methodology of the Social Sciences-Common-Sense and Scientific Interpretation of Human Action (I. Introduction: Content of Experience and Thought Objects. II. Constructs of Thought Objects in Common-Sense Thinking. III. Rational Action within Common-Sense Experience. IV. Constructs of Thought Objects by the Social Sciences. VI. Concluding Remarks). — Concept and Theory Formation in the Social Sciences Choosing Among Projects of Action (I. The Concept of Action. II. The Time Structure of the Project. III. In-Order-To and Because Motive. IV. Fancying and Projecting. V. The Foundation of Practicability. VI. Doubting and Questioning. VIII. Problematic and Open Possibilities According to Husserl. VIII. Choosing Among Objects within Reach. IX. Choosing Among Projects. X. Bergson's Theory of Choice. XI. Leibniz Theory of Volition. XII. The Problem of Weight. XIII. Summary and Conclusion). Part II. Phenomenology and the Social Sciences (Some Leading Concepts of Phenomenology: Phenomenology and the Social Sciences. Husserl's Importance for the Social Sciences. Scheler's Theory of Intersubjectivity and the General Thesis of the Alter Ego. Sartre's Theory of the Alter Ego. Part III. Symbol, Reality and Society: On Multiple Realities. Language Disturbances and the Texture of Consciousness. Symbol, Reality and Society. Concluding Remarks. Index. (Zob. notatkę nekrologiczną o autorze, *Ruch Filoz.* XIX, str. 311b).

A. C. Graham, The Problem of Value. London, Hutchinson University Library,

1961, str. 192, cena 12 s 6 d. Książka ukazała się w serii „Philosophy”, redagowanej przez prof. H. J. Patona. Autor jest docentem (lecturer) w sekcji języków wschodnich Uniwersytetu Londyńskiego, w metodzie badań zbliża się do oksfordzkiej filozofii lingwistycznej, lecz wychodzi poza nią i dąży do zbudowania racjonalnej podstawy dla ocen wartości. Treść: I. Standards and Judgments (1. Introduction, 2. Hypothetical judgments, 3. Necessary standards). II. Morals (4. Introduction, 5. Egoism and altruism, 6. Egoism and solipsism, 7. Relativism and absolutism); III. Aesthetics (8. Introduction, 9. Technical maxims, 10. Necessary standards, 11. Hypothetical judgments), IV. Science and Myth (12. Mythical and metaphysical world-pictures, 13. Mysticism, 14. Conclusion). Short reading list. Index.

Abraham Edel, Science and the Structure of Ethics. The University of Chicago Press — International Encyclopedia of Unified Science, vol. II, number 3, 1961, str. IV + 102, cena 2,25 dol. Książka stanowi dalszy ciąg wydawnictwa Foundations of the Unity of Science (zob. Ruch Filoz. XVI s. 52b), którego redaktorami są obecnie Rudolf Carnap i Charles Morris. Treść: I. The Nature and Complexity of the Problem (1. Issues in the „Relation of Science and Ethics”, 2. The Place of Scientific Results in Ethical Theory, 3. The Role of Scientific Method in Ethical Theory, 4. The Impact of the Scientific Temper in Ethical Theory, 5. Moralities, 6. Methodological Approaches in Ethics, 7. The Structure of an Ethical Theory); II. The Theory of Existential Perspectives (8. The Concept of an Existential Perspective EP), 9. Role of EP within an Ethical Theory, 10. Overtly Scientific EPs: Physical and Biological, 11. Overtly Scientific EPs: Psychological, 12. Overtly Scientific EPs: Sociocultural and Sociohistorical, 13. Science in Theological and Metaphysical EPs, 14. Science in Transcendence EPs, 15. Evaluation of EPs); III. The Role of Science in Conceptual and Methodological Analysis (16. Conceptual-Methodological Frameworks, 17. Are There Workable Concepts of Moral Phenomena and Moral Experience? 18. Ethical Concept-Families and Their Existential Linkage, 19. Organization, Generalization, Systematization, 20. Validation, Verification, Reasoning, Justification, 21. Application and Evaluative Processes); IV. Decision, Freedom and Responsibility (22. Evaluative Processes in Unstructured Situations, 23. Toward a Scienti-

fic Study of Freedom and Responsibility, 24. Toward a Strategy of Solution of the Free-Will Problem in Ethics, 25. The Creative Temper and the Scientific Temper). Notes.

J. S. Fulton, P. M. Van Buren, A. L. Harding, R. D. Vliet, Responsibility in Law and Moral, ed. with an Introduction by A. L. Harding (Studies in Jurisprudence VII). Southern Methodist University Press, Dallas (Texas) 1960, str. X + 108, cena 3 dol. Książka składa się z czterech rozpraw przedstawionych na konferencji „Prawo w społeczeństwie” w Dallas 1959 r. Oświetlają one z różnych stron problem odpowiedzialności jednostki od strony prawnej i moralnej: J. S. Fulton (profesor filozofii Uniwersytetu Houston), The Free Person and Legal Authority; P. M. van Buren (profesor teologii Episkopalnego Seminarium w Austin, Texas), Responsibility in the Christian Ethic; A. L. Harding (profesor prawa Uniwersytetu w Dallas), Individual Responsibility in Anglo-American Law; R. D. Vliet (profesor prawa w Uniwersytecie Oklahoma), Collective Responsibility in the Law. — Index.

Freedom and Responsibility — Readings in Philosophy and Law, ed. by **Herbert Morris.** Stanford University Press, Stanford (Cal.) 1961, str. X + 548, 11,50 dol. Książka jest antologią, której redaktor (Associate Professor of Philosophy and Lecturer in Law w Uniwersytecie Kalifornijskim Los Angeles) uzasadnia jej wydanie potrzebami zarówno teoretycznymi, jak praktycznymi obecnej epoki. Antologia obejmuje 87 pozycji wyjątków z tekstów filozoficznych i prawniczych, od starożytności aż do czasów najnowszych, wyjętych z pism przeszło 50 autorów (z dużą przewagą pisarzy amerykańskich i angielskich) i dzieli się na części: 1. Responsibility, 2. The Will, 3. Act, 4. Intention and Motive, 5. Negligence, Recklessness and Strict Liability, 6. Causation, 7. Ignorance and Mistake, 8. Legal Insanity, 9. Free Will, 10. Punishment. Bibliografia, uporządkowana według powyższych części, zajmuje 19 stron końcowych, brak natomiast indeksu.

The Social Theories of Talcott Parsons — a Critical Examination, ed. by Max Black, Cornell University. Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs N. J. 1961, str. X + 364. Talcott Parson, profesor Harvard University, jest uważany za najwybitniejszego teoretyka socjologii

w Stanach Zjednoczonych. Cornell University zainicjował wśród dziesięciu swoich profesorów różnych dziedzin systematyczne dyskusje i seminaria, mające na celu wszechstronną krytyczną analizę teorii tego socjologa, który sam również wziął w dyskusji udział. Jej rezultaty stanowią treść książki, która składa się z następujących rozpraw: E. C. Devereux Jr, Parsons' Sociological Theory; R. M. Williams Jr, The Sociological Theory of Talcott Parsons; Ch. Morse, The Functional Imperatives; A. L. Baldwin, The Parsonian Theory of Personality; U. Bronfenbrenner, Parsons' Theory of Identification; H. A. Landsberger, Parsons' Theory of Organizations; W. F. Whyte, Parsons' Theory Applied to Organizations; Max Black, Some Questions about Parsons' Theories; A. Hacker, Sociology and Ideology; Talcott Parsons, The Point of View of the Author.

Religious Experience and Truth, a Symposium ed. by Sidney Hook (New York University, Oliver and Boyd Ltd, Edinburgh-London, 1962, str. XIV + 333, cena 30 s). Na książkę złożyły się referaty czwartego dorocznego sympozjum New York University Institute of Philosophy, które się odbyło w r. 1960 z udziałem teologów i filozofów różnych kierunków (poprzednie sympozja, zob. Ruch Filoz. XX, str. 230b, 231b). Treść: I. The Meaning and Justification of Religious Symbols (1. The Meaning and Justification of Religious Symbols — P. Tillich; 2. Tillich's Conception of a Religious Symbol — W. P. Alston; 3. The Outsider — V. C. Aldrich; 4. Some Problems for a Philosophy of Religion — I. M. Bocheński; Symbolism — B. Blanshard; 6. Religious Symbols and/or Religious Beliefs — R. Demos; 7. The Atheism of Paul Tillich — S. Hook; 8. Ultimate Concern and the Really Ultimate — J. E. Smith; 9. The Copernican Turn of Theology — J. Taubes; 10. Darkness or Light — V. Tomas; 11. Thank God, God's Not Impossible — P. Weiss); II. The Nature of Religious Faith (12. On the Nature of Faith — H. R. Niebuhr; 13. Reflections on „On the Nature of Faith” — G. Weigel; 14. Some Meanings of „Faith” — G. Kennedy; 15. The Logic of Faith and Belief — R. Abelson; 16. Religious Faith and Scientific Faith — R. Demos; 17. Faith. Language and Religious Experience — A. C. Danto; 18. On Faith — E. van den Haag;

19. On the Cognitive Import of Certain Conscius States — G. Nakhnikian; 20. Faith — R. Taylor; 21. On Theological Definition — L. Urban; 22. Belief and Action — M. Wyshogrod; 23. Faith, Hope and Clarity — M. Zimmerman). III. Meaning and Truth in Theology (24. About „God” — P. Ziff; 25. Meaning and Truth in Theology — J. Hick; 26. God's Existence: A Conceptual Problem — Ch. Hartshorne; 27. On God's Existence — M. Barth; 28. On Professors Ziff, Niebuhr and Tillich — W. N. Clarke; 29. Religious Experience, Language and Truth — D. Krishna; 30. Some Notes on Anthropomorphic Theology — P. Edwards; 31. Ambiguities in the Concept of God — D. Emmet; 32. On Defining the Term „God” — H. W. Hintz; 33. On Proving That God Exists — W. E. Kennick; 34. Is God So Powerful That He Doesn't Even Have to Exist? — K. Nielsen; 35. Do the Gods Exist? — C. C. Richardson; 36. Frustrating Strategies in Religious Discussion — P. F. Schmidt). Appendix. The Religious Symbol — P. Tillich. Index.

Publikacje zbiorowe

Cyprian Norwid, Pisma polityczne i filozoficzne, zebrał i ułożył Zenon Przesmycki (Miriam). Z Funduszu wydawniczego Leopolda i Jadwigi Welliszów wydał i przedmową zaopatrzył Zbigniew Zaniewicki. Londyn, Oficyna Poetów i Malarzy (146, Bridge Arch. Sutton Walk, London, S. E. 1.), str. XXXI+256. Wydawcy piszą w przedmowie: „...tom niniejszy... podzielił tragiczny los powstańczej Warszawy. Nie zbroszurowany jeszcze nakład książki spłonął doszczętnie w drukarni Salezjańskiej Szkoły Rzemiosł na Powiślu. Ocalał tylko... egzemplarz korektorski (cały), z którego podejmujemy niniejszą reedycję”. Tom obejmuje szkice i urywki różnej treści, opatrzone jest obszerną przedmową wydawcy, uwagami wydawniczymi Kazimierza Sowińskiego, który dokonał rewizji tekstu, portretem Norwida i reprodukcjami jego rysunków.

Husserliana — Edmund Husserl, Gesammelte Werke (zob. Ruch Filoz. XIX, str. 292a), w serii tej ukazał się kolejny tom IX: *Phänomenologische Psychologie — Vorlesungen Sommersemester 1925*, herausgeg. von Walter Biemel (Martinus Nijhoff, Haga, str. XXVIII+651, cena 31 fl, opr. 37 fl). Tom zawiera tekst wykładów i różne uzupełnienia, m. in. arty-

kuł Husserla „Phenomenology” przeznaczony dla Encyklopedii Brytyjskiej.

Wydawnictwa seryjne

Biblioteka Klasyków Filozofii (zob. Ruch Filoz. XXI, str. 342b) wydała jako kolejny tom 69: Dawid Hume — Dialogi o religii naturalnej. Naturalna historia religii wraz z dodatkami. Z oryg. ang. przełożyła, opracowała i wstępem poprzedziła Anna Hochfeldowa (PWN 1962, str. LVI+260). Tom zawiera prócz dwóch rozpraw tytułowych, szkic o samobójstwie, autobiografię, list Adama Smitha do Williama Strahana, skorowidz imion oraz słownik terminów angielskich.

Tadeusz Pszczołowski, Umiejętność przekonywania i dyskusji (Warszawa, Wiedza Powszechna, Seria Sygnały, 1962, str. 285, cena 16 zł). Autor omawia w formie swobodnej, lecz w sposób ścisły zasady i właściwości argumentacji i dyskusji w następujących rozdziałach: Przydatność sztuki przekonywania; Poznajmy najbliższą rodzinę (sofistyka, retoryka, erystyka, dialektyka, logika); Spory i dyskusje; Ogólne zasady dyskusji; Forma rzecz niebagatelna; Trochę logiki i dużo rozsądku; W poszukiwaniu prawdy i słuszności; Człowiek istota skomplikowana; Przegląd argumentów; Argumenty w akcji. Postłowie. Bibliografia. Indeks.

Myśli i ludzie. W serii „Wiedzy Powszechnej” pod powyższym tytułem (zob. Ruch Filoz. XXI, s. 230b) ukazał się tomik kolejny: **Józef Borgosz, Tomasz z Akwinu** (I. Filozofia starożytna i średniowieczna pod red. prof. dra Jana Legowicza, str. 192, cena 15 zł). Autor omawia postać i system filozoficzny Tomasza z punktu widzenia filozofii marksistowskiej, po czym (str. 117—189) podaje urywki z Summy teolog. w przekładzie St. Świeżawskiego oraz z Summy filozoficznej. Poprzednio w tej samej serii wydano:

Filozofia i socjologia XX wieku (II. Filozofia nowożytna i współczesna pod red. doc. dra Bronisława Baczko, str. 390, cena 25 zł). Na tom złożyły się (z niewielkimi wyjątkami) teksty artykułów, drukowanych w tygodniku „Argumenty” 1958—1961, mianowicie: Bergson — filozofia mitu kosmicznego (K. Pomian), Cassirer i symboliczne formy poznania (H. Buczyńska), Durkheim — triumf i porażki socjologizmu (J. Szacki), Freud i psychoanaliza

(J. Reykowski), Heidegger i antynomia działania (K. Pomian), Husserl — filozofia doświadczenia rozumiejącego (L. Kołakowski), James i pragmatyzm (A. Sikora), Krzywicki — propozycja socjologii otwartej (A. Molska), Lenin i problemy socjologii (A. Molska), Lenin i pojęcie materii (S. Amsterdamski), Maritain humanizm integralny (T. Mrówczyński), Mounier tragiczny optymizm (T. Mrówczyński), Natorp — filozof konsekwencji (J. Ożarowski), Parsons czyli konserwatyzm skodyfikowany (Z. Bauman), Plechanow — dialektyka procesu historycznego (H. Temkinowa), Santayana antropologia filozoficzna (J. Szmyd), Sartre — filozof ludzkiej egzystencji (K. Pomian), Scheler, czyli personalizm etyczny (Z. Kudero-wicz), Schlick — próba eliminacji metafizyki (H. Buczyńska), Marksizm współczesny i horyzonty filozofii (B. Baczko).

R. J. Stejnman, Prostranstwo i wremia (Gosizdat Fizykomatem. Literatury, Moskwa 1962, str. 240). Książka stanowi pierwszy tom serii wydawniczej „Filozoficzne problemy przyrodoznawstwa”. Autor rozpatruje z punktu widzenia materializmu dialektycznego wyniki szczególnej i ogólnej teorii względności oraz mechaniki kwantowej i kwantowej teorii pola.

Archives Internationales d'Histoire des Idées, seria wydawnicza powołana do życia od jesieni 1962 r. przez Fondation des Archives Internationales d'Histoire des Idées z siedzibą w Holandii (adres: Stichting „International Archives of the History of Ideas”, Postbus 7145, Amsterdam Nederland), ma jako cel stworzenie ośrodka współpracy celem badania źródeł nowożytnej myśli, poczynawszy zwłaszcza od czasów Renesansu i Oświecenia; wydawnictwo ma objąć rozumowane zestawienia bibliograficzne, inwentarze mało znanych materiałów źródłowych, publikację tekstów takich, jak korespondencja uczona, dzienniki podróży itp., obok tego zaś także opracowania indywidualne lub zespołowe zagadnień należących do tego kręgu, a niedostatecznie opracowanych. Dyrektorami Fundacji są P. Dibon i R. Popkin; Komitet redakcyjny tworzą: J. Collins (St. Louis Univ.), A. Crombie (Oxford), I. Dąbmska (Kraków), P. Dibon (Amsterdam), H. Gadamer (Heidelberg), H. Gouhier (Paryż), T. Gregory (Rzym), A. Koyré (Paryż), P. O. Kristeller (Co-

lumbia Univ.), R. Popkin (Claremont), H. La Fontaine-Verwey (Amsterdam), S. Linroth (Upsala), J. Orcibal (Paryż), R. Sebba (Emory Univ. Atlanta), R. Shackleton (Oxford), G. Tonnelli (Piza). Firmą nakładową jest Martinus Nijhoff w Hadze. Na początek zostały zapowiedziane pozycje wydawnicze: P. h. Merlan, Monopsychism, Metaconsciousness, Mysticism, Problems of the Soul in the Neoristotelian and Neoplatonic Tradition; H. G. van Leeuwen, The Problem of Certainty in English Thought 1630—1690; G. Sebba Bibliographia cartesiana — A Critical Guide to the Descartes Literature 1800—1960; E. Labrousse, Pierre Bayle — Tome I — Du Pays de Foix à la Cité d'Erasmus; René Descartes, Regulae ad directionem ingenii, édition critique établie par G. Crapulli.

Sovietica, Publications and Monographs of the Institute of East-European Studies, University of Fribourg, Switzerland, ed. by I. M. Bocheński (D. Reidel Publishing Comp. Dordrecht/Stuttgart — zob. Ruch Filoz. XX, s. 354a). W serii tej ukazała się ostatnio Bibliographie der sowjetischen Philosophie, Heft III (1962, str. X + 73, cena 20 DM), zawierająca pozycje z lat 1959—1960. Zapowiedziany zeszyt IV obejmuje literaturę lat 1947—1960 z nie uwzględnionych poprzednio wydawnictw oraz indeks ogólny.

Schriftenreihe „Bildung — Kultur — Existenz”, Veröffentlichungen des Instituts für Pädagogik der Universität Wien. Jako tom pierwszy wymienionej serii ukazało się dzieło: **Universität und moderne Welt — ein internationales Symposium**, herausgeg. von Richard Schwarz (Walter de Gruyter u. Co, Berlin W 30, 1962, str. XIV + 665, cena w opr. 58 DM). Treść: A. Demppf, Die Idee der Universität; W. Flitner, Situation und Aufgabe der Universität; K. Jaspers, Das Doppelgesicht der Universitätsreform; Th. Litt, Die wissenschaftliche Hochschule in der Zeitenwende; A. Portmann, Die Begegnung von Naturwissenschaft und Humanismus als Aufgabe der Universität; H. Schaefer, Probleme der deutschen Universität unter besonderer Berücksichtigung des medizinischen Studiums; R. Schwarz, Idee und Verantwortung der Universität; E. Spranger, Gestalt und Problematik der deutschen Universität; H. Wenke, Deutsche Universitäten, Tabbestände und Probleme;

J. E. Heyde, Technik und Bildung — Die Bedeutung der Bildung für unsere Hochschulen; W. Heinrich, Die Gestalt der entwickelten Industriegesellschaft, der Kosmos der Wirtschaftswissenschaften und das Bildungsziel der Wirtschaftshochschule; F. Pöggeler, Idee, Gestalt und Aufgabe einer Pädagogischen Hochschule; W. Sjöstrand, Idee, Gestalt und Aufgabe der Universitäten in den nordischen Ländern; H. J. Woltjer, Idee, Gestalt und Aufgabe der Universitäten in den Niederlanden; H. L. Elvin, Stellung und Ziele der englischen Universitäten; Ph. Malrieu, Strukturen, Probleme und Aufgaben der Universitäten in Frankreich; L. Amirante, Idee, Gestalt und Aufgabe der Universitäten in Italien; F. Dölger, Idee, Gestalt und Aufgabe der griechischen Universitäten; L. Froese, Die Hochschule der Sowjetunion im Widerstreit von Idee und Wirklichkeit; H. L. Gottschalk, Idee und Aufgabe der Universitäten in den arabischen Ländern; J. F. A. Swartz, Afrikanische Universitäten südlich der Sahara; R. Haas, Idee, Gestalt und Aufgabe der amerikanischen Universitäten; J. Mantovani, Idee, Form und Sendung der Universitäten in den lateinamerikanischen Ländern; E. Benz, Buddhistische Universitäten; E. Inatomi, Gestalt und Aufgabe der japanischen Universitäten in der Gegenwart; A. Nikuradse, Zur Idee der Europäischen Universität; H. Brugmans, Probleme einer Europäischen Universität; N. M. Luyten, Idee und Aufgabe einer Katholischen Universität; G. Menschling, Idee und Aufgabe der Weltuniversität. Bibliographie der wissenschaftlichen Literatur zur Hochschulproblematik.

Phaenomenologica, seria wydawana przez Archiwum Husserla w Louvain (zob. Ruch Filoz. XXI, str. 234b); zostały opublikowane kolejno tomy: 9. **Alphonse de Waelhens, La Philosophie et les Expériences Naturelles** (1961, str. VIII + 211, cena 20 fl.), 10. **Lothar Eley, Die Krise des Apriori in der transcendentalen Phänomenologie Edmund Husserls** (1962, str. VIII + 146, cena 16 fl.), 11. **Alfred Schutz, Collected Papers I** (zob. str. 462b).

Dawes Hicks Lectures on Philosophy British Academy: Stuart Hampshire, Spinoza and the Idea of Freedom (From

the Proceedings of the British Academy, vol. XLVI, London Oxford University Press, b. r., str. 195—215, cena 3 s 6 d). Kolejny tom z corocznych odczytów fundacyjnych został wygłoszony 25 maja 1960 r. Poprzednio ukazały się w tejże serii: Fr. C. Copleston, Bergson on Morality (1955, cena 3 s 6 d); H. J. Paton, Kant on Friendship (1956, cena 3 s 6 d); D. Ross, The Development of Aristotle's Thought (1957, cena 3 s); G. R. G. Mure, Some Elements in Hegel's Logic (1958, cena 3 s); H. B. Acton, The Philosophy of Language in Revolutionary France (1959, cena 3 s 6 d).

International Encyclopedia of Unified Science, wydawnictwo zainicjowane w r. 1938 przez Ottona Neuratha (zob. Ruch Filoz. XVI, str. 52b), w którego obrębie wychodzą dwutomowe Foundations of the Unity of Science, nakładem The University of Chicago Press (Chicago, Illinois), redagowane jest obecnie przez komitet, na którego czele stoją Rudolf Carnap i Charles W. Morris. W latach ostatnich, do r. 1961, wyszły następujące zeszyty: Cosmology — E. Finlay-Freundlich (I, 8); Foundations of Biology — Felix Mainx (I, 9); The Conceptual Framework of Psychology — Egon Brunswik (I, 10); Science and the Structure of Ethics — Abraham Edel (II, 3); Concept Formation in Empirical Science — Carl G. Hempel (II, 7); The Development of Logical Empiricism — Joergen Joergensen (II, 9). Do kompletu zamierzonych dwudziestu zeszytów brakuje jeszcze zeszytu drugiego tomu: 2 (The Structure of Scientific Revolutions — Thomas S. Kuhn), 6 (The Humanities and Unified Science — Abraham Kaplan), 10 (Bibliography and Index — Herbert Feigl and Wilfrid Sellars).

Wydawnictwa ciągle i czasopisma

Edmund Kujawski, O zapóźnieniu w planowaniu badań naukowych, artykuł w kwartalniku „Kultura i Społeczeństwo” (t. VI nr 2, kwiecień—czerwiec 1962, str. 151—170) informuje o aktualnych zagadnieniach i potrzebach organizacji oraz planowania badań naukowych w Polsce, na tle stanu tych zagadnień w innych krajach świata.

History of Science, kwartalnik poświęcony historii nauki, wychodzi od początku roku 1962. Redaktorami są proff. A.

C. Crombie (Oxford) i M. A. Hoskin (Cambridge), firmą nakładową W. Hefner and Sons Ltd, Cambridge.

Bibliografie, leksykony, informatory

Paul Foulquié, Dictionnaire de la langue philosophique (Paris, Presses Universitaires de France, 1962, str. XVI + 776, cena w opr. 50 NF). Nowy ten słownik, oparty na koncepcji odmiennej od słownika Lalande'a, zawiera liczne teksty objaśniające użycie terminów i uwzględnia w szerokiej mierze słownictwo aż do najnowszych czasów.

Bibliographie française établie à l'intention des lecteurs étrangers. (Paris, Association pour la diffusion de la pensée française, 23, rue de la Pérouse). Ukazały się następujące zeszyty: Logique et philosophie des sciences, Introduction de Robert Blanché, 1959, str. 54; Morale et philosophie politique, par Georges Bastide, 1961, str. 92; Sociologie et psychologie sociale en France 1945—1958, ét. et ann. par les soins de Centre d'Et. Soc. avec une int. de J. Stoetzel, 1960, str. 92; Science politique, 1960, str. 136.

Directory of American Philosophers 1962—63 by Archie J. Bahm, Department of Philosophy, University of New Mexico, Albuquerque (str. 375, cena 6 dol.); jest to informator obejmujący szkoły, instytucje naukowe oraz pracowników naukowych w dziedzinie filozofii na obszarze Stanów Zjednoczonych AP, Podaje m. in. nazwiska i adresy 4565 pracowników filozoficznych (w tym 274 kobiet) oraz 79 towarzystw filozoficznych.

L. Martinez Gomez, Bibliografia filosofica espanola e hispano-americana (1940—1959), łącząca w jednym tomie (str. XXVI + 500) zestawienia bibliograficzne podawane systematycznie przez czasopismo „Pensamiento”, obejmuje publikacje w języku hiszpańskim oraz publikacje autorów hiszpańskich w innych językach; łącznie 10166 tytułów, z klasyfikacją na działy i końcowym indeksem alfabetycznym.

Odczyty i wykłady

Oddział PTF w Krakowie — 13 I 62.
T. Milewski: O językoznawstwie ma-

tematycznym. — 10 III 62. S. Świeżawski: Z problematyki badań nad filozofią XV wieku. — 31 III 62. S. Grzybowski: O pewnych typach wypowiedzi w tekstach aktów normatywnych. — 14 IV 62. I. Sławińska: Współczesna estetyka teatru we Francji. — 29 IV 62. T. Czeżowski: Konotacja i denotacja. — 5 V 62. H. Elzenberg: Realizm praktyczny w etyce a naczelne wartości życia ludzkiego. — 2 VI 62. T. Kubiński: Logika a język potoczny. — Sekcja estetyki odbyła 4 posiedzenia, poświęcone dyskusji nad referatem prof. S. Szumana z dn. 20 I 62: Z zagadnień kompozycji obrazu.

Oddział PTF w Toruniu — 10 I 62. T. Witwicki: Subiektywne i obiektywne pojęcie piękna we współczesnej krytyce artystycznej. — 14 III 62. T. Czeżowski: Jeszcze raz o sensie i wartości życia. 21. V 62. W. Sztumski: Pojęcie przyczyny i skutku w fizyce cząstek elementarnych. — 30 V 62. J. Reutt: O definicji terminu „postawa”. — 6 VI 62. N. Łubnicki: O współczesnej filozofii francuskiej. Koło w Olsztynie — 18 VI 62. E. Adler: Problem słowiański na tle historii filozofii J. G. Herdera.

Oddział PTF we Wrocławiu — 11 I 62. T. Kubiński: O pojęciu tezy naukowej. — 15 VI 62. W. Heinrich: O poglądach klasyków marksizmu na istnienie i przedmiot filozofii naukowej.

Prof. R. S. Cohen (USA) wygłosił dnia 13 X 62 w Instytucie Filozofii i Socjologii PAN w Warszawie odczyt pt. *Dialectical Materialism and Carnap's Logical Empiricism*.

XXIV Semaine de Synthèse 28 V—1 VI 1962, zorganizowana przez Centre International de Synthèse w Paryżu (zob. Ruch Filoz. XX, s. 357a) miała za temat „L'expérience”. Sesja ta została pomyślana jako okazja do spotkania się filozofów francuskich, zamiast kongresu francuskich towarzystw filozoficznych, który miał się odbyć w bieżącym roku, został jednak ze względów organizacyjnych odłożony do roku 1964. Program: I. Introduction (E. Bauer — Présentation du problème scientifique; F. Alquié — Présentation du problème philosophique). II. G. Bouligand — L'expérience dans les sciences théoriques. III. L'expérience dans les sciences physiques (J. Teillac —

Microphysique; L. Glangeaud — Science de la terre; E. Schatzman — Astrophysique). IV. P. E. Pilet — L'expérience en biologie; V. L'expérience dans les science humaines (P. Fraisse — Psychologie; J. Faublée — Ethnologie; L. Husson — Droit. VI. O. Lacombe — L'expérience mystique. VII. J. Boisset — L'expérience religieuse; VIII. J. Lameere — L'expérience esthétique. IX. G. Bastide — L'expérience morale. X. J. Wahl — L'expérience métaphysique. XI. J. Moreau — Synthèse des travaux. W związku z powyższą sesją odbyła się 2 VI uroczystość pamiątkowa 50-lecia ukazania się książki „Étapes de la philosophie mathématique” Leona Brunschwicga, zorganizowana przez Francuskie Towarzystwo Filozoficzne.

Organizacje

The International Humanist and Ethical Union (IHEU), zob. Ruch Filoz. XIX, s. 303a, organizacja pozostająca pod protektoratem UNESCO posiada obecnie zarząd w następującym składzie: Gabriel Langfieldt, profesor psychiatrii w Uniwersytecie w Oslo (prezes), Gerhard v. Frankenberg, profesor biologii (Niemcy), Michael Heidelberger, profesor immunochemii (USA), Julian Huxley, pierwszy dyrektor generalny UNESCO (Anglia), Julien Kuypers, minister pełnomocny dla międzynarodowych stosunków kulturalnych (Belgia), H. J. Muller, profesor zoologii i laureat Nobla (USA), Lord Boyd Orr, pierwszy dyrektor FAO i laureat Nobla (Anglia), V. M. Tarkund, sędzia Sądu Najwyższego w Bombaju (Indie). Adres Sekretariatu: 152, Oudegracht, Utrecht, Netherlands.

Sekcja Filozoficzna Niemieckiej Akademii Nauk w Berlinie została powołana do życia 17 stycznia 1962 r. w następującym składzie: przewodniczący G. Klaus (Berlin), zastępca przewodniczącego G. Heyden (Berlin), referent naukowy W. Schuffenhauer (Berlin), członkowie: E. Albrecht (Greifswald), D. Bergner (Halle), R. O. Gropp (Berlin), M. Klein (Berlin), H. Koch (Berlin), H. Korch (Jena), A. Kosing (Berlin), H. Ley (Berlin), G. Mende (Jena), H. Scheler (Berlin), R. Schulz (Lipsk),

K. Zweiling (Lipsk), M. Buhr (Berlin), W. Eichhorn (Berlin), O. Klohr (Rostock), A. Kohlsdorf (Berlin). Zadaniem Sekcji jest planowanie, koordynowanie i przyjmowanie sprawozdań z postępów pracy filozoficznej w Niemieckiej Republice Demokratycznej, oraz organizowanie i popieranie badań w tym zakresie.

Zjazdy

V Konferencja Grupy Tematycznej Historii Logiki (Zakład Logiki PAN) odbyła się w Krakowie 27—28 października 1961 r. z następującym porządkiem obrad: A. Korcik, Nowe prawo myśli i jego uwikłania logiczne (C. Jones 1848—1922); S. Kamiński, Średniowieczna nauka o błędach logicznych (głównie XIII i XIV w.). Nadto odbyła się narada w sprawie postępu prac nad polską logiką średniowieczną.

VI Konferencja Grupy Tematycznej Historii Logiki (jw.) w Krakowie 28 kwietnia 1962 r. miała w programie: I. Tarnowska, Z genealogii współczesnych poglądów logicznych — Michała z Bystrzykowa niektóre pomysły logiczne; L. Regner, Wnioskowanie ze skutku według Jakuba Zabarelli; O. Narbutt, Juan Caramuel de Lobkowitz (1606—1682) o metalogice; J. Wójcik, Egzystencjalne ujęcie zdań orzekających u Brentana i Corneliusa. Nadto — podobnie jak na poprzedniej konferencji — naradzano się w sprawie postępu prac nad polską logiką średniowieczną.

Konferencja naukowa z zakresu filozofii i socjologii dla pracowników nauki prowadzących zajęcia dydaktyczne z przedmiotu „Główne zagadnienia filozofii marksistowskiej i teorii rozwoju społecznego” odbyła się w Zakopanem 24—30 września 1962 r. Kierownikiem naukowym konferencji był prof. Adam Schaff. W konferencji uczestniczyło około 100 wykładowców tego przedmiotu. Teoretyczna tematyka konferencji obejmowała trzy grupy zagadnień: 1. „Nauka a ideologia” (Maria Bielińska-Hirszowicz i Jerzy Wiatr), 2. „Zagadnienie metod empirycznych w socjologii” (Zygmunt Bauman i Jerzy Wiatr), 3. „Problem świadomości w świetle współczesnego przyrodoznawstwa i cybernetyki” (Henryk Greniewski, Stefan Manczarski, Ta-

deusz Tomaszewski, Władysław Krajewski). Poza głównym cyklem wygłoszone zostały odczyty Bronisława Baczki: Problemy współczesnego marksizmu i Leszka Kołakowskiego: Żywotne i nieżywotne elementy filozofii katolickiej. Jeden dzień konferencji poświęcono omówieniu zagadnień dydaktycznych, związanych z realizacją programu nauczania. Poprzednia konferencja tego rodzaju odbyła się w roku 1954, również w Zakopanem.

Trzecie spotkanie filozoficzne w Klubie Inteligencji Katolickiej w Warszawie (zob. Ruch Filoz. XXI, s. 120a) odbyło się 11—13 maja 1962 r. Przygotowano cztery referaty: o pracach lubelskiego środowiska filozoficznego, z pogranicza metafizyki, teorii poznania i metodologii (A. Stępień), o zagadnieniu zdań koniecznych (Wojtukiewicz), o intuicji (W. Stróżewski), o pojęciu istnienia (B. Bejze). W ostatnim dniu toczyła się dyskusja na temat związków między światopoglądem a nauką oraz religią i filozofią, zagajona przez St. Kamińskiego, A. Stępnia i H. Bortnowską. Sprawozdanie z obrad zostało zamieszczone w piśmie „Więź” nr 7 (lipiec 1962, s. 143—144).

XIII Międzynarodowy Kongres Filozoficzny odbędzie się w Meksyku (Cité Universitaire — Mexico D. F.) 7—14 września 1963 r. Program Kongresu obejmuje: a) posiedzenia plenarne, b) posiedzenia w formie sympozjów, c) referaty i dyskusje na tematy dowolne, d) wykłady zaproszonych prelegentów. Dla zebrania plenarnych są przewidziane dwa tematy: 1) Problem człowieka (podstawy filozoficznej antropologii), 2) Ocena teraźniejszości (konfrontacja wartości Wschodu i Zachodu, z uwzględnieniem roli Ameryki). Referaty na każdy z obu tematów nie mogą przekraczać 12 stron objętości (5000 słów), winny być do nich dołączone streszczenia najwyższej dwustronicowe (800 słów). Wybrane przez Komitet organizacyjny spośród tych referatów będą wydrukowane w dwóch tomach przed otwarciem Kongresu. Referaty na tematy wolne, objętości do 4000 słów wraz ze streszczeniem do 600 słów winny być dostarczone do 31 maja 1963 r. Jako języki dla referatów kongresowych (pisemnych) przyjęto hiszpański, angielski, francuski, niemiecki i włoski, jednak tylko trzy pierwsze będą językiem obrad na posiedzeniach. Składka kongresowa

dla członków czynnych wynosi 15 dol., uprawnia ona również do otrzymania tomów, w których będą opublikowane Acta Kongresu. W czasie trwania Kongresu będzie zorganizowana wystawa publikacji filozoficznych z lat, które upływały od ostatniego Kongresu w Wenecji (wrzesień 1958 r.).

Institut International de Philosophie (zob. Ruch Filoz. XXI, s. 120b) odbył doroczne spotkanie swych członków w Oxfordzie 11—14 września 1962 r. na temat ogólny „Myśl i znaczenie” (Thinking and Meaning), z następującym programem: Thinking Thoughts and Having Concepts (G. Ryle, J. Ebbinghaus, M. Barzin), The Teaching of Meaning (J. Findlay, J. Moreau, N. A. Nikam), No Rule for Thinking, Only One Rule for Meaning (G. Calogero, J. Hyppolite, K. Löwith), Names and Descriptions (A. J. Ayer, J. Dopp, L. J. Russell), Le mot comme élément d'une langue (R. Ingarden, A. De Waëlhens, J. Wahl), Le langage rend-il service à la pensée? (J. Zaragüeta, A. Guzzo, A. G. M. Van Melsen), Avoir un sens et donner un sens (C. Perelman, E. Topitsch, T. E. Jessop), Fact and Meaning (J. Passmore, A. C. Ewing, R. Klibansky). Summary (P. Devaux). Na posiedzeniu inauguracyjnym przemawiali: T. Kotarbiński jako przewodniczący Instytutu, A. J. Ayer w imieniu gospodarzy oraz N. Rotenstreich imieniem gości; na zamknięcie obrad przemówili ponownie: T. Kotarbiński oraz A. J. Ayer. W spotkaniu wzięło udział około 50 uczestników, z Polski przybył prof. T. Kotarbiński, prof. J. Kotarbińska oraz prof. R. Ingarden.

The International Humanist and Ethical Union (IHEU), zob. s. 468b, miała swój trzeci zjazd w Uniwersytecie w Oslo 2—7 sierpnia 1962 r. z tematem głównym „In Search of Long Range Goals for Ethical Humanism”, w obrębie którego mieszczą się dwa tematy dyskusji „Towards the Mature Personality” oraz „Towards Freedom in an Organized World”.

Allgemeine Gesellschaft für Philosophie in Deutschland zorganizowała VII Niemiecki Kongres Filozoficzny na temat ogólny „Philosophie und Fortschritt”, 21—25 X. 1962 w Monastyrze (Münster) w Westfalii, z następującym programem: Wykłady plenarne: Fort-

schrift als Verhängnis (K. Löwith), Zur Dialektik des Fortschritts (Th. W. Adorno). Sekcje: I. Gedanken und Sachen (E. Bubser), Wörter, Bedeutungen, Begriffe (R. Haller), Der Zahlbegriff bei Bolzano (G. Buhl), Anschauung in der modernen Physik als philosophischer Problem (L. Schäfer), Begriff der logischen Wahrheit (M. Kasbauer). II. Reduktionsproblem bei Husserl (E. Ströker), Transzendentaler Sinn und ontologische Differenz — Ansätze zur Fragestellung Heideggers in der Phänomenologie Husserls (M. Theunissen), Über den logischen Status einiger Aussagen M. Heideggers (H. Delius), Anthropologische und behavioristische Bewusstseinstheorie (L. W. Nauta), Zur gegenwärtigen Kritik an der Erkenntnistheorie (M. Brelage). III. Probleme der gegenwärtigen Geschichtsphilosophie (K. Zimmermann), Gibt es in der Philosophie einen Fortschritt? (H. Kleiner), Zur transzendentaler Genesis der Fortschrittsidee (M. Baumgartner), Über einige Beziehungen zwischen Ästhetik und Therapeutik in der Philosophie des 19 Jahrhunderts (O. Marquard), Sartres Dialektik der Gemeinschaft (K. Hartmann). IV. Probleme des absoluten Anfangs in Hegels Philosophie (H. F. Fulda), Zum systematischen Ort der Reflexionsbegriffe Materie und Form bei Kant und Hegel (H. Braun), Platos Ontologie in Hegels objektiver Logik (R. Wiehl), Junghegelianismus und Ideologienproblematik (Ch. Ludz), Das Problem der Wiederholung (B. Waldenfels). V. Ein Beitrag zur Interpretation von Descartes (L. Gäbe). Zum Problem der Kontingenz bei Leibniz (H. Schepers), Das Toleranzproblem im englischen Deismus (G. Gawlick), Nietzsches Kritik der Moral und die Situation der gegenwärtigen Ethik (H. Fahrenbach), Richard Höningswalds Beitrag zur Subjektstheorie (G. Wolandt). Kolokwia: I. Zum geschichtlichen Ursprung der Fortschrittsidee (H. J. Jauss — Ursprung und Bedeutung der Idee des Fortschritts in der 'Querelle des Ancients et Modernes', L. Oeing-Hanhoff — Descartes und das Problem des Fortschritts der Philosophie). II. Bildung und Gesellschaft (Ph. I. Idenburg — Fortschritt und Bewahrung in der Krise der Bildung, H. Schelsky — Bildung in der wissenschaftlichen Zivilisation). III. Revolution (H. Barth — Revolution und

Tradition, J. Habermas — Philosophische Vorbereitung und Verarbeitung der bürgerlichen Revolution). IV. Evolution und Fortschritt (B. Rensch — Die philosophische Bedeutung der Evolutionsgesetze, A. Gehlen — Über kulturelle Evolutionen). V. Säkularisation (H. Lübe — Säkularisierung als geschichtsphilosophische Kategorie, H. Blumenberg — Kritik einer Kategorie historischer Illegitimität). VI. Metaphysik und Geschichte (E. Voegelin — Ewiges Sein in der Zeit, K. H. Volkman-Schluck — Metaphysik und Geschichte). W czasie Kongresu odbyło się walne zebranie członków Towarzystwa oraz posiedzenie jego węższego Koła (Engerer Kreis).

Interne Arbeitstagung der deutschen Gesellschaft für Soziologie — Niemieckie Towarzystwo Socjologiczne zorganizowało 19—21 października 1961 r. w Tybindze zjazd swoich członków, poświęcony przedyskutowaniu zagadnień metodologicznych i programowych. Wstępny referat wygłosił Karol R. Popper z Londynu na temat: Die Logik der Sozialwissenschaften; niezwykle przejrzysty referat krytykował błędną, zdaniem autora, koncepcję naturalizmu lub scjentyzmu w naukach społecznych, która sprawia, że podstawową dyscypliną w naukach społecznych staje się antropologia społeczna i etnologia. Referat wraz z koreferatem prof. T. W. Adorno został wydrukowany w „Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie” R. 14, nr 2 (1962) s. 233—248 oraz 249—263.

The Metaphysical Society of America miała swe 13 doroczne zgromadzenie 16—17 marca 1962 r. w Northwestern University (Evanston, Ill.) Program obejmował trzy sesje plenarne: I. „Meanings of Being” (z referatami M. Thompson — Some Meanings of Being, E. Haring — The Ontological Principle and Varieties of Metaphysics), II. „Being and Determination” (z referatami W. Weedon — Determination and Negation in Spinoza and Whitehead, T. Mc Tighe — Being and Positivity), III. „Metaphysics and Value” (z referatami R. Hocking — Existenz and Objectivity, W. Wick — Truth's Debt to Freedom). Na zebraniu ogólnym przewodniczący towarzystwa J. Collins wygłosił odczyt: The Bond of Natural Being.

American Catholic Philosophical Association miała swe 36 doroczne zgromadzenie w Louisville (Kentucky) 24—25 kwietnia 1962 r., Generalny temat dyskusji brzmiał „Justice”; wygłoszono referaty: Foundations of Justice (V. J. Bourke), Justice in the Natural and Civil Law (B. F. Brown), Justice in Society — The State and the Individual (J. A. Oesterle), Distributive Justice and the Nature of Tolerance (W. O. Martin). Nadto odbyły się dyskusje (round-table) na tematy: „Logic and Method”, „Philosophy of Nature”, „Metaphysics”, „Moral Philosophy” i „History of Philosophy”.

Nauczanie

Filozofia w szkole — pod tym tytułem prof. Tadeusz Kotarbiński omawia („Przegląd Kulturalny” nr 37 z 13 IX 1962) zagadnienie programu nauczania filozofii w szkole ogólnokształcącej, rozumiejąc przez filozofię zasady światopoglądu i etyki: „Jedyna do tego droga prowadzi przez jak najswobodniejszą, jak najbardziej wolną od kultu autorytetów dyskusję o najogólniejszych i najbardziej dręczących dylematach bytu, poznania, sumienia. Niepotrzebny jest program szczegółowy, wzorowany na programach matematyki, fizyki, biologii, historii itp. ...A jeżeli już w ogóle program bardziej uszczegółowiony, niż ten, który podałem tu teraz w paru słowach, to dalibóg, nie program też, lecz tylko program problemów. ... Musimy wychować znakomite nauczycielstwo, a znakomity nauczyciel musi być człowiekiem o głębokiej kulturze filozoficznej. Młodzież kierowana przez takich będzie sobie urabiała pogląd na świat i życie w toku studiów nad każdym przedmiotem szkolnym, a godziny dyskusji filozoficznych będą wtedy stanowiły pożyteczne, choć niekonieczne uzupełnienie i umocnienie wyników w zasadzie osiągniętych”.

Wiadomości osobiste

Prof. Kazimierz Ajdukiewicz otrzymał doktorat honorowy Uniwersytetu w Clermont-Ferrand, w związku z uroczystościami

cią, która odbyła się tam 2 czerwca 1962 r. z okazji 300-lecia śmierci Pascala (zob. niżej).

Dr Jan Szczepański, prof. nadzwyczajny socjologii w Uniwersytecie Łódzkim, został mianowany profesorem zwyczajnym na mocy postanowienia Rady Państwa z 12 września 1962 r.

Prof. Bogdan Nawroczyński ukończył 80 rok życia, rocznicę tę Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego, którego jubilat był długoletnim profesorem, uczcił uroczystym obchodem 9 kwietnia 1962 r. Sprawozdanie z przebiegu uroczystości zostało podane w Kwartalniku Pedagogicznym (rok VII, nr 3/1962, s. 13—23). W tymże numerze Kwartalnika ukazał się nadto artykuł Stanisława Dobrowolskiego: *Życie i dorobek naukowy Bogdana Nawroczyńskiego* (s. 3—12) oraz bibliografia jego prac, zestawiona przez Annę Mońka-Stanikową (s. 24—29).

Prof. Todor Pawłow, prezes Bułgarskiej Akademii Nauk i kierownik katedry filozofii w Uniwersytecie Sofijskim, został obrany członkiem zagranicznym Polskiej Akademii Nauk.

Konkursy i nagrody

Profesor Uniwersytetu w Brukseli Ch. Perelman otrzymał Prix Francqui na rok 1962, wysokie odznaczenie naukowe belgijskie.

Varia

Johann Gottfried Herder (1744—1803), zasłużony m. in. jako badacz kultury ludowej Słowian, urodził się w Morągu na Warmii (obecnie w woj. olsztyńskim), gdzie do wojny stał dom, w którym urodził się i gdzie urządzono niewielkie muzeum herderowskie, przed domem wzniesiono pomnik ze spizowym popiersiem. Dom został spalony w czasie działań wojennych, a popiersie zabrane, tak iż pozostała po nim jedynie granitowa kolumna. Niedawno Biblioteka Klasyków Filozofii wydała polski przekład podstawowego dzieła Herdera „Ideen zur Philosophie der Geschichte der

Menschheit” (zob. Ruch Filoz. XXI, s. 343a), a ostatnio Koło Polskiego Towarzystwa Filozoficznego w Olsztynie podjęło inicjatywę odnowienia pamiątek poherderowskich w Morągu. Powstał tam Komitet społeczny, złożony z miejscowych działaczy, który uzyskał od Miejskiej Rady Narodowej pomieszczenie na zorganizowanie domu pamiątek w domu wznoszonym na miejscu dawnego domu Herdera. Tam też zostanie wmurowana tablica pamiątkowa, a na kolumnie pozostałej z dawnego pomnika ma zostać umieszczone nowe popiersie. Patronat nad domem pamiątek objęło Muzeum Mazurskie (Olsztyn — Zamek), które zwraca się do społeczeństwa z prośbą o wszelkie materiały pamiątkowe (zwłaszcza druki), jakie by miały związek z życiem i działalnością Herdera.

300 rocznica śmierci Pascala była obchodzona uroczystość w jego mieście rodzinnym Clermont-Ferrand. Uroczystości koncentrowały się w miejscowym Uniwersytecie, który zorganizował 2 VI uroczystą akademię w miejscowym gmachu Opery, z udziałem wielu delegacji zagranicznych; uniwersytety polskie reprezentował prof. Legowicz z Warszawy, w czasie akademii nadano doktoraty honorowe sześciu uczonym zagranicznym (zob. wyżej). Zorganizowano ponadto międzynarodowe kolokwium matematyczne, w związku z nim zaś wystawę historyczną maszyn matematycznych, wśród innych eksponatów były tam także mechanizmy pochodzące od Pascala, który skonstruował ich kilkadziesiąt. Academie des Sciences des Belles-Lettres et des Arts de Clermont Ferrand miała swoje zebranie rocznicowe 4 VI z udziałem delegatów Instytutu Francuskiego, a już poprzednio, w ostatnich dniach maja, odbyła się sesja poświęcona rocznicy Société des Amis de Port-Royal, w której wzięli udział m. in. Daniel Rops, Henri Gouhier, i Jean Mesnard; w wygłoszonych przemówieniach przeprowadzono paralelę między myślą Pascala i Teilharda de Chardin, który jak Pascal, pochodził z Owernii, gdyż urodził się w najbliższym sąsiedztwie Clermont-Ferrand.

„Od Hume'a do Lippmanna” — pod tym tytułem Polityka (nr 26 z 30. VI. 1962, s. 9) wydrukowała streszczenie artykułu z nr-u 8 (maj 1962) moskiewskiego czasopisma Kommunist. Artykuł ten, zatytułowany: *Pokojowe współistnie-*

nie nie jest równoznaczne z osłabieniem walki ideologicznej atakuje Woprosy Filozofii w związku z opublikowanym tam (nr 1 z r. 1962, w dziale dyskusji) artykułem A. J. Ayera: Filozofia a nauka (zob. Ruch Filoz. XXI, s. 351b), zarazem zaś ostro występuje przeciwko dwóm artykułom fizyka P. L. Kapicy, poruszającym zagadnienia filozoficzne.

Nekrologia

Faustyn Dzik, magister filozofii, b. naczelnik Wydziału Nauki Kultury i Sztuki w Ministerstwie WRiOP, potem dyrektor Kasy im. Mianowskiego, po wojnie przez czas pewien dyrektor w Państw. Zakł. Wydaw. Szkolnych, zmarł 1 sierpnia 1962 r. mając lat 70. Był bliskim współpracownikiem Stanisława Michalskiego (zob. Ruch Filoz. t. XVII, s. 306b), przez niego wprowadzonym w dziedzinę organizacji i popierania nauki, w której położył duże zasługi także dla twórczości filozoficznej, dla której posiadał należyte zrozumienie.

Eugeniusz Bauto, urodzony w Kołaczycach (pow. Jasło) 12 lipca 1891 r., zmarł w Toruniu 9 września 1962 r. Ukończył studia prawnicze i filozoficzne w Uniwersytecie Jagiellońskim oraz u prof. Kelsena w Wiedniu, oprócz wykonywania zawodu sędziowskiego, pracował naukowo w dziedzinie teorii i filozofii prawa. Był kolejno starszym asystentem uniwersyteckich wydziałów prawa w Krakowie i we Lwowie, przez pewien czas wykładał teorię prawa w Uniwersytecie Lwowskim, a po wojnie był zastępcą profesora w Uniwersytecie Toruńskim. Ogłosił drukiem kilkanaście rozpraw i artykułów w czasopismach fachowych polskich i niemieckich, osobno wydał m. in.: „Z rozważań nad istotą i strukturą normy prawnej” (1932), „Idea antytetyki prawnej” (1933), „De iurisprudentia symbolica”, cz. I (1934), „Idea lingwistyki i semantyki prawnej” (1935).

Gaston Bachelard, jeden z najwybitniejszych wśród współczesnych filozofów francuskich, ur. w r. 1884 jako syn szewca w Bar-sur-Aube, własną pracą doszedł do najwyższych godności naukowych, będąc w latach 1940—1955 profesorem Sorbony; zmarł 16. X. 1962 r. w Paryżu. Z okazji udzielenia mu Grand Prix National des Lettres w r. 1961,

Ruch Filoz. XXI, s. 124b podał o nim notatkę informacyjną, do której wypada dołączyć kilka dalszych tytułów jego książek: „La valeur inductive de la relativité” (1929), „La formation de l'esprit scientifique” (1928), „Le rationalisme appliqué” (1949), „Le Materialisme rationnel” (1953), „La terre et les rêveries de la volonté, la terre et les rêveries du repos” (1948); w ostatnim dziele „La flamme d'une chandelle” zawarł wyznania osobiste, dotyczące jego myśli filozoficznej.

Francesco Olgiati, profesor Uniwersytetu Katolickiego w Mediolanie i redaktor kwartalnika Rivista di Filozofia Neoscholastica, ur. 1. I. 1886, zmarł 21. V. 1962. W licznych swych publikacjach zajmował się historią filozofii i metafizyką, ogłosił m. in. „L'anima dell'Umanesimo e dell'Rinascimento” (1924), „L'idealismo di Giorgio Berkeley e il suo significato storico” (1926), „Il significato storico di Leibniz” (1930), Neoscholastica, idealismo, spiritualismo” (1933), „Il realismo” (1937), „Carlo Marx” (5 wyd. 1950), „I fondamenti della filosofia classica” (1950), „Benedetto Croce e lo storicismo” (1953).

Wydawnictwa nadesłane

Austin J. L., How to Do Things with Words, Oxford, At the Clarendon Press, 1962.

Borch H. von, USA — société inachevée, Paris, Edit. du Sevil, 1962.

Donagan A., The Later Philosophy of R. G. Collingwood, Oxford, Clarendon Press, London, Univ. Press, 1962.

Heisenberg W., Born M., Schrödinger E., Auger P., On Modern Physics, New York, C. N. Potter, 1961.

Holzamer K., Philosophie, Gütersloh, Bertelsmann, 1962.

Hume D., Dialogi o religii naturalnej, Warszawa, PWN-BKF, 1962.

Jankowski, Drogowskazy, Warszawa, Książka i Wiedza, 1961.

Lamont C., The Illusion of Immortality, New York, Philosophical Library, 1962.

Lorenzen P., Formale Logik, 2 Aufl., Berlin, W. de Gruyter, 1962.

Podach E. F., Friedrich Nietzsches Werke des Zusammenbruchs, Heidelberg, W. Rothe Verlag, 1961.

Rádhakrishnan S., Indická Filozofie I, II, Praha, Nahl. Cesk. Akad. Ved., 1961.

Rougemont D. de, Das Wagnis Abendland, München, A. Langen — G. Müller, 1962.

Tresmontant C., Einführung in das Denken Teilhard de Chardins, Freiburg, Karl Alber, 1961.

Voisé W., Początki nowożytnych nauk społecznych, Warszawa, Książka i Wiedza, 1962.

Wiatr J. J., Szkice o materializmie historycznym i socjologicznym, Warszawa, Książka i Wiedza, 1962.

Bibliographie der Sowjetischen Philosophie III, Dordrecht, D. Reidel, 1962.

Biuletyn Polskiego Komitetu do Spraw UNESCO, 7 (52)-9(54), Warszawa, PKS—UNESCO, 1962.

British Book News Nr 263, 264, 265, London, The British Council, 1962.

Cahiers du Communisme — Revue, Année 38 No 67/8, 9, Paris, C.C.d. Parti Communiste Française, 1962.

Cercetari Filosofice, Anul IX, Nr 12, Bucuresti, Ac. Rep. Pop. Rom., 1962.

Deutsche Zeitschrift für Philosophie, Jahrg X-5, 6/7, 8, Berlin, VEB, Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1962.

Księga Konferencji Naukowej w Kazimierzu n/Wisłą, Lublin, UMCS, 1962.

Kultura i Społeczeństwo, T. VI Nr 3, Warszawa, KBKW-PAN, 1962.

Logique et Analyse, Vol. 17/18, Louvain, E. Nauwelaerts, 1962.

Materiały i Studia Zakł. Hist. Filoz. Staroż. i Średniow., T. I Seria A, 1, Warszawa, Zakł. Hist. Staroż. i Średniow., 1961.

Mediaevalia Philosophica Polonorum, Vol. IX, X, Warszawa, PWN-BKF, 1962.

Philosophy and Phenomenological Research, Vol. XXII Nr 4, Vol. XXIII Nr 1, Philadelphia, Univ. of Pennsylvania, 1962.

Psychologia Wychowawcza, T. V(XIX) Nr 2, 3, Warszawa, Nasza Księgarnia, 1962.

Revue Internationale de Philosophie, Nr 61/62, Bruxelles, R.I.d. Ph. 1962.

Rivista di Filosofia Neo-Scholastica, Anno LIV-fasc 2, Milano, Univ. Cattol. del. Sacro Cuore, 1962.

Roczniki Filozoficzne, T. IX, z. 4, T. X, z. 1, 2, Lublin, Tow. Nauk. KUL, 1962.

Science & Society, Vol. XXVI Nr 2, 3, New York, Science & Soc., 1962.

Studia Mediewistyczne, z. 2, Warszawa, PWN, 1961.

Studia z dziejów Kościoła Katolickiego, Rok II Nr 1(3), Warszawa, Pol. Tow. Relig. 1962.

Studies in Soviet Thought, Vol. II Nr 2, Dödrecht, D. Reidel, 1962.

The Journal of Aesthetics and Art Criticism, Vol. XX Nr 4, Vol. XXI Nr 1, Baltimore, Am. Soc. f. Aesth., 1961.

The Journal of Philosophy, Vol. LIX Nr 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, New York, Journal of Philosophy, 1962.

The Philosophical Review, Vol. LXXI fasc 3, 4, Ithaca, Cornell Univ. 1962.

Woprosy istorii religii i ateizma, Moskwa, Izd. Akad. Nauk, SSSR, 1962.

Zeitschrift für Philosophische Forschung, Band XVI Heft 1, Meisenheim, A. Hain, K. G., 1962.

Zeszyty Naukowe KUL, V, 3(19), Lublin, KUL, 1962.

Znak, zeszyt. 95, 96, 97/98, 99, 100, Kraków, Znak 1962.

i przekłady dzieł, s. 440b. Historia filozofii, s. 441a. Współczesne kierunki filozoficzne, s. 441a. Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących, s. 441a. Metafizyka, s. 442a. Teoria poznania, s. 442a. Historia i filozofia nauki, s. 442a. Logika i metodologia, s. 442a. Cybernetyka, s. 442b. Psychologia, s. 442b. Etyka i teoria postępowania, s. 443a. Estetyka i teoria sztuki, s. 443b. Filozofia społeczeństw i nauk społecznych, s. 443b. Filozofia wychowania, s. 444b. Filozofia historii i nauk historycznych, s. 445a. Filozofia przyrody, s. 445a. Filozofia religii, s. 445a. Varia, s. 445b. b) Prace w językach obcych: Filozofia w ogóle, s. 445b. Wydania i przekłady dzieł, s. 446a. Historia filozofii, s. 447b. Współczesne kierunki filozoficzne, s. 448b. Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących, s. 449a. Metafizyka, s. 450a. Teoria poznania, s. 450b. Historia i filozofia nauki, s. 450b. Logika i metodologia, s. 451a. Psychologia, s. 451b. Teoria wartości, s. 452a. Etyka i teoria postępowania, s. 452a. Estetyka i teoria sztuki, s. 452b. Filozofia społeczeństw i nauk społecznych, s. 452b. Filozofia kultury, s. 453a. Filozofia wychowania, s. 453a. Filozofia historii i nauk historycznych, s. 453b. Filozofia przyrody i nauk przyrodniczych, s. 453b. Filozofia religii, s. 454a. Varia, s. 454b.

Wiadomości bieżące	455
Wiadomości wydawnicze	455
Publikacje jednostkowe, s. 455a. Publikacje zbiorowe, s. 464b. Wydawnictwa seryjne, s. 465a. Wydawnictwa ciągłe i czasopisma, s. 467a. Bibliografie, leksykony, informatory, s. 467b.	
Odczyty i wykłady	467
Organizacje	468
Zjazdy	469
Nauczanie	471
Wiadomości osobiste	471
Konkursy i nagrody	472
Varia	472
Nekrologia	473
Wydawnictwa nadesłane	473

Numer 1 tomu XXII będzie zawierał

B. Wolniewicz, Ludwig Wittgenstein. — C. A. Peursen, Poglądy filozofów holenderskich na egzystencjalizm. — Recenzje i sprawozdania. — Polemika. — Autoreferaty z odczytów i wykładów. — Przegląd czasopism. — Zapiski bibliograficzne. — Wiadomości bieżące.

Wydawca: Polskie Towarzystwo Filozoficzne. Nakład 500+30 egz. Ark. wyd. 11,5, ark. druk. 7,5. Papier ilustr. V kl. Podpisano do druku 6 IV 1963. Druk ukończono w kwietniu 1963. Cena zł 30,—

Toruńskie Zakłady Graficzne - Nr zam. 2102 - B-11

